

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Sosyoloji Anabilim Dalı

145855

TOPLUMSAL KİMLİK VE DİL EKSENİNDE
YÖRESEL AĞIZLARIN SOSYAL DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİSİ
(KÜTAHYA ÖRNEĞİ)

(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman

YRD. DOÇ. DR. MUSA ŞAHİN

145855

Hazırlayan

Fahri ARABACI

092050117

Kütahya – 2004

Kabul ve Onay

Fahri ARABACI'nın hazırladığı "Toplumsal Kimlik ve Dil Ekseninde Yöresel Ağzların Sosyal Değişkenlerle İlişkisi (Kütahya Örneği)" başlıklı yüksek lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

A.B...10/112005

Tez Jürisi

Yard.Doç.Dr. Musa ŞAHİN

Yard.Doç.Dr. Recep YILDIZ

Yard.Doç.Dr. Ergün YILDIRIM

Prof.Dr. Ahmet KARAASLAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “TOPLUMSAL KİMLİK VE DİL EKSENİNDE YÖRESEL AĞIZLARIN SOSYAL DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİSİ (KÜTAHYA ÖRNEĞİ)” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07.12.2004

FAHRİ ARABACI

ÖZGEÇMİŞ

1974 Kütahya doğumlu olan ARABACI, 1994 yılında Dumlupınar Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans eğitimine başlamış ve 1997-1998 öğretim yılında lisans eğitimini tamamlamıştır. 1999 yılında , DPÜ Fen-Edebiyat Fakültesi'nde Araştırma Görevliliği görevine atanmış, halen Dumlupınar Üniversitesi BESYO'da okutmanlık görevine devam etmektedir. 2001 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Eğitimine başlamıştır

ÖZET

Dil bir toplumun kültürünün oluşmasında ve gelişmesinde en büyük katkıya sahip unsurların başında gelmektedir. Bundan dolayı toplumsal araştırmalarda kültür unsurlarının ele alınması ve özellikle dilin incelenmesi gerekmektedir. Dil – kültür, dil-ahlak, dil-iletişim, dil – topluluk vb. konuları, araştırma için gerekli olan değerleri içermektedir. Bu konular sosyal değişkenler içerisinde incelendiği için toplumun yapısını da ortaya koymaktadır. Toplum; sosyal yapı ve sosyal değişim açısından ele alırsak dilin geçirdiği gelişme süreçleri de önem kazanmaktadır.

Bir toplumun ya da topluluğun geçirdiği evreleri anlamak ve anlatmak için gerekli olan çalışmalar kültürle yakından ilgili olduğunda özellikle dil unsurunu ön planda tutmak yerinde bir davranış olacaktır. Toplumsal değişimin içinde bulunduğumuz çağda çok büyük oranda gelişme kaydetmesi dilde de değişmeye sebep olmuştur. Bu bakımdan iletişim çağında ve küreselleşmenin her kurumda yaşandığı dönemimizde dilin yapı problemini ortaya koymak ve toplum içindeki yapının dilsel olarak nasıl değişime uğradığını vurgulamak temel problemin ortaya konmasını sağlamaktadır.

Küreselleşme, toplumsal kimliğin ayırt edici göstergesi olan dil üzerinde tehdit alanı yaratmakta, bu gelişme dil-kimlik araştırmalarının önemini arttırmaktadır. İletişim araçları vasıtasıyla küçük bir köy haline dönen dünya da; kültürel homojenitenin bir tehdit unsuru olarak farklı kültür ve dilleri hegemonik bir biçimde baskı altına alması karşısında kültürel çalışmalarda yeni açılımlar sağlanmalıdır. Yerelliğin daha da önem kazandığı günümüzde, kültürel homojenitenin yıkıcı unsurlarını bertaraf edebilmek için mahalli ağızların sosyal değişkenlerle ilişkisi analiz edilmiş ve mahalli ağızlarda tarihsel süreç içerisinde vuku bulmuş değişiklikler Kütahya örneğinde değerlendirilmiştir.

Yazı dili ile konuşma dilinin farklı olmasının kültürel bir gecikmişliğe sebep olup olmayacağı güncel örnekler etrafında ele alınmış ve tartışılmıştır.

ABSTRACT

Language is one of the most important element that contributes largely in forming and developing the culture of the society. For this reason, in social researches it is required to take charge of cultural elements, and especially to examine the language. Language-culture, language-ethics, language-communication, language-society, etc. Include the values required for the research. These themes expose the structure of the society just for examined in the subject of social variations. If we take up the society in the point of social structure and social variation, the developing period of language gets more important.

Taking the language in the first plan will be the appropriate behavior when the researches that are necessary to understand and to tell the phases of a society or a community is concerning with the culture. At present, developing by a very big ratio of the social variation is caused to have some variations in the language. In this respect, to put the structure problem of the language and to stress the change of the structure of the society in lingual variations, provides exposing the basic problem.

Globalism, creates a threatening area on the language that is an indicator of the social identity, so this kind of progressing makes the researches of language-identity more important. In the world that becomes like a small village by means of the communicative tools; some new declinations must be supplied in the cultural works against the cultural homogeneity, is a threatening element that takes the different cultures and different languages under the strict control by a hegemonic way. Today, the locality gets more important, it is analyzed that the relations between the local language and social variations just for to get rid of the destructive elements of the cultural homogeneity and it is appreciated in the Kütahya sample that some variations occurred in the historical period of local languages.

Whether the difference between the written language and spoken language causes a cultural delay or not, is taken up and discussed around some current examples.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR	ix
TEZ HAKKINDA.....	x

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUM, KÜLTÜR, KİMLİK ve DİL

1.1.TOPLUMSAL KİMLİK ve DİL.....	2
1.1.1.Toplumsal Varoluş ve Dil.....	8
1.1.2.Toplumsal Süreçler ve Dil	13
1.1.2.1.Toplumsal Etkileşim	13
1.1.2.2. Coğrafi Farklılıklar.....	15
1.1.2.3. Topluluk Kültürü.....	16
1.1.3.Kimlik Göstergesi ve Farklılaşması Olarak Dil.....	28
1.1.3.1. Toplumsal Kimlik Farklılaşması.....	28
1.1.3.2. Dilin Yerelleşmesi.....	29
1.1.3.3. Dilin Mahallileşmesi	30
1.1.4. Toplumsal Değişme ve Dil	31
1.1.4.1. Kültürel Değişim Aracı Olarak Dil	32
1.1.4.2. Dil ve Kimlik Bilincinin İnşası	34
1.1.4.3. Dil ve Yabancılaşma	45
1.2. MAKRO VE MİKRO KÜLTÜR AYGITLARI AÇISINDAN DİL.....	51
1.2.1. Dil Ve Folklor İlişkisi	51
1.2.2. Dil – Kültür ve Medya İlişkisi	58
1.2.3. Dil ve İletişim	67

İKİNCİ BÖLÜM

YÖRESEL AĞIZLARIN SOSYAL DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİSİ
(Kütahya Örneği)

2.1. KÜTAHYA’NIN SOSYAL YAPISI.....	73
2.2. KÜTAHYA YÖRESİNİN SOSYO-KÜLTÜREL KİMLİĞİ ve AĞIZ ÖZELLİKLERİ	76
2.2.1. Kayılar	78
2.2.2. Bayatlar.....	82
2.2.3. Avşarlar.....	84
2.2.4. Kızıklar	86
2.2.5. Kınıklar	87
2.2.6. Eymürler	89
2.2.7. Alayuntlular	90
2.2.8. Yüreğirler.....	92
2.3. SOSYAL DEĞİŞKENLER VE AĞIZ FARKLILIKLARI.....	93
2.3.1. Aile.....	93
2.3.2. Nüfus ve Kuşaklar Arası Ağız Farklılaşması	95
2.3.3. Ritüeller: Nişan, Düğün Törenleri	97
2.3.4. Örneklem Alanını Oluşturan Köylerdeki Ağız Farklılıklarının Analizi.....	98
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	104
KAYNAKÇA.....	110
DİZİN.....	114

KISALTMALAR

A.g.e	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
AB	Avrupa Birliği
BESYO	Beden Eğitimi ve Spor Meslek Y¼ksek Okulu
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
hk.	Hakkında
İst.	İstanbul
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar
S.	Sayı
vb.	Ve benzeri
Yay.	Yayınevi
yy.	Y¼zyıl

TEZ HAKKINDA

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Toplumların kültürel iklimlerini incelemeye ve temel karakteristiklerini analiz aşamasında çeşitli göstergeler kullanılmaktadır. Toplumların düşünüş biçimlerinin kavranması ile dil arasındaki ilişkiyi sorgulamak sosyolojinin artan ilgisiyle karşı karşıya kaldığı günümüzde; dil aracılığıyla toplumların kimliklerinin ortaya çıkarma, tarihsel zaman içerisindeki kültürel yürüyüşün parametrelerini, bunların temel özelliklerini, farklılaşan durumlarını betimlemek, hem kültür ve edebiyat yazınında hem de kültür sosyolojisi ekseninde tespitini yapma, stratejik bir davranış olarak düşünme geleneği toplumsal araştırmalarda giderek yaygınlaşmaktadır.

“Genel dil ve yerel ağız arasındaki farklılaşma dilin toplumsal boyutunu analiz edebilmeyi amaç edinen çalışmaların önünde ciddi bir engel teşkil ederek sosyal gerçekliği anlamayı ve yorumlamayı zorlaştırmakta, mahalli ağızların Türkçe’nin bilim dili olmasını engellemekte, bu farklılıklar sosyal değişkenlerle yaşatılarak sürerliliği sağlanmakta ve parçalı bir toplumsal kimlik oluşturmaktadır” tezi bu araştırmanın ana problemini oluşturmaktadır. Bu araştırmada yukarıda iddia edilen görüş Kütahya örneğinde analiz edilerek yerel ağızların dilin kültür ve uygarlık yaratmaktaki fonksiyonu sorgulanacaktır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Küreselleşmenin tüm boyutları ile gündelik hayatta görünürlük kazanması ve etkisinin boyutunu maksimize etme noktasında refleksif bir yapılanmanın olmaması kültür çalışmalarında mikro ölçekli araştırmaları daha anlamlı ve gerekli kılmaktadır. Basit bir söylem olarak dillendirilen “küreselleşme karşısında yerelleşme” küreselleşmenin kaçınılmaz bir süreç olduğu iddiasını anlamsız kılabilme için önemlidir.

Genel amaç; yerellik-toplumsal kimlik bağlamında; dilin rolünü araştırmanın problemi ekseninde analiz etmek, dilin kültür ve uygarlık yaratmadaki işlevinin yerellik bağlantısını tartışmaktır.

Özel amaç; Kütahya örneğinde toplumsal değişkenlerle yerel ağız ilişkisinin toplumla yerellik arasında dil aracılığıyla bir farklılaşmaya ve ayrılmaya mı yoksa toplumsal bütünleşmenin kültürel dinamiklerini mi oluşturmaktadır? Sorusunun açıklığa kavuşturulmasıdır. Kütahya’da dil ve ağız değişiminin sosyal değişkenlerle geçirdiği tarihsel süreci ele almak ve bu bağlamda sosyal değişkenlerle dil arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Araştırma, Kütahya ve yöresinde mahalli ağzın toplumsal iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte uğradığı erozyon ve değişimi belirleyerek, dilin toplumsal değişkenlere olan etkisini ve bu ilişkiyi betimlemeyi hedeflemektedir.

ARAŞTIRMANIN HİPOTEZİ

Kütahya ili bulunduğu bölgedeki çevre iller arasında mahalli ağzların çokluğu ve farklılığı itibariyle ayrı bir öneme sahiptir. Kütahya ilinde konuşulan Türkçe çevre illere ve Türkiye’nin diğer bölgelerine göre farklı ağız özelliklerini taşımaktadır. Bu bölgede yaşayan Kayı, Alayunt, Bayat, Kuşu Yüreğir, Kınık, Kızık, Avşar, Eymür gibi Oğuz boyları Kütahya yöresinin ana özelliklerini taşıyan millet altı unsurlar olarak ortak toplumsal kimliğin ana elemanlarını oluşturmaktadırlar. Bu boylar ortak bir dil referansı etrafında bir toplumsal kimlik oluşturmaktadırlar. Kütahya ve yöresindeki bu farklı boy dağılımları etnik bir kimlik ayrışmasına yol açmamakta; bilakis ortak bir toplumsal kimliğin yerel güvencesini ve dinamizmini sağlamaktadır. “Bak bi! “Gali” ve “Ey!” gibi ünlemler ortak bir toplumsal kimliğin dildeki genetik şifrelerini oluşturmaktadır.

Sosyal değişkenler dilin taşıyıcı ve kurumlaştırıcı aygıtlarıdır. Bunlar dilin bir davranış kalıplarına dönüşmesine ve ritüeller aracılığıyla sürdürülmesine imkan verirler. Dilin kendini yenilemesine ve kendi kendini üretmesine imkan sağlamakta; küresel tehditler karşısında yabancılaşmasına ve çözülmesine engel olmaktadır. Bu nedenle

toplumsal dilin ve kimliğin yaşatılması, korunması ve sürdürülmesine dayanak oluştururlar. Bu bağlamda yan varsayımlar şunlardır:

- o Yerel ağızlar; toplumsal dilin koruyucu ve yaratıcı temel yaşam alanını oluşturmaktadırlar.

- o Yerel ağız farklılıkları toplumsal dilin uygarlık alanına katılmasına ve kültür

yaratmasına engel değildir. Bilakis dilin itici gücüdür.

- o Toplumsal dilde örselenen anlam ve biçimler yerel ağızlarda korunmaktadır.

Bu açıdan yerellik toplumsallığın güvencesidir.

- o Dil; toplumsal değişimin boyutlarını ve yönünü tespit edebilmek için önemli

bir göstergedir.

- o İnsanlar arasındaki iletişimin en temel araçlarından biri olan dil, milletlerin

geçmişten devraldıkları bir mirastır. İnsanların birbirlerini, geçmişten bu güne ve de geleceğe yönlendirmesi dil yoluyla sağlanmaktadır.

- o Yerel ağızlar, dilin zaman içindeki yürüyüşünü ve geçirdiği değişimi anlamaya

fırsat vermektedirler.

- o Bir toplumu ulus yapan öğelerin en önemlilerinden birisi dildir. Dilin beslendiği alan da yerel ağız ve kimliklerdir.

- o Yerel farklılıklar dilde ve toplumsal kimlikte tekil anlamda etnik farklılık

anlamını içermemektedir.

- o Ağız farkları ve bunların dayandığı topluluklar özellikle çok kültürlülük

bağlamında farklı bir kültür olarak değerlendirilemez.

- o Türk dili uzun tarihi geçmişi olan ve geniş bir coğrafyada konuşulan dil olma

itibariyle birçok gelişme ve değişmeler yaşamıştır. Bu gelişme Kütahya için de geçerlidir.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Dil konusunda disiplinler arası çalışmalar yeni dönemde yaygınlık kazanmıştır. Mahalli ağızları konu edinen çalışmaların Anadolu coğrafyasını tamamıyla ele alabilmesi mümkün değildir. Çünkü bir kültür beşiği olan Anadolu'da; bir çok mahalli ağız konuşulmaktadır. Bu durum; yapılacak olan çalışmaların örneklemini sınırlandırmayı zorunlu kılmaktadır. Çalışma; Kütahya ili ve yöresindeki ağız çeşitlerini kapsamaktadır. Mahalli ağızların temel karakteristiklerini yansıtan konuşma örnekleriyle, sadece bu yörede kullanılan kelimeler ve deyimler derlenmiştir. Değişimin kuşaklar arası boyutunu yansıtabilmek için bölgenin genç jenerasyonundan yeni konuşma örnekleri kaydedilmiştir. Eski ve yeni ağız yapılarını belirlemek; mahalli ağızlardaki farklılaşmanın nasıl bir boyut kazandığını görebilmek açısından önemlidir. Sosyal değişkenlerin tamamını tespit ederek; bu değişkenlerin mahalli ağızlar üzerindeki etkilerini açıklamak daha yetkin bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Sosyal değişkenlerin mahalli ağızlardaki etkisini ele almayı amaçlayan çalışmada sosyal değişkenler; aile, demografik artış, şehirleşme, eğitim, mesleki farklılaşma olarak sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın uygulama alanı, bu bölgedeki Oğuz Boyları Kayı, Alayunt, Bayat, Kuşu Yüreğir, Kınık, Kızık, Avşar, Eymür ve bu boyların sosyal değişkenleri ile; teorik alan ise kaynakçada belirtilen referanslarla sınırlıdır. Araştırmanın hipotezi ve varsayımları bu sınırlılıklar içerisinde anlamlıdır.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Bu araştırma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; dilin toplumsal yapı ve kültürel hayata olan etkisi, önemi irdelenmiş; toplum, kimlik ve bunun var oluş pratikleri sorgulanmış, geçtiği toplumsal ve kültürel süreçler analiz edilmiş, yerel farklılıklarla toplumsal kimlik arasındaki ilişkinin bütünleşmeye mi yoksa ayrılmaya mı yol açtığı üzerinde durulmuş, ağız farklılıklarının dilin uygarlık ve kültür yaratmadaki rolüne etkisi tartışılmış, makro ve mikro kültür aygıtları açısından dilin toplumsal bilincin inşasını nasıl etkilediği analiz edilmiştir. İkinci bölümde ise; çalışmanın teorik yönünün pratiğe dair yansımalarının tüm boyutları ile incelenebilmesi için örnek teşkil etmesi bakımından ele aldığımız Kütahya ilindeki mahalli ağızların; tarihsel süreç içerisinde gösterdiği değişim incelenerek bu değişimi etkileyen sosyal değişkenler ortaya konmuştur.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bilimsel çalışmaların gerçek bir kimlik kazanması için belirli metotlara ve yöntemlere sahip olması gerekir. Yöntemin belirlenmesi bu doğrultu da pratik ve teorik olmak üzere gerçekleştirilen çalışmaların sağlam temeller üzerinde yürütmesi için önemlidir. Çalışmamız teorik ve pratik boyutlu olup, bu niteliklerin kaynaklarca desteklenmesiyle oluşmuştur. Araştırmada genel metotlar yanında özel metotlarla desteklenmiştir. Dökümantasyon metoduyla teorik alan oluşturulmuş, dil ve yerel ağızla ilgili her türlü kitap, makale ve belgelere ulaşılmaya çalışılmış, elde edilen verilerin dayandığı referanslar kaynakçada belirtilmiştir. Uygulamaya yönelik veri toplamada nicel metotlardan yararlanılmış özellikle gözlem ve görüşme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Uygulama alanlarına ikişer kez gidilmiş ve kontrollü bir veri toplama çalışması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler teorik alanla karşılaştırılarak sosyal değişkenlerle ilişkisi ve bu ilişkide ortaya çıkan değişim ve farklılıklar yorumlanmıştır. Alan araştırmasına temel teşkil eden boylar arasındaki ağız birlikteliğini ve farklılığını oluşturan kelime, deyiş ve atasözleri ve bunların söyleyiş özellikleri tablolar halinde gösterilmiştir.

TEZ METNİ

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUM, KÜLTÜR, KİMLİK ve DİL

1.1. TOPLUMSAL KİMLİK ve DİL

Toplumsal yapı ve düşünce sistemi arasında etkileşim kaçınılmaz bir sosyolojik gerçekliktir. Hiçbir düşünce sistemi soyut bir ortamda, toplumsal yapıdan bağımsız olarak oluşamaz. Toplumların genel duyuş ve düşünüşlerinin pratiğe yansması ile genel davranış kalıpları oluşmakta ve şekillenmektedir. İnsanın kendisi nesnel ortamın bir ürünü olduğu gibi insanın sistemleştirdiği düşünce biçimlerinin kaynağı da yine aynı ortamdır, yani toplumsal yaşam ve bu yaşamın ayrılmaz bir parçası olan insan-doğa etkileşimidir. O halde düşünce sistemiyle doğa -toplum - insan ilişkileri arasında diyalektik bir bütünlük söz konusudur. Bütünlük sürekli bir değişimi meydana çıkarmaktadır. Bu anlamda, sosyal sistem kendi kendini oluşturan ve yeniden oluşturan (autopoietic) bir niteliğe sahiptir.¹ Değişim içerik itibariyle eski ve yeni ayrımına değil, toplumsal olarak işlevini yerine getiren ve de işlevini yitirmiş olayların bütünlüğüne dayanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde bu ilişkilerde meydana gelen değişimler düşünce sistemini etkilediği ölçüde, düşünce sistemi de bu ilişkileri etkileyecektir. Dolayısıyla toplum değişimin kaynağıdır ve aynı zamanda bu değişimin sonuçlarından etkilenmektedir.

İnsanlar arasındaki iletişimin en temel araçlarından biri olan dil, milletlerin geçmişten devrıldıkları bir mirastır. Dil yoluyla insanların birbirlerini, geçmişten bu güne ve de geleceğe yönlendirmesi sağlanmaktadır. Ortak dil ortak kader birliği demektir. Aynı dili konuşan insanların aynı geçmişe sahip oldukları, aynı kültürü paylaştıkları, aynı alışkanlık ve değerlere sahip oldukları bilinmektedir. Toplumun bir ortaklık temeline oturtulması ve tanımlanması bazı eksiklikleri beraberinde getiriyor olsa da kültürel etkileşimin ve ilişkiler ağının en bariz şekilde ortaya çıktığı kültürel faktör dildir.

Dil bir milletin kültürel değerlerinin başında gelir. Aynı dili konuşan insanlar millet denilen sosyal varlığın temelini oluşturur. Dil, duygu ve düşünceyi insana aktaran bir vasıta olduğu için, insan topluluklarını bir yığın veya kitle olmaktan kurtararak, aralarında duygu ve düşünce birliği olan bir toplum hâline getirir. Toplumun sınırlarını

¹ Ali Yaşar Sarıbay, *Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme*, Everest Yay., İstanbul, 2004, s.6

belirleyebilmek için kullanabileceğimiz kriterler toplumların kolektif düşünceleri, tepkileri ve davranışlarıdır. Dolayısıyla dil; ferde toplumunun bağışladığı en büyük miras ve donanımdır. Bu donanıma yabancılaşma insanların içinde yaşadıkları topluma yabancılaşmasını da beraberinde getirmektedir. Çünkü insanların yaşadıkları topluma yabancılaşmadan, ona uyum sağlayarak yani sosyalleşerek hayatlarını devam ettirmeleri, o toplumun kültürünü, inanç ve değerlerini benimsemeleriyle gerçekleşmektedir. Bu ise nesillere dil yoluyla aktarılabilmektedir.² Sosyalleşme tanımında bireyin toplumsal olan davranışları taklit edebilmesi ve benimsemesi ifade edilmektedir. Sosyalleşme aynı zamanda bireyin toplumsal düşünüş sembollerini de benimsemesidir. Bu benimseme dille ve dilin kullanılabilme kapasitesiyle bağıntılıdır.

Kültür insani davranışın ürünüdür. İnsan kültürünün temelini oluşturan ve insan topluluğunu yaratan dildir. Dilini yüceltemeyen toplumların zamanla başka kültürlerin tutsaklığında debelenmesi ve kültürünü unutarak yabancılaşması kaçınılmazdır. Çünkü dil ve kültürde bir şeyler iyi gitmediği zaman bütün kurumlarda da bir şeyler iyi gitmemeye başlar. Kültürel dejenerasyonun boyutlarını görebilmek için gündelik dilde kullanılan kelimelerin kullanış yoğunluğuna bakmak mümkündür. Çünkü insan düşüncesinin ifadesinin en yaygın yolu kelimelerdir. Dil, kültürü oluşturan önemli unsurların başında yer alır. Bu konumuyla dil, bir toplumun kültürü içinde şekillenen tüm birikimleri temsil edecek işlev yüklenmektedir. Günlük alışkanlıklar, öfkeler, sevinçler ve değer yargıları dil yoluyla ifade edilmekte ve tanımlanmaktadır. Bu işlevi nedeniyle de dil ve kültür arasında kaçınılmaz bir bağ bulunmaktadır. Bu nedenle de dil ile kültür sürekli etkileşim içindedir. Kültür hayatının sağlıklı gelişiminde, benimsenebilir bir dil, ortak bir dünya görüşü ve hayat anlayışı, anlaşılabilir bir sanat ve edebiyat telakkisi gibi unsurların vazgeçilmez bir yeri vardır. Sanatta ve edebiyatta kullanılan dilin anlaşılabilirliği, bu alanlarda verilecek eserlerle halka inilebilmeyi sağlayacaktır. "Dil ile ortaya konulan sanat eserleri, diğer alanlara göre daha belli ve göze çarpar nitelikte bir kültür taşıyıcısıdır."³

² İclal Ergenç, Seda Gökmen, "Türkiye'de Dil Edimi Çalışmalarına Toplu Bir Bakış", Cumhuriyet ve Çocuk 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., Ankara, 1999

³ Mehmet Kaplan, Türk Milletinin Kültürel Değerleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, s.21

Düşünce dili yaratır. Her Türk genci ve insanının dikkat etmesi gereken husus, ana dilinde düşünme alışkanlığını kazanması ve milletleşme şuurunu benimseyerek sosyalizasyon sürecine katılmasıdır. Bu yapılmadığı takdirde millet oluşturma süreci gerçekleşemez. Diline sahip çıkan milletler, geleceğine de sahip çıkar. Geçmişle bugün arasında dil bakımından anlaşılabilirlik varsa, geçmişin tahlil edilerek ders çıkarılması, dolayısıyla da geleceğe yön verilmesi zorlaşmaktadır. Dil millet bilincinin oluşmasında olduğu kadar bu bilincin korunmasında ve geliştirilmesinde etkindir. Çünkü kültür dinamik bir süreçtir, sürekli kendisini yenilemekte ve ilerlemenin önünü açmaktadır. Bu ilerlemenin (kültürel, teknolojik) gerisinde kalmamak için kültürel sahada etkinliğini koruyabilmiş toplumlar gelişmişliğin ölçüsünü belirleyebilmektedir.

Dilin öğrenilmesi toplumsal/kültürel çevreyle ilgilidir. Çocuğun toplumsal yani dilsel çevresi olmadan dil edinmesi bilimsel olarak mümkün görülmemektedir. Başka bir ifadeyle, dilsel etkileşim, toplumsal/kültürel bağlamın varlığıyla gerçekleşir ve değer kazanır. Bireylerin birbirleriyle anlaşmalarında, problemlerinin çözüme kavuşturulmasında dilin önemi büyüktür. Edebiyatta, şiirde, sanatta, tiyatrodaki halk kitlelerine ulaşacak yani halkın anlayacağı dilden eserler vermek hem halkın bilinçlenmesi, hem de eserlerin uzun süre anlaşılabilirliğini koruması açısından önemlidir. Geçmişten bu güne intikal eden sözlü ve yazılı kültür ürünlerinin bu güne kadar varlığını sürdürmelerindeki en büyük etken anlaşılır, sade ve halkın genelini anlayabileceği bir dille yazılmış, söylenmiş olanlarıdır.⁴

Toplumsal kimliğin oluşmasında dilin önemini en açık şekilde ortaya koyan örnek Türkiye Cumhuriyeti tarihidir. Osmanlı Devletinin yıkılmasının sonrasında yeni dönemin oluşturulabilmesi ve bu bağlamda yeni bir kimliğin şekillendirilmesi için gerçekleştirilen reformlar arasında dil devrimi kültürel hayatı en fazla etkileyen devrim olmuştur. Cumhuriyet dönemi toplumsal kurumlarda yerleşme ve modernleşmenin daha yoğun yaşandığı bir dönemdir. Dil de uluslaşmanın temel öğelerinden biri olarak bu süreçteki yerini almıştır. Özellikle Atatürk; dil ve kültürü modernleşme ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşma yolundaki bütün atılımların gerçek zemini görmüştür. Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan dilde yenileşme ve bu yenileşmeyi felsefi

⁴ Walter Porzig, *Dil Denen Mucize*, (Çev. Vural Ülkü), Cilt 1, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara. 1990, s. 96

düzlemde rasyonel kılma çabaları Atatürk'ün söz konusu duyarlılığı çevresinde gelişmiştir. Atatürk için dil bir kimliktir. Dilin örselenmesi, yozlaşması ve ihmali doğrudan doğruya ulusal kimliği etkileyecek derecede önemlidir. Atatürk'ün Cumhuriyet dönemine damgasını vuran dil felsefesini şu sözlerle izlemek mümkündür: "Türk demek Türkçe demektir. Ne mutlu Türküm diyene." Farklı alt kimlikleri bir üst kimlikte toplayarak vatandaş/yurttaş bilincinin oluşturulması için dil bir birleştirici vazifesi görerek Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarındaki kültürel hamlelerin öbeğinde yer almıştır. Güneş Dil Teorisi ve bu bağlamda oluşturulan Türk Dil Kurumu sembolik anlamları yanında, yeni devletin rotasını belirleyen etmenlerin temelinde yatan anlayışı çözümlememizi mümkün kılmaktadır.

Karamanoğlu Mehmet Bey yayınladığı fermanla: "Bugünden sonra divanda, dergahta, mecliste, meydanda Türkçe'den başka dil kullanılmayacaktır" buyurmuştur. Türk kültürünün korunması ve gelecek nesillere aktarımında ve de millet olma bilincinin sağlanmasında dilin öneminin vurgulandığı bu ferman devlet olmanın gereklerinden birisinin de dil olduğu iddiamızı destekler niteliktedir. Dünya coğrafyasında ciddi değişikliklerin olduğu bunalımlı dönemden kurtularak milletin yeniden toparlanması ve kendine gelmesinde Atatürk'ün yaptığı inkılapların içinde harf inkılabının da bulunmasında bu amaç yatmaktadır.⁵

Aynı soydan gelen toplumların en önemli ortak yanları onların aynı dili kullanmalarıdır. Çünkü dil yoluyla ortaklığın devamlılığı sağlanmaktadır. Sanayi inkılabı ile birlikte artan sömürgeleştirme hareketleri içerisinde işgal edilen ülkenin ilk olarak eğitim sitemine müdahale edilmekte ve o toplumun kendi diline ve kültürüne yabancılaşması sağlanmaktadır. İngiltere'nin Hindistan'da, Fransa'nın Cezayir'de uyguladığı politikalar bu mentalitenin en kesif ispatlarıdır. Bir diğer örnek ise yakın tarih açısından daha anlamlıdır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmadan önceki dönemde, bünyesinde barındırdığı Türk toplulukları, farklı yazı ve konuşma dillerine yöneltilerek birbirlerinden ayrılmaya çalışılmıştır. Daha doğrusu, bu toplulukların, kendi aralarında ortak dilleri yoluyla kültür alışverişini sağlamalarını engellemek amacıyla farklı dilleri kullanmaları yönünde faaliyetler gösterilmiştir. Bu

⁵ Orhan Türkdoğan, *Millî Kimliğin Yükselişi*, Alfa Yay., İstanbul, 1999, s.25

doğrultuda sayısız kitap ve dergi yayınlanarak ücretsiz olarak Türk Cumhuriyetlerinde dağıtılmıştır. Azerbaycan'ın Latin alfabesine ilk geçişine başlangıçta ses çıkarmayan Rusya, daha sonra Türkiye'nin Latin harflerini kabul etmesiyle Azerbaycan'ın tekrar Kiril alfabesini kullanması yönünde çaba sarf etmek suretiyle, aynı soydan gelen bu iki toplumun birbirleriyle kültürel alışverişini kesintiye uğratmak, aralarındaki iletişimi engellemek amacını gütmüştür. İsmail Gaspıralı; Rusya'daki Türk toplulukları dil, kültür, tarih bağlarına sahiptirler. Ayrıca, içinde buldukları sosyal, siyasal ve kültürel problemlerin de aynı olması birbirlerine olan bağlılıklarını artırmıştır. Bu problemler bakımından da aralarında benzerlik hatta ayniyet bulunmaktadır. Bu topluluklar birbirlerinden tecrit edilmişlerdi. Bu nedenle de problemlerine ortak çözüm üretme imkanına sahip değillerdi. Problemleri tek başlarına da çözme imkanları yoktu. Çünkü onlar dil ve kültür bakımından yakın ilişki kuramıyorlardı diyerek, aynı toplulukların birbirleriyle ortak hareket etmede dilin ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmekte ve de bir milletin hayatta kalabilmesi için problemlerini kolayca çözebilmede kullanılan dilin önemli bir etken olduğunu vurgulamaktadır.

Bunlardan yola çıkarak Gökalep milleti; "ırkı, kavmi, coğrafi, siyasi, iradi bir zümre olarak tanımlamamıştır. Millet, lisanca, dince, ahlakça ve bediiyatça müşterek olan yani aynı terbiyeyi almış fertlerden oluşan bir zümredir." diyerek millet olmada dilin önemine vurgu yapmaktadır. İsmail Gaspıralı "Lisan Meselesi" adlı yazısında "Milleti millet yapan iki şeyden birinin "tevhid-i lisan"(lisan birliği) olduğunu söylemektedir.⁶

Dil insan topluluklarının anlaşmalarında, problemlerini çözmelerinde en önemli iletişim araçlarından biridir. Bu noktada konuşulan dilin herkes tarafından anlaşılması çok önemlidir. Bir toplumda yeniliklerin, buluşların ve gelişmelerin halkın her kademesine kolaylıkla iletilebilmesinde, dilin herkes tarafından anlaşılır olması gerekmektedir. Aksi takdirde, anlaşılmayan bir dil ya da kavramların oluşturduğu bir konuşma yolu seçilirse durum, birbirinden habersiz çalan enstrümanların çıkardığı, ne olduğu anlaşılmayan bir şey durumuna gelir. Bir orkestranın ortak dili notalarıdır. Farklı sesler çıkaran aletlerin çaldıkları şarkılarda ortak bir ahenk yakalamak için hepsinin

⁶ Zeynep Korkmaz, "Gaspıralı İsmail Bey ve Dilde Birlik Toplantısı Oturumunu Açış Konuşması", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı. 12/1, TDK Yay, Ankara, 2001.s. 127

ortak notaya uymaları gerekmektedir ki dinleyenlerin hem anlaması hem de zevk alması gerçekleşebilsin.

Göktürklerin ikiye bölündüğü dönemde Kağanlık yapan Şe Tu'nun 585 yılında Çin Kağanına yazdığı mektup, Türklerin diline ne kadar önem verdiğini göstermesi açısından kayda değer bir durumdur. "592 yılında, Göktürkler ikiye bölünmüştür. Doğu Göktürklerin başında Şe-Tu Kağan vardır. Çin Kağanı, Şe-Tu Kağana mektup yazarak, ona bir çok vaatte bulunur, bütün Türklerin kağanı olabilmesi için kendisine yardım edebileceğini söyler. Buna karşılık da Çin kağanına bağlı olmasını; Türklerin kılık kıyafetlerini, dillerini, geleneklerini, görenek ve yasalarını hülasa, Türkleri millet olarak yaşatan maddi ve manevi değerlerinin değiştirilmesini ister. Onların yerine Çin adetlerinin, Çin dilinin, Çin gelenek ve yasalarının kabulünü şart koşar. Bu istek çok düşündürücüdür. Şe-Tu Kağan'ın Çin Kağanına verdiği cevap ise bize bazı gerçekleri anlatmaktadır. Şe-Tu kağanın cevabı şudur. " Oğlum, şimdi yanınızda olacaktır. Size her yıl vergi olarak kutsal soydan üretilmiş atlar göndereceğim. Her gün bütün zamanını size verecek, buyruklarınızdan başka boyun eğeğim bir şey olmayacaktır. Ancak, giysilerimizin önlerini kesmeye, omuzlarımızda dalgalanan saçlarımızı çözmeye, dilimizi de değiştirmeye ve sizin yasalarınızı benimsemeye gelince, bizim törelerimiz ve geleneklerimiz çok uzak çağlardan gelir ki, ben bile bunlardan bir tekini değiştirmeye şimdiye kadar cesaret edemedim. Çünkü, bütün bir Türk milleti aynı kalbi taşıyor" diyerek toplumsal bütünlük açısından büyük önem taşıyan unsurlardan birinin dil olduğu üzerinde durur. Ayrıca tarihten gelen bir köklü dil geleneğinin bulunduğunu ve Türkler için geleneğin oldukça önemli olduğunu anlatmaktadır.

Baltacıoğlu dil konusunda yapılacak şey nedir? sorusuna şu şekilde cevap vermektedir: Dilimizin kalıp gelenekleri gibi ruh geleneklerini de aramak. Gelenekler halktadır. Halkın kullandığı dil ile yani dil geleneği ile aydının kullandığı dil geleneğinin aynı olması gerekmektedir. "Gelenek millette nevî belirtilen belkemiği demektir. Gelenek değişmedikçe millet de değişmez. Bir millet herhangi bir dış sebeple dilini kaybedebilir. Fakat dilinin, dininin geleneğini kaybetmedikçe o millet henüz kaybolmamıştır." Buradan, toplumun üyelerinin aynı şekilde düşünmelerinde, aynı

şekilde duymalarında, aynı özellikte bir hayat sürmelerinde dilin ne kadar önemli olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır.⁷

Birey ve toplum yaşamındaki sadece bir iletişim aracı olma özelliğiyle değil, bireyleri topluma, toplumları millete bağlayan ve onlara millet olma özelliği kazandıran önemli bir araçtır dil. Dil düşüncenin, düşüncelerin açığa çıkarılabilmesinin en önemli etkin aracıdır. Milletler dil sayesinde kültürlerini, edebiyatlarını, tarih ve sanatlarını ortaya çıkarabilmekte ve yeni nesillere aktarabilmektedirler. Dil bir toplumun en ayırt edici özelliğidir.

1.1.1. Toplumsal Varoluş ve Dil

Toplumların ortaya çıkışlarını farklı etkenlerle yorumlayan sosyolojik çözümler bulunmaktadır. Kültür tarihinin derin kırılma noktalarından birisi mikro çevre istismarcılığından sonra yerleşik hayata geçilmesidir. İnsanoğlu vermeden aldığı doğa karşısında yeni sorumluluklar kazanmış ve bu sorumluluklar beraberinde toplumsallaşma sürecinin daha da hızlanmasını ortaya çıkarmıştır. Yerleşik hayata geçişle birlikte toplumların iletişim ve etkileşim durumlarında bir değişme ve gelişme gerçekleşmiştir. Bu; bireylerde, toplumsal gruplar arasında olduğu gibi değişik gruplar ve milletler arasında devam eden bir süreçtir. Dilin oluşumu süreç olarak aynı olsa da bu süreci etkileyen faktörler toplumdan topluma değiştiği için çeşitli diller türetilmiş ve iletişim farklı alanlarda ve biçimlerde kendini göstermiştir. Toplumsal yaşam yerleşik hayatla birlikte şekillenmeye başlamış ve dünyanın içinde bulunduğu seyir içerisinde değişiklikler yaşayarak devam etmiştir. İnsanlığın gelişme sürecinde en önemli unsurların başında da iletişim gelmektedir. Bunun en büyük faktörü olarak karşımıza çıkan dil, oluşumu ve meydana gelişi bakımından toplumdan topluma farklılık arz etmektedir.⁸ Bir toplumu ulus yapan öğelerin en önemlilerinden biri de dildir. Bu bakımdan dil, bir toplumun en değerli yapı taşlarından biridir. Çünkü toplumların kültür ve uygarlığı, dildeki gelişmişliği ile değerlendirilir.

⁷ Selçuk Kantarcıoğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 76

⁸ Mahmut Tezcan, *Sosyolojiye Giriş*, Feryal Yayınları, Ankara, 1995, s. 17

Dil insanlar arası alış verişte ortaya çıkmış bir iç gereksinmedir. İnsanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran en önemli özellik dildir. Adeta varlık nedenidir. Dil geçmişe bağlıdır, geleceğe köprüdür. Bu nedenle felsefe, mantık, psikoloji, estetik gibi bir çok alanın da konusu olmuştur.

Rasyonalistler, dilin aklın ürünü olduğunu, Pozivistler dilin doğanın seslerini öykünmeden doğduğunu savunurlar. Humboldt'a göre de, "Tek insanın her zaman bir bütünle, ulusu ile, öteki insanlarla bağlantısı vardır. Bu da dille gerçekleşir." Croce, dilin iç-biçimini keşfetmiştir. "Dil öznedir, duygu ve hayal gücünün ürünüdür. Kavramın bireyselleşmesidir. Dilin iç biçimi estetik hayalle aynı şeydir" der. W.D. Whitney (1827-94) "dil toplumsal bir kurumdur", J. Baudouin de Courtenay'de (1845-1929) "Dil ruhsal bir olgudur" saptaması yapmıştır.⁹ Düşüncenin en iyi biçimde anlatılması, Türkçe'nin yanlışsız kullanılması, yabancı sözcüklerin atılarak yerlerine en uygun Türkçe karşılıklarının bulunması – dilde yoksa türetilmesi konusunda gösterdiği duyarlılık nedeniyle N. Ataç'ı da unutmamak gerekir.

Dil ile bilim gelişmiş, bilim de bilginin gelişmesine neden olmuştur. Düşünce dille anlam bulur, netleşir, başkalarına taşınır. Dil ve düşünce karşılıklı birbirini etkiler ve geliştirir. Dil, aynı dille yaşayan insanların bireysel ayrıcalıklarının en iyi göstergesidir. Ayrıca ulusu ulus yapan en önemli unsur da dildir. Ulusları birbirinden ayıran, kimlik kazandıran da dildir. Dış görünüşler değişebilir. Gençlik yerini yaşlılığa bırakır. Bu yılın modası gelecekte yerini başka renge başka biçime bırakır. Ancak dil, kendi özgün yapısı içinde yok olmaz; ama gereksinmelere göre değişir, gelişir, dolayısıyla temel olarak kabul edilmelidir. Dil ulusun kimliği, ruhu kısaca her şeyidir. Çünkü düşüncenin dolayısıyla insanın gelişimini sağlar.

Dil özgürlüktür ve yitirilirse özgürlük de yitirilir. Ama bir ulusta düşünce gelişirse dil de gelişir. Eğer diliniz zenginse her alanda diğer uluslardan ilerisiniz demektir. Bu nedenle dil, ulusların en önemli özelliğidir. Tıpkı bireyin önemli özelliklerinden biri olması gibi. Günlük dil, yazınsal dil, bilim dili ve sanatın dili vb.

⁹ Mehmet Rıfat, *Dilbilim ve Göstergebilimin Çağdaş Kuramları*, Düzlem Yay., İstanbul, 1990, s.77

kavramlarda ifadesini bulduğu gibi dil toplumsal varoluş parametrelerinin temel göstergesidir.¹⁰

Dil ulusaldır. Her ülkenin kendi özellikleri, özdeyişleri, deyimleri, şiirleri vardır. Bunlarda da güzel bir ses uyumu ve müzikal bir tavır duyumsanmaktadır. Bir başka dilde, aynı ses uyumu ve anlam tam yakalanamayabilir. Belki de çevirmenler şiiri yeniden yazmak zorunda kalmaktadır. Çünkü şiirler duyguların ifadesidir ve duygular hangi düşünce kalıpları ve dille şekillenmişse aynı biçimde ifade edildiği takdirde anlamsal bütünlüğü sağlanmakta ve daha etkili olmaktadır. Bu durumda dil görüş çeşitliliğidir. Yeni, farklı bir dil buna katkıdır. Ancak anadilinde araştırma, ilişkilendirme önceliği söz konusu olmalıdır. Çünkü dil insana özgüdür. Bir kültür yaratma da dilden geçer. Dil gelişimi kültürün de gelişimidir.

Düşünce etkinliğinin aleti olan dil, yaratmanın göstergesidir. Dil yaşamın bütünüyle kendisidir. Toplum yaşadıkça dil de yaşar, gelişir ya da başka dillerin etkisinde yiter gider. Bu da beraberinde ulusun yok olmasını getirir. Eskiden savaşta elde edilen egemenlik, hükmetmek yerini dili yok etmeye bırakınca görülen sıcak savaşın yerini görülmeyen, gözden kaçan soğuk savaşa bırakmıştır. Postkolonyal hareketlerin temel yapıtaşını dil oluşturmaktadır. Bugün Amerikan hegemonyasının en bariz göstergesi uluslar arası diplomasi dilinin İngilizce olmasıdır.

Dil, insanın iç gelişmesinden doğduğuna göre insan geliştikçe dil gelişecek demektir. O zaman ulusun gelişmesinin temel taşı dildir. Toplum geliştikçe kavramlar da gelişir. Dil nereye giderse toplumda oraya gider. Ulusların gelişmesine bakarsak dilin ne derece fonksiyonel olduğunu görürüz. Aynı şekilde dilin nerede olduğuna bakarsak ulusun da nerede olduğunu görürüz. O halde dilimizin bu denli istilasına izin vermemeliyiz. Bu topraklarımızın istilası gibidir. Vatan bölünmez dil de bölünmemelidir. Küreselleşen dünyada yabancı dil bilmek gereklidir. Ancak bu, kendi dilini yok edecek tehdiye dönüşmemelidir.¹¹

¹⁰ Kamile İmer, **Dil ve Toplum**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s.22

¹¹ İmer, a.g.e., s.34

Pek çok teoriysen dilin kökeniyle ilgili sayısız görüşler öne sürmüştür. Ama bunların çoğu inanılması güç, gerçekle bağlantısı çok zayıf kalmış kurgulardır. Günümüz antropologları tarafından ileri sürülen bir teori insan dilinin jestler (el/ kol hareketleri) sistemi olarak başladığını iddia eder. İlk insanlarda alet yapımı ve kullanımı ile beraber başlayan çeşitli biyolojik değişimler, bu dönüşümde etkin rol oynayan ağız hareketleriyle birlikte konuşma için bir aşama oluşturmuştur.

Her normal insan konuşma yeteneğine sahiptir ve bir çok toplumda insanlar günlerinin önemli bir bölümünü konuşarak geçirir. Hayatımızla bu kadar önemli olan dil, yaptığımız her şeye nüfuz eder ve yaptığımız her şey de dile nüfuz eder. Konuşma yeteneğimizin biyolojik örgütlenmemize bağlı olduğu konusunda kuşku yoktur. Genel bir yöntemle bağlı olarak biz konuşmaya programlıyız. Bebekler ağlamalarıyla, öğrenilmiş olmasa da iletişim kurar, ancak insanlar nasıl konuşacaklarını öğrenmektedir. Belirli bir dil bize öğretilmektedir. Her normal çocuk zamanında başladığında ana dilinin kurallarını öğrenir.

Dil herhangi bir bilginin, insan grupları arasında bir anlam taşıyan sesler ve hareketler yani semboller halindeki iletişim sistemidir. Bu açıdan insan dışındaki canlılar da belirli bir enformasyon tarzıyla sistematik olarak iletişim kurabilir. Biz de hayvanların seslerini taklit etmek suretiyle onların dilini konuşabiliriz. Bizim tanımlamamızda sembol, kültürel geleneğin bir nesnenin yerini tutmak üzere anlam verdiği ses yada jesti ifade eder. Burada kendisine anlam verilen doğal ya da kendi kendine açıklayan bir nesne değildir; bu dolaylı olarak değer atfedilen obje ya da duyguya işaret denir. Örneğin göz yaşı ağlamanın sinyalidir; ağlama ise bir takım duygusal ya da fiziksel durumun sinyalidir. Ağlamak kelimesi ise belirli eyleme anlam atfetmeyi öğrendiğimiz sesler grubu olarak bir semboldür. Bu anlamı biz etrafımızdaki ağlayan ya da ağlamayan kişilerle iletişimde kullanabiliriz. Bu bağlamda dil uzmanları bir takım hayvanların (arılar, yunuslar ya da şempanzeler), her ne kadar kendi aralarında dikkate değer iletişim yolları bulmuş olsalar da, işaretlerin yanı sıra sembollerini kullanma yeteneğine sahip olup olmadıkları noktasında kesin bir fikre varabilmiş

değillerdir. Bazı maymunlara işitme engelliler için Amerikan İşaret Dili (ASLD) öğretilmiştir.¹²

İnsanların kullandıkları herhangi bir dil (İngilizce – Çince – Türkçe) bilgi iletiminin ve ötekilerle kültürel ve bireysel deneyimin paylaşımının bir vasıtasıdır. Verili bir sistem olarak kabul ettiğimiz dil ; ilgilerimizi, inançlarımızı ve algılarımızı diğer insanlar tarafından anlaşılıp yorumlanabilecek sembollere dönüştürmemizi sağlar. Bu ancak, sesleri kullanarak (hiçbir dil yaklaşık 50'nin üzerinde ses kullanmaz) ve bunları anlamlı yollarla bir araya getirecek kurallar geliştirerek yapılır. Bu anlamda tüm dünya çapında pek çok dil (3000 farklı dil olduğu tahmin ediliyor) çeşitliliği ve karmaşıklığı bizleri şaşırtabilir. Ancak bu gerçek, bizim tüm dillerin aynı temel plan üzerine örgütlendiğini görmemize engel olmamalıdır.

Dilin modern bilimsel çalışması demek olan linguistik, 17. yüzyılın başlarında ortaya çıkan şu olguların toplanmasıyla keşif ve buluş çağındadır: Mümkün mertebe çok sayıda farklı dilden seslerin, kelimelerin ve cümlelerin toplanması; bu işlem Avrupalı kaşif, gezgin, istilacı ve misyonerlerin egzotik yerlerde karşılaştıkları içeriklerin birleşimlerin bir bütünü oluşturur. 19. yüzyılın en büyük katkısı; sistemin keşfi, düzenlilik, veriler arasında ilişki ve bazı kanunlar ve düzenli ilkelerin olası formülasyonlarıdır. 20. yüzyılda bir yandan hala veri toplamaya devam ederken diğer yandan yeni ve gelişmiş teorileri muhakeme, deneme ve işlevselleştirme konularında dikkate değer bir ilerleme kaydedilmiştir. Aynı materyale bakan bağımsız araştırmacılar tarafından dilin teori ve gerçeklerinin farklı farklı değerlendirilmesi söz konusu olmasına rağmen bir linguistik biliminin var olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz.¹³ Toplum bir süreç içerisinde dilini inşa ederken öte yandan da kendi benliğini inşa etmektedir. Bu yüzden dil, toplumsal varoluş pratiğinin hem bir unsuru hem de göstergesidir.

¹² William A. Haviland, **Kültürel Antropoloji**, Çev: Hüsamettin İnaç- S. Çiftçi, Kaknüs Yay., İstanbul, 2002, s.s.134-135

¹³ Haviland, a.g.e., s.138

1.1.2. Toplumsal Süreçler ve Dil

Toplumsal olaylar aniden ortaya çıkan ve etkisi kaybolan olaylar değildir. Toplumsal olaylar bir çok olayın etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Tüm bu oluşumlar anlık zaman dilimlerini değil uzun bir süreci kapsamaktadır. Sosyal olaylar tek bir gösterge ile analiz edilemez. Sosyolojinin en önemli ilkelerinden olan nedensellik ilkesi, sosyal olayların multifonksiyonel etkilenimlerin bir sonucu olmasını ifade etmektedir. Toplumların ilişkiler ağının içerisinde yer bulan dil uzun bir sürecin ürünüdür. Dil toplumun duyuş ve düşüncesini ifade edebilmelerini sağlamaktadır. Bu süreç toplumsal kollektivitenin sağlanması, kurumsallaşması, sürdürülmesi dönemlerini ifade etmektedir.

1.1.2.1. Toplumsal Etkileşim

Toplum, toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak için etkileşim içinde olan belli bir coğrafi mekanda yaşayan ve ortak bir kültürü paylaşan pek çok insanın oluşturduğu bir birlikteliktir. Başka bir deyişle toplumsal ilişkilerin ağıdır. Bu tanım toplumsal grup kavramından farklıdır. Grup toplumun sadece bir parçasıdır. Grup kişilerden toplum ise topluluklardan oluşmuştur. Kişiler arası iletişiminin temel kaynağı olarak ele aldığımız dil etkileşim, iletişim ve aktarımın başat unsurudur. Bu yüzden de dilin oluşumu toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Dillerin çok çeşitli olmasının nedeni toplumların coğrafi, kültürel, etnik yapıları vs. ile ilgilidir. Dünya üzerinde üç binden fazla dilin varolmasının sebebi de bununla açıklanabilir.

Toplumsal yapı kavramından uzmanlaşmış ve karşılıklı bağımlılık içine girmiş olan kurumların düzenlenmesi anlaşılmaktadır. Sosyologlara göre toplumsal yapı ya çeşitli biçimlerde yaratılmış ve kalıplaşmış statülerin ya da konumların düzenlenmesinden, kişiler ve aktörler arasındaki ilişki şebekesinden oluşmaktadır. Bu tanıma göre bir toplumun yapısı meslekler, sınıflar, yaş ve cinsiyet dağılımları gibi statüler ve davranış kalıplarından meydana gelmektedir¹⁴. Bazı toplum bilimciler,

¹⁴ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, Divan Yayınları, İstanbul, 1982, s.118

toplumsal yapı kavramını toplumdaki daha devamlı ve örgütlenmiş ilişkileri kapsayacak biçimde kullanma eğilimindedirler. Bazıları toplumsal yapıyı toplumu oluşturan temel grup ve kurumlar karmaşıklığı olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşıma göre toplumsal yapı, yalnızca, kurumsal düzenlemeleri veya toplumsal gruplar arasındaki ilişkileri kapsamaktadır. Başka bir deyişle ancak süreklilik gösteren ve önemli olan ilişkilerle ve gruplarla sınıflandırılmaktadır.¹⁵

Böylece bu kavramda, görelî olarak sürekli ve örgütlenmiş toplumsal ilişkileri anlatmak istemişlerdir. Bu anlayışa göre toplumsal yapının kurucu öğeleri, nüfus, çevre ve yerleşim, ekonomi, toplumsal sınıflar, eğitim, siyaset, hukuk, aile ve dindir. Bu açıklama, durağan bir yapı anlayışını yansıtmaktadır. Yapının işleyişini açıklamamaktadır. Diğer bir yaklaşıma göre ise, toplumsal rol temellidir. Toplumsal rollerin başlangıç noktası olarak alınması gerekir.

Bir diğer yaklaşıma göre ise; beklenen ilişkiler ya da ideal ilişkiler toplumsal yapıdır. Farklı kavramlaştırmalar arasında en yararlısının sosyal yapının toplumdaki belli başlı kurumlar ve gruplar karmaşıklığı olarak tanımlanması olduğunu söyleyenler de vardır.

O halde toplumsal yapı kavramı, toplumu oluşturan başlıca öğeleri, bunların toplum bütünü ile aralarındaki ilişkileri ve işleyişlerindeki, değişimlerindeki düzenlilikleri anlatmalıdır. Bu durumda öğeler arasındaki karşılıklı uyum ve bağdaşlılık bulunacağını görürüz. Örneğin bu açıdan bakıldığında, şeyhlik- ağalık ile sözleşmeli işçiliğin ya da dinsel hukuk ile kadın erkek eşitliğinin birlikte gitmeyeceğini anlamış oluruz.¹⁶

Sosyo-kültürel sistemin gerçekten var olması için iki önemli değişkenin bulunması gerekmektedir. Bunlar biyo-kültürel birer ürün olan kişilik ve kişilerin birbirleriyle anlaşmak için kullandığı sembolik sistem yani dildir. İnsan, yaşayan bir varlık olarak, biyolojinin; algılayan, düşünen, öğrenen ve davranan bir varlık olarak psikolojinin konusuna girer. Dil ise, daha önce işaret edildiği gibi, liguistlerin

¹⁵ Mahmut Tezcan, a.g.e, s.65

¹⁶ Tezcan, a.g.e. s.65

inceleme konusudur. Ancak psikologlar, sosyologlar, sosyal psikologlar ve eğitimciler de dille ilgilenir. İnsanlar arası ilişkiler gibi, kurumlar ve toplumlararası ilişkiler kişilerle kurulur, dille sürdürülür, toplumda madde ve kavram olarak var olan her şey dilde de vardır. Kültürel ve tarihi miras, ancak dil aracılığı ile yeni kuşaklara aktarılır. Dil, kültürel muhtevanın bir ansiklopedisi, hazinesi ya da sözlüğü gibidir.¹⁷

1.1.2.2. Coğrafi Farklılıklar

Toplumların ortaya çıkışındaki en büyük etkenlerden bir tanesi de coğrafi şartlardır. İnsanlık tarihinden günümüze kadar geldiğimizde ilk insanların yerleşik hayata geçişlerinde özellikle su kenarlarını seçtiklerini, bu bağlamda ilk medeniyetlerin Mezopotamya ve o çevrede kurulduklarını görmekteyiz. Diğer medeniyetlerin ve toplulukların yerleşme alanına göre de dillerindeki değişimleri görebilmekteyiz. Linguistler, dillerin ortaya çıkışlarındaki etkenleri araştırırken coğrafi yapının da önemini belirtmişler ve bu alanda araştırmalar yapmışlardır. Anadolu coğrafyasının göçlerle şekillenmesi; aynı bölgeden gelen toplulukların farklı yörelere yerleşerek kendi kültürlerini yaşatmaya çalışmalarıyla daha da zenginleşmiştir. Kökeni itibarıyla Orta Asya'ya dayanan Türk boylarının kendi mahalli ağızlarını korumaları Anadolu Türkçe'sinin daha zengin bir kültürel ortama dönüşmesini sağlamıştır. Aynı duyguların farklı şekillerde ifade edilmesinin en önemli sebepleri arasında coğrafi özellikleri belirtebiliriz. Bu bağlamda Kütahya ili içerisinde yer alan mahalli ağızların ortaya çıkışında ve sürdürülmesinde coğrafi özelliklerin etkilerini görmek mümkündür. Kent merkezinde kullanılan gündelik dil ile merkez ilçeler ve çevre ilçeler arasında kullanılan mahalli ağızların yapıları birbirlerinden kolayca ayırt edilebilmektedir. Anadolu'nun bir iskan merkezi olarak çeşitli coğrafyalardan aldığı göçler sonucunda; Türk kimliğini oluşturan toplulukların kendi kültürel özelliklerini sürdürebilme noktasında şehirle(merkezle) olan ilişkilerini dikkate almak gerekir. Herhangi bir topluluğun dış dünyayla ilişkisi olmadan yaşayabilmesi ve kendi sınırları içerisinde ihtiyaçlarını karşılayabilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla diğer topluluklarla en fazla ilişki kuran ve etkileşim içerisinde olan toplulukların kültürel atmosferlerinde ve mahalli ağızlarında değişiklikler ortaya çıkacaktır.

¹⁷ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s.108

1.1.2.3. Topluluk Kültürü

Etnik kimlik, ferdin içinde yaşadığı toplumdaki yaygın kültür unsurlarından farklı olarak, orijinal bir kültürel sistemin yapı özelliklerini nitelik itibarıyla taşımasıyla ortaya çıkan bir kimlik türüdür. Millî kimliğe olan bağlılık azaldıkça başka kimlik arayışları artmakta, etniklik önem kazanmaktadır. Etnik özellikler, kültürel entegrasyonun sağlanamadığı, kültürle arası mesafenin (inner cultural distance) olduğu toplum yapılarında görülebilecek potansiyel bir sosyal tabakalaşma unsurudur.

Tümüyle homojen bir toplumsal yapıya rastlamak oldukça zordur. Sosyal yapı çeşitli türlerde sosyal tabakalaşmadan, veya onu meydana getiren, birbirinden farklı niteliklere sahip alt gruplardan oluşmaktadır. Zaten aksi takdirde de toplumsal tabakalaşmayı fark etmek mümkün olamazdı. Ancak, sosyal grupların hepsinde de, toplumun tümünde görülebilecek, ortak sosyal değerler, ortak amaçlar, ortak bir geçmiş, halihazırda da devam etmekte olan tarihî süreç içinde mevcuttur. Toplumsal bütünlüğü meydana getiren bu gibi temel unsurlardan uzaklaştıkça, etnik farklılıklar ortaya çıkmaktadır.¹⁸

Etniklik; genel anlamda bir sosyal grubun ırk, dil veya millî kimliğidir. Kolektif kimliğin dini, millî, kültürel ve alt-kültürel gibi çeşitli formlarını bünyesinde toplayabilir. Terimin orijinal Yunanca anlamı ethnos, kabile veya ırktır. Sosyal bilimlerde bu kavram, kültürel mecranın biyolojik ve genetik belirleyiciliği dışına çıkarak, "ethos" (bir kavmin veya toplumsal bir kurumun özellikleri) ve "âdet" (sosyal öğrenme ve sosyal miras) anlamlarında kullanılmaktadır. Irk ve kültür unsurlarının mümkün bileşimleri, sosyal analizlerde bağımsız değişken olarak alınmaktadır. Etnik farklılıklar sosyal olarak üretilmekte ve korunmaktadır.

Millî ve etnik kimlikler bir ölçüde ırk faktörünün belirleyiciliğine dayanırlar. Ancak, diğer unsurlardan tecrit edilmiş yalnızca bir faktöre dayalı bir kimlik yapısı düşünülemez. Meselâ, Kıbrıs'ta yaşayan Türk ve Rum kesimi ırk, kültür, din, sosyal, ve

¹⁸ Mustafa Erkal, *Etnik Tuzak*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.42

linguistik kimliklerinin tümüyle ele alınmaktadır. Bundan dolayı salt Müslüman veya Türk kimliği yoktur. Mutlaka bu unsurların ve değerlerinin tarihî süreç içinde bir yorumu ve kombinasyonu gereklidir. Böylece millî kültürden bağımsız millî bir kimlik düşünülemez.¹⁹

Etniklik, diğer bir yaklaşımla, siyasî etniklik ve kültürel etniklik olarak iki değişik mânâda ele alınabilir. Bunlardan ilki, etnik çerçevedeki bir grubun siyasî hareketliliğini veya şuurunu, öbürü ise, başka kültürel değerlere olan bağlılığını veya uygulamalarını işaret eder. Her iki türde de ortak özellik, grubun sahip olduğu farklılık bilincidir.

Siyasî ve kültürel etniklik, ırk grupları, etnik azınlık statüsü, alt gruplar gibi birbirinden farklı anlamlarda analiz edilebilmektedir. Yaygın kullanımı son derece genel bir mânâ ifade etmekte ve bu yüzden de büyük bir kavram kargaşası meydana gelmektedir. Bu durum, belli bir grubun sosyal yapı içinde, ne tür bir yer işgal ettiğini de belirlemekte güçlük çıkarır. Nitekim, Amerikan kültürü içindeki Yahudi nüfusun durumu, bazen etnik grup, bazen ırk grubu, bazen de alt grup olarak adlandırılmaktadır. Bu örneklerden en dikkat çeken zencilerin durumudur. Amerika'daki zenci nüfusu tümüyle yaygın kültür içinde eritilmiş olmasına ve ırk farklılığından başka bir özellikleri kalmamış olmasına rağmen "ırk grubu" olarak değil, etnik grup olarak adlandırılmaktadırlar.

Batı ülkelerinde, kavramın işlenme süreci ve ifade ettiği anlam, toplum yapısı ve iktisadi gelişme farklarından dolayı, bazı değişiklikler arz etmektedir. Bunların en önemlilerinden biri, bu ülkelerin gelişme süreçleri boyunca, sömürge memleketlerden aldıkları göçtür. Böyle bir sosyal hareketliliğin belli başlı saiklerinden birisi, göç eden insanların bu yeni ülkenin bazı özelliklerini tercih etmeleridir. Tercih unsurunun oynadığı rol, bir süre sonra söz konusu grubun, yaygın toplumsal yapı içinde erimesine ve neticede orijinal kültürel unsurlara katkıda bulunucu bir çeşni haline dönüşmesine sebep olmaktadır. Kısaca, yeni bir kimlik edinilmektedir.

---

¹⁹ Erkal, a.g.e., s.78

Göç niteliğindeki toplumsal hareketlilikler etniklik bilincini artırır. Sanayileşme ve şehirleşme sürecinde, büyük nüfus kitleleri daha önceden belli bir dengeye oturmuş olan mevcut sosyal yapılarını bozmak zorunda kalarak göç etmekte ve şehirlerdeki yeni iktisadi ve sosyal düzen içinde kendilerine bir yer bulmaya, kimlik edinmeye, çalışmaktadırlar. Böyle bir değişim süreci neticesinde, ferdi tutum ve davranışlarda iki değişik seçenek müşahade edilebilir; ya karşılaşılan yeni düzenin kültürel özelliklerini özümseyerek yaygın kimlik tipi benimsenecek , ya da sahip olunan geleneksel niteliklerin varlığından bir toplumsal güç elde etmek amacıyla bir araya gelinerek etnik grup oluşturulacaktır. Genel olarak etnik farklılıkların korunmasının ve zaman zaman ön plâna çıkarılmasının, bu anlamda, fert veya grubun tümü hakkında aslında bir avantaj teşkil ettiğini vurgulamak gerekir.²⁰

Bir yandan etnik kimlik hâkim kültür içinde eritilirken, öte yandan devam eden göç etnik kimlikte meydana gelen erozyonu gidermektedir. Önceden göç etmiş olanlar bir süre sonra hâkim kültüre uyum sağlamakta ve kültürel mesafeyi daraltmaktadırlar. Yaşayan etnik farklılıklar giderek azalmaktadır. Ancak, göçün devam etmesi halinde, yeni gelenlerle birlikte bu kesime etnik kültür akışı sürmektedir. Böylece devam eden göç, aslında etnikliği besleyen bir hayat kaynağı olmaktadır.

Bilgi sosyolojisi açısından etnik grubun meydana gelmesinde en önemli faktörlerden biri farklılık bilincidir. Bu bilinç, ırk, renk, din veya genel olarak kültür gibi değişik şekillerde var olduktan sonra, bir sosyal mesafe yaratmakta, böylece mevcut farklılıkları korumakta ve geliştirmektedir. Meselâ, Amerikan zencilerindeki renk faktörü, beyaz Anglo-Saxonlarla kültürel bir ayrılık olmamasına rağmen, farklılık bilincini korumaktadır.

Etnik grup üyeliğinde anahtar element olarak, grubun ayırt edici kültürel özelliklerinin farkında oluşu ve paylaşılan kültürel değerlerin önemini vurgulamak gerekir. Yalnız başına grup şuuru, etnik grubun belirleyici bir özelliği değildir. Dikkat edilirse bu "farkında oluş" kavramında "grup bilinci"ne nazaran daha köklü bir sosyal süreç yatmaktadır. Bu aynı zamanda etniklikteki grup bilinciyle sosyal yapıdaki diğer

²⁰ Kadir Cangızbay, *Sosyolojiler Değil Sosyoloji*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999, s.18

grup bilinci arasındaki farkları da ortaya koymaktadır. Nitekim Amerika'daki etnik gruplar arasında yapılan araştırmalarda bu husus ortaya konmuştur. Bu ülkeye gelen grupların kültürel elementleri (din, ırk, dil, vs..) yerleşik olan başka bir kültürle karşılaşınca farklılığını hissetmekte ve çoğunluk grupla birlikte yaygın bir kültür üretmektedir. Bundan dolayı yeni bir etnik grup bilinci gelişmektedir.

Farklılık bilinci, gerçek bir farkın müşahedesine dayanabildiği gibi, sunî olarak da üretilebilir. Bu konuda ülkemizde etnik bir grup olarak yaratılmaya çalışılan Kürt kesimini örnek olarak almak mümkündür. Bu grubun tek belirleyici özelliği Türkçe'den ve bölgedeki öbür dillerden derlenmiş kelimelerden oluşan bozulmuş bir lisandır. Din, tarih, sosyal âdetler gibi kültürün diğer tüm özellikleri itibariyle hiç bir farklılık bulunmamasına rağmen siyasî tutumlarla sunî olarak sosyal bütünlük parçalanmaya çalışılmaktadır.

Görüldüğü gibi grup bilinci herhangi bir veya birkaç değişebilir ve yüzeysel faktörün, suni de olsa mevcudiyeti sonucu oluşturulabilmektedir. Çabucak meydana getirilebilir ve yine aynı çabuklukta kendiliğinden, veya söz konusu faktörlerin değişmesiyle, ortadan kalkabilir. Meselâ, çalışma şartlarının iyileştirilmesini gaye edinen bir grup insan bir araya gelebilir. Bu amaç, aynı zamanda var olduğu sürece grubu oluşturan bilinçtir ve onların belli tarzda hareket etmelerini öngörür. Çalışma şartları iyileştirildikten sonra grup ortadan kalkar. Grubun yaşadığı bu süreci sosyal hayattaki güçler sağlamaktadır. Sosyal hayattaki oluşumlardan meydana gelen bu güçler sürekli değiştiklerinden, grupların mevcudiyeti ve nitelikleri üzerindeki etkileri de buna bağlı olarak farklılık arz etmektedir. Kültürel özelliklerin farkında oluş ise, esasında süreklilik arz eden toplumsal bir prosestir ve temel kültürel öğelere bağlıdır. Bunu sağlayan faktörlerin devamlı veya çok uzun süreli var olması sonucu ancak bu kavramdan söz etmek, grup farkındalığını belirlemek mümkündür.²¹

Herhangi bir iktisadî, sosyal veya siyasî menfaat, ilgili insanları bir araya getirerek grup bilinci oluşturabilir. Grubun, kültürel öğelerinin de müşterek olması şart değildir. Dikkat edilirse bu noktadaki bilinç, amaç etrafında teşekkül etmiş ve ona

²¹ Cangızbay, a.g.e., s.145

bağlıdır. Amacın sağlanması, veya grup üyelerinin herhangi diğer bir yolla tatmin olmaları sonucu, grup bilinci kendiliğinden ortadan kalkar.

Etnik grubun kültürel özellikleri, sosyal ilişkiler ve davranışların oluşturduğu kompleks sınırlar ve organizasyonların bir sonucu olarak uzun sürede meydana gelmektedir. Bu ayrıca, kapsayıcı ve dışlayıcı fonksiyonları olan sosyal bir süreçtir de. Grup üyeleri hem kendilerini etnik sınıflandırmanın terimleriyle kimliklendirirler, hem de grubun dışındakiler tarafından bunlarla tanınırlar. Farklılıkların net sınırlarla tanınması ve kültürün temel seviyelerinde yerleşik olması gerekmektedir. Etnik birimlerin devamlılığı, sosyal sınırların korunmasına bağlıdır.

Kısaca grup bilinci, bilinci oluşturan öğelerin neler olduğuna bağlıdır. Eğer grubun şuurunda olduğu öğeler ayrı bir ırk, din, lisan, coğrafya, kültür gibi toplum yapısını belirleyici temel unsurlardan kaynaklanıyorsa etnik gruptan, aksi takdirde, herhangi bir sosyal gruptan söz etmek mümkündür. Bu noktada özellikle vurgulanacak bir husus, bu unsurlardan herhangi birinin veya birkaçının tek başına -farklı bir kültüre sebep olmadan- toplum içinde mevcudiyeti bir anlam ifade etmemektedir. Bir toplumda ırk olarak farklı olmasına rağmen sosyal yapı içinde tamamen aynı kültürel özelliklere sahip olunabilmektedir.²²

Esasen kültür, toplumu meydana getiren insanların top yekun katkılarıyla oluşturdukları bir süreçtir. Yukarıdaki faktörler farklı birer kaynak olarak alındığında bile, kültür akışının tabii mecrası içinde toplumsal kültüre katkıda bulunmakta, zenginleştirmekte, kısaca onu üretmektedirler. Bu bakımdan herhangi bir unsurun, sosyal zeminde mevcudiyeti veya bu zemindeki yaygın kültüre zıt, çatışmacı bir özelliği olmadıkça etnik olduğundan bahsetmek mümkün değildir.

Ayrı bir grup kimliğini sürdürmek amacıyla kullanılan ve korunan unsurlar etniklik sınırlarına işaret eden özelliklerdir. Bunlar, etnik gruplar arası farklılığı vurgulayan bölge, tarih, lisan, sembol, gibi unsurlar olabilirler. Hatta, dini yasaklamalar veya gruplar arası evlilik bile etnik işaretlerden sayılabilir.

²² Anthony Giddens, *Sosyoloji*, (Çev: Hüseyin Özel- Cemal Güzel), Ayraç Yay., Ankara, 1990, s.23

Farklı bir tarihî kolektif şurdan kaynaklanan kimliğin oluşturduğu bir tür sosyal gruptur. Etnik gruplar kendi kültür, âdet, norm, inanç ve geleneklerine sahiptirler. Ancak, ırk farklılıkları bu tür grupların belirleyici bir özelliği olmakla beraber, grup üyelikleri evlenme veya sosyal olarak kabul edilmiş diğer yollarla değişebildiğinden, "etnik grup" kavramı "ırk grubu" kavramıyla eş anlama gelmemektedir

Etniklik kavram olarak "ırk grubu"ndan farklı bir anlam ifade eder. Etniklik belli bir ırk özelliğine dayanabileceği gibi kültürel veya siyasî faktörlerden de oluşabilir. Ancak ırk özellikleri ağırlık kazandıkça, etnik grup yerine, ırk grubu terimini kullanmak daha doğrudur. Bu durumda ırk grubu kavramının eş anlamlısı etnik azınlık grubu olmaktadır.²³

Bazı durumlarda ırk özellikleri belirleyici veya güçlü bir faktör değildir. Meselâ, Amerikan zencileri beyaz Anglo-Saxon ırkından olmamalarına rağmen toplumda, bu kültürden ayrı kendilerine has farklı bir sosyal hayatları yoktur. Bu bakımdan, sosyoloji açısından kullanılabilir genel bir ölçü ancak, grubun kültürel faktörlerle yansıttığı görünümü, başka bir deyişle kültürel uygulamalarıdır. Bir ırk, toplum hayatında birdenbire var olmaz. Yüzlerce, hatta binlerce yıllık orijinal geçmişin meydana getirdiği bir bünyenin (ve kültürün) mevcut olması gereklidir.

Yirminci yüzyılda önem kazanan milliyetçilik çerçevesinde etnik milliyetçiğin ayrı bir karakteristiği vardır. Genel olarak milliyetçilik, millet kavramına ve ortak millî kültür temeline dayanmasına rağmen etniklik çerçevesinde sadece grubun ayırt edici özelliklerine dayandırılmaktadır. Esasen millet kavramı bazı yazarlara göre genişletilmiş aile yapılarına benzetilerek katılımlarla oluşan bir form olarak tasvir edilmektedir.

Etnik milliyetçilik; milletlerini zümre terimleriyle adlandırmakta ve doğuştan bu özelliklere sahip olmayı dışlamaktadırlar. Genellikle ortak ırk özelliklerine dayalıdır. Bu tür milliyetçilikte dışarıdan bir kimse ne grubun kültürüne adapte olabilir, ne de gruba üye olabilir. Yahudi milliyetçiliği bir örnektir.

²³ Giddens, a.g.e., s.227

Sosyal milliyetçilik; Kendini sosyal bağlarla ve ortak kültürle tarif eden bir milletin milliyetçiliğidir. Ortak millî kimlik, topluluk ve kültür vurgulanır; dışarıdan herhangi bir fert her zaman bu unsurları kabul ettiğinde milletle bütünleşebilir. Irk ayniyeti şart değildir. Etnik milliyetçiliğin dışlayıcı özellikler arz etmesine karşılık sosyal milliyetçilik kapsayıcıdır.

Resmî milliyetçilik; etniklik, millî kimlik ve kültür özelliklerine bakmaksızın vatandaşlık hukuku çerçevesinde kapsayıcı olan devlet milliyetçiliğidir. Temelde vatanseverliğe dayalıdır; kültürel ve etnik temeller gerektirmez.

Din, dil, ırk gibi esas kültürel öğelerin daha bağımsız ve belirleyici rolleri vardır. Özellikle dinî unsurlar, her tür toplumda siyasî ve sosyal bir sorumluluk yüklenerek farklı bir kimliğin teşekkül etmesini sağlayabilmektedir. Bu tür öğelere bağlı olarak ortaya çıkan grup bilinci sürekli, yaygın toplumsal temellere dayalı ve grup sınırları dışına taşmaktadır.

Bu normlar çerçevesinde ortak bir toplumsal payda söz konusu olmaktadır. Bir kere şekillendikten sonra, artık grubun farklılığını ortaya koyan orijinal bir unsur olarak grup bilincindeki varlığını sürdürmeye devam eder. Meselâ, "...Yugoslavya'da yaşayan Boşnaklar, Slav kökenli, Sırpça ve Hırvatça konuşan, fakat Müslüman kültüre sahip kimselerdir. Kosova'daki Arnavutlar gibi Bosnalılar da Hırvat ve Sırplarla ortak dili konuşmalarına rağmen kendilerini ne Yugoslav ne Sırp ve ne de Hırvat olarak kabul etmiyorlar, sadece Müslüman olarak algılıyorlardı. Bu insanlar, linguistik açıdan Sırplardan ve Hırvatlardan ayırt edilmemelerine ve onları farklı kılan inancın artık etkisini kaybetmiş bulunmalarına rağmen kendilerini bir etnik grup olarak gören Bosnalı, Slav eski Müslümanlardı; kendilerini "Müslüman diye tanımlamayayı seçtiler en azından sonunda buna resmen izin verildi." Bu hadisede din unsuru, bağımsız bir değişken olarak ortak paydayı sağlamış ve ayrı bir toplum yaratmıştır.²⁴

²⁴ Erkal, a.g.e., s.124

Etniklik konusundaki fikirlerini ortaya koyan düşünürler;bu fenomenin ne yakında tamamen ortadan kalkacağını ve ne de gittikçe güçleneceğini ifade etmektedir. Bu konudaki ilk görüş, genellikle önceki dönemlerde araştırmalar yapmış liberal akademisyenler arasında yaygındır. Eşitlikçi ve açık toplumda etnik farklılıkların gereksiz görülerek öneminin giderek azalacağı, kısa süre sonra ortadan kalkacağı beklentisi şeklinde özetlenebilir. Muhafazakar akademisyenler ise, etnikliğin sessizce varlığını devam ettirdiğini çeşitli ampirik bulgulara dayanarak öne sürdüler. Etniklik sosyal yapıdaki faktörlere ve değişmelere bağlı olarak toplum içindeki mevcudiyetini aktif veya pasif bir şekilde sürdürmektedir. Zaman içinde etnik özellikler şiddetlenmekte veya silikleşmektedir.

Etnikliğin zaman içinde artmasına veya azalmasına sebep olan faktörler başlıca sosyal, siyasî, ekonomik, ve kültürel nitelikli olabilmektedir. Bazı ekonomik çalkantılar ve dar boğazlar etnik dayanışmanın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Etnikliğin konjonktürel olarak alevlendiği konusunda henüz belirgin bulgular yoktur.

Ancak, ekonomik zorluklara bağlı olarak şiddetlendiği Yancey ve diğerleri tarafından 1976 yılında yapılmış olan bir araştırmada ortaya konulmaktadır. Araştırmacılar, belirli karakteristikleri olan bir kültürel mirasın aktarımı şeklindeki klasik etniklik yaklaşımına karşı çıkmaktadırlar. Onlara göre, etnikliğin sürekliliği ve gelişmesi, şehirlerde, özellikle sosyal yapıdaki grupların pozisyonlarını karakterize eden yapısal şartlara bağlıdır. Araştırma, genel olarak hangi şartlar altında etnik kültürün ortaya çıktığı, özellikle de hangi sosyal güçlerin etnik kimliklenmeyi ve dayanışmayı geliştirmekte ve artırmakta olduğu sorusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Elde edilen sonuca göre etniklik, zaman zaman ortaya çıkan bir fenomen olarak toplumdaki grupların ve fertlerin değişen pozisyonları ile birlikte varlığını sürdürmeye ve gelişmeye devam etmektedir. Ancak, toplum değiştikçe etnik kültürün eski formları yok olup gitmekte, fakat yeni formlar üretilmektedir.²⁵

²⁵ Mustafa Miyasoğlu, *Kültür Hayatımız*, Akçağ Yayınları, Ankara: 1999, s.13

Yalnız başına biyolojik faktörün etnik bir özellik doğurduğunu söylemek sosyolojik olarak doğru değildir. Başka bir deyişle kültürel nitelik taşımayan biyolojik farklılık etnik bir grup yaratmaya yetmemektedir. Bu durumun aksi gibi gözükten Amerikan zencilerinin sahip oldukları şartlar altında beyazlar tarafından renk faktörüne atfedilmiş olan ırkçı normlardır.

Diğer taraftan hiçbir farklılığın olmadığı siyah beyaz karışımı bir toplumda ortak kültürel bütünlük içinde her ırktan insan bir arada yaşayabilmektedir. Esasen sosyal olaylarda ortak bir tek özellik belli yapıda -özellikle etnik grup boyutlarında - bir sosyal netice üretmeye muktedir değildir. Ferdin bütün özelliklerinin toplumun geri kalan insanlarıyla aynı olduğu fakat bir tek özelliğinin -(meselâ, coğrafi şartlardan kaynaklanan)- farklı olduğu durumda onu toplumun bütünlüğünden ayırmak mümkün değildir. Ortak sosyal özellikler toplumu meydana getiren son derece güçlü bağlardır. Bir tek farklılığın bu güçlü bağı kırması sosyal realitede mümkün değildir. Bizce toplum içinde bu tür (etnik özellikli) alt grupların meydana gelmesi, bu insanların ortak özelliklerinin birleştiriciliğinin yanı sıra, toplumun onların farklı normlarını görek dışlamasıdır. Her alt grup için bu durum geçerli olmayabilir. Bazı menfaat grupları belli bir çıkara yönelik olarak teşekkül etmişlerdir. Kısaca, birden fazla kültürel farklılığın bulunması ve bunların da yaygın sosyal fonksiyonları yerine getiriyor olması gerekmektedir. Böylece bu sistematik özellik, grubu toplumun geri kalan üyelerinden ayıran bir özellik olma vasfına sahip olabilir.

Tarih boyunca kültürel gruplar arasındaki etkileşimlerden doğan kültür değişimleri farklı terimlerle adlandırılmıştır. Bu terimlerden ilki eritmedir (assimilation). Bir azınlık grubun değerler, gelenekler ve tutumlarında, çoğunluk grubundakilere yönelik değişimleri ifade eder. İkinci terim karışma (amalgamation - melting pot), azınlık ve çoğunluk grupların değerlerinin, gelenek ve tutumlarının, farklı ve yeni bir kültürel grup yaratma yolunda sentezidir. Ülkemizde Anadoluçuluk adı altında bu coğrafi bölgede mevcut tüm unsurları birleştirmeyi hedefleyen görüşler amalgamasyona örnek olarak verilebilir. Her iki terimde de dinamik bir proses söz konusudur. Yani bir arada bulunan kültürler, az veya çok, karşılıklı olarak değişmektedirler. Üçüncü terim olan 'pluralism' ise dinamik bir proses değildir. Yani

kültürler arasındaki etkileşim birleşmeye yönelik değildir. Pluralizm de farklı kültürlerin, farklı sosyal bünyeler olarak, yan yana mevcudiyetleri söz konusudur.²⁶

Çoğulculuk kavramının üzerinde bir konsensüs sağlanamamıştır. Yapılan tanımlarda kavram; genel olarak gücün farklı gruplar tarafından paylaşılması durumunu ifade eder. Terim orijinal kullanımıyla Hegel'ci anlamda "üniter devlet" in zıddıdır. En önemli anlamı ise Batılı liberal demokrasilerde değişik grupların ve elitlerin güç paylaşımı veya bu yönde yarışmalarıdır. Önemle vurgulanması gereken nokta çoğulculuğun sosyal yapı açısından farklı birkaç kültürel unsurun veya alt grubun mevcudiyeti değil, pek çok sosyal müesseseleriyle ayrı bir sosyal bünyenin varlığını ifade etmesidir.

Çoğulculuk, her ne kadar siyasî bir tanımsa da sosyo-kültürel bir zemini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla çoğulculuktan söz edilebilmesi için kültürel grupların sosyal yapı içinde tabandan iktidar tavanına kadar paralel bir bünyeye sahip olmaları gerekir. Başka bir deyişle kültürel çoğulculukta farklı bir kaç kültürel unsurun ötesinde, bir sosyal mesafe söz konusudur. Bu bir bakıma siyasî, sosyal veya iktisadî boyutlarda mevcut olan ayrı bir sosyal bünye anlamını taşır.

Ancak, bu sosyal bünyeler çoğu yerde gerek coğrafi mekân, gerekse sosyal müesseseler itibariyle iç içe geçmişlerdir. Hâkim grubun pek çok müessesesi etnik gruplar tarafından da kullanılmaktadır. Başka bir deyişle etnik gruplar rahatlıkla müşahede edilebilecek tarzda kendilerine yeterli kompleks bir sosyal bünyeye sahip değillerdir. Türkiye'de yaratılan etnik ırkçılık bu konuya bir örnektir. Bu tür ırkçılıklar tarihin şekillendirdiği kültürel yapıyı yıkmaktadır. Kürtler veya diğer azınlıklar ırkçılığa devam ettikleri takdirde, Türk kültürüyle bir bütün olarak inşa edilmiş olan yapı bozulacaktır. Bu takdirde kültürün ortak unsurlarında dahi çatışmaya gidilecek, neticede din gibi kültürün temel unsurları da zayıflayacaktır. Bütünleşme sağlandıktan sonra, bu unsurları tekrar birbirinden ayırmak çok zor olmaktadır. Meselâ, Fransızca ve Fransız kültürü, Arapça'nın çok büyük bir lisan olması ve Araplaştırma prosesine rağmen,

²⁶ Orhan Türkdoğan, *Millî Kimliğin Yükselişi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s.s.160-162

Fas'ın kültürel kimliğinde önemli bir yer işgal etmektedir. Hem Arapça, hem de Fransızca kullanılarak Fas kültürü inşa edilmiştir.²⁷

Bir ideoloji olarak çoğulculuk, eşit olmayan grupların birer çerçeve içinde eşitliklerinin sağlanarak ayrılmalarıdır. Ayırıcılığın olduğu bir toplumda kültürel çoğulculuktan söz edilmektedir. Amaç, farklı kurumlara ve sosyal yapılara sahip olan gruplar arasında eşitçi bir denge kurmak ve hükümet, ekonomik faaliyetler gibi ortak müesseselerde koordinasyon sağlamaktır. Kavram, büyük kültürel farkların ve çatışmaların yaşandığı, sosyal iletişimin olmadığı toplumlarda tartışılmaktadır. Bu ülkelerden biri de Amerika'dır. Dünyanın hemen her yerinden pek çok milletin göç ettiği bu ülkede etnik bir yapılanma tabii bir haldir. Beyaz Anglo-Saxon çoğunluğun diğer etnik gruplar aleyhine hâkim olması, uzun yıllardan beri çok büyük sosyal mücadelelere sebep olmaktadır. Kuzey Amerika yerlilerinin soykırımına uğratılması; zencilerin yakın zamanlara kadar köle olarak çalıştırılması; İspanyol asıllıların dışlanması gibi hadiseler, zaman içinde kurumlaşmakta ve çoğulculuğu gerektiren bir yapı değişimini zorlamaktadır.

Amerikalı yazarlara göre, uzun yıllar melting-pot adı verilen bir sosyal politika uygulanmış olmasına rağmen, Amerikan toplumundaki ırk ve etnik kesimler hemen tamamen refah, prestij ve güçten mahrumdular. Beyaz Anglo-Saxon hâkimiyeti toplumun tüm yapısında imtiyazlı bir şekilde hâkimdi. 1950'lerden sonra yönetim, daha çoğulcu bir sosyal düzen politikası uygulamaya başladı. Yukarıya doğru mobilitayı açmak zorunda kaldı, böylece gelecek için daha farklı bir kültürler arası iletişim yapısı kurulmaya başlandı. Azınlıklar konusunda yeni teoriler ihdas edildi; ve nihâf amaç olarak da demokrasi içinde kendine has alt-bünyelerin (substructure) sağlandığı kompleks kültürel çoğulculuk hedeflendi. Temel medenî haklar hareketleri olarak başlayan bu değişimler ırkçı ve asimilasyoncu politikalarından plüralist bir yapıya doğru seyretmektedir. Özellikle zenci kesiminde devrim niteliğinde değişmelerin kazanılması, kendi kaderini tayin hakkı, geçmiş hataların bir tazminatı olarak ayrı bölgeler talebi,

²⁷ Zeynep Korkmaz, "Gaspıralı İsmail Bey ve Dilde Birlik Toplantısı Oturumunu Açış Konuşması", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı. 12/1, TDK Yay, Ankara, 2001, s.362.

kendi topluluk kurumlarını kontrol gibi yeni formlar arayışına sevk etmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de siyah-beyaz ayrımında olduğu gibi bir tartışma yaşanmamıştır.²⁸

Görüldüğü gibi, Batı dünyasındaki etniklik meselesi büyük ölçüde insan hakları konusundaki eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. Problemin ikinci kaynağı ise, henüz hâkim kültüre, bu kültür dünyasında rahatça hareket edecek tarzda intibak edememiş kesimin taşıdığı dezavantajları hafifletmek amacıyla imtiyazlar talebidir.

Çoğulculuğu, demokratik yapı içinde değişik faktörlerin katılımından ayırmak gerekir. Demokratik toplum yapısı, siyaset literatüründe çok seslilik olarak adlandırılan, toplumu meydana getiren kesimlerin düşünce ve ihtiyaçlarının toplumun bütününe ilgilendiren bir önem sırası çerçevesinde ortaya konulması ve temsil edilmesi anlamını gerektirmektedir. Çoğulculuk ise, topluluğu meydana getiren ve bütünleşmesi mümkün olmayan unsurların ayrı ayrı iktidarlarını tanımayı gerektirir. Belirli bir zümreye sağlanmış imtiyazlar söz konusudur. Bunlar bir grup lehine olacağı için toplumun bütününe aleyhinedir. Bu durum bir anlamda millet yapısının sosyolojik olarak daha iptidai bir sosyal yapı olan topluluklara dönüştürülmesi demektir. Nitekim, siyaset biliminde çoğulcu demokrasi veya demokratik çoğulculuk deyimleriyle ifade edilen terimde çoğulcu ve çoğulculuk kavramları organizasyonel çoğulculuğa, yani devlet hâkimiyeti altında bazı organizasyonların izafi olarak özerkliğine işaret etmektedir. Bütün demokratik ülkelerde bazı önemli organizasyonlar izafi olarak kendi sistemleri çerçevesinde özerktirler (meselâ, ekonomik kuruluşlarla yargı gibi).

Her toplum farklı topluluklarla ve onların farklı söyleyiş özellikleriyle desteklenen bir yapı dizilişine sahiptir. Bu oluşum her zaman etniklik kavramı ile tanımlanamaz. Topluluk, birimi olduğu toplumun bir parçası olarak, onunla olan bağı nedeniyle anlam kazanır. Bu bağlamda topluluk kimliğinin toplum kimliğiyle onanması zorunludur.

²⁸ Selçuk Kantarcıoğlu, Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara: 1990, s.76

Kütahya ve yöresi farklı bileşenlerden oluşan bir kimlik özelliği taşımaktadır. Merkezde bileşenlerin büyük parçası Germiyanogulları çevresinde ise pek çok irili ufaklı topluluklar bulunmaktadır. Bunlar birbirinden kısmi ağız özellikleri ile ayrılmaktadır. Bu farklılıklar ortak kimliği desteklemektedir. Çünkü bunlar bileşenlerin bütününi birlikte oluşturmaktadırlar.

1.1.3. Kimlik Göstergesi ve Farklılaşması Olarak Dil

Dil kavramı sosyal bilimler alanında tanımlama konusundaki uzlaşmaya rağmen uluslararası siyasette ve sosyolojide hala çeşitli tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Uluslar arası politika da dil ile ilgili tartışmalar insan hakları bağlamında gündeme getirilmekteyken sosyoloji disiplini dili kimlik tanımlamalarında analiz etmeye çalışmaktadır. Çünkü dil uluslar arası siyasette bir ayrışmanın ya da kamplaşmanın sebebi olabileceği gibi farklı devletlerin ortak tavırlar sergilemesini sağlayabilecek etkiye sahiptir. Aynı zamanda dil, sahip olduğu topluluğun ihtiyaçlarına göre değişip gelişen canlı bir yapıya sahiptir. Toplulukları millet yapan önemli bir özelliktir. Milletlerin kültürlerini yansıtır. Toplumsal bir kurum olup düşüncenin oluşmasını ve olgunlaşmasını sağlar.

1.1.3.1. Toplumsal Kimlik Farklılaşması

Konuşma insanla birlikte gelişmiştir. Her kültür dilinin tarihi bir geçmişi vardır. Dünyadaki birbirine benzeyen dillerin, aynı dil yapısına sahip olduğu bilim adamları tarafından ortaya çıkarılmıştır. Aynı dil ailesinden olan diller, zamanla farklılıklar göstermiş ve bilinmeyen tarih zamanlarında birbirlerinden ayrılmışlardır. Aynı yapıdan gelip çağlar önce birbirlerinden ayrılmış (Çuvaşça, Yakutça) dil gruplarına lehçe denir.

Lehçeler ortak bir tarihsel geçmişe sahip olan toplumların, dışsal faktörlerin etkisiyle farklılaşmasının bir ürünüdür. Bu farklılaşma dilin ifade gücünde bir değişikliği ortaya çıkarmamaktadır. Duyguların farklı vurgularla ifadesi etnik kimlik farklılaşmasının bir işareti değildir. Dil; insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık, milleti koruyan ve toplumun ortak malı olan sosyal bir müessesedir. Dilin bu derece geniş bir ortak

paydayı içeriyor olması bağlamında lehçeler arasındaki farklılıklar bir ayrımın göstergesi olarak değerlendirilemez. Araştırmamıza konu olan köylerde kullanılan gündelik dilin dahi çevre köylerden farklılıklar arz edebildiği düşünüldüğü takdirde geniş bir coğrafyaya yayılan milletlerin aynı dili farklı kelimelerle ve farklı gramer kuralları ile kullanmaları olağandır. Lehçelerin aynı kökenden geldikleri gerçeği göz önüne alındığı takdirde lehçe temelli farklılıkların bir ayrışmayı değil bilakis tarihsel bir kardeşliği yansıttığı belirtilmelidir.

1.1.3.2. Dilin Yerelleşmesi

Toplumsal olaylar arasında en köklü değişimleri ortaya çıkartan olaylar savaşlar ve göçlerdir. Savaşlar kültürel yıkıma sebep olabilmenin yanında kültürler arası alışverişin en hızlı ve en etkili bir şekilde gerçekleşmesine de sahne olmaktadır. Bu noktada Büyük İskender'in Avrupa'dan Asya'ya seferleri; Haçlı Seferleri, Osmanlı Devletinin Avrupa'daki savaşları örnek olarak verilebilir. Kavimler Göçü ise dünya tarihinin kırılma noktalarından birisidir.

Göç olgusu beraberinde kültürlerin birbirleri ile karşılaşmalarını, bazen entegrasyonu bazen de asimilasyonu ortaya çıkarabilmektedir. Aynı dili kullanan toplulukların farklı coğrafyalara yerleşmelerinin akabinde dilde farklılıklar oluşabilmektedir. Dil toplumların birbirleri ile ve doğa ile kurdukları iletişimin boyutları ölçüsünde değişkenlikler sergileyebilmektedir. Lehçelerine ayrılan dil grupları zamanla kendi içinde bir evrime uğrayıp, coğrafi farklılaşmaların da etkisiyle yeni kavramlar, yeni kelimeler bulmuş ve birbirlerinden ayrılmışlardır. Şive olarak ayırabileceğimiz bu dil grupları kuşaklar arasında kopukluklar yaratabilir (Özbek Türkçe'si, Kazak Türkçe'si). Şiveler ortak bir mirasın varisleri olan toplumların hazinelerini farklı şekillerde değerlendirmesi olarak ifade edilebilir.

1.1.3.3. Dilin Mahallileşmesi

Folklorik unsurların mevcudiyetini sürdürdürebilmelerini mümkün kılan ağızlar özellikle sözlü kültürün aktarılmasında önemli bir vazife ifa etmektedirler. Örneğin türkülerde açıkça gördüğümüz yöresel ağızlar; her yörenin farklı uygulamalarını yansıtabilmelerini sağlamaktadır. Ağızlar ortak kültürün minimal düzeyde birbirlerinden farklılaşmasıdır. Aynı ülkede aynı dil, yöresel olarak bazı farklı kullanımlara yol açabilir. Ağızlar kuşaklar arası ayrılığa yol açmazlar. Ağızlar, halk arasında zaman zaman espri konusu yapıp bütünleşme, kaynaşma ve sevgi yaratabilir (Denizli ağzı, Karadeniz ağzı). Toplumların birlikteliklerini sürdürdürebilmeleri için çeşitli ritüeller ve sembolik değerler gereklidir. Toplumsal ritüeller bireylerdeki aidiyet bilincinin pekiştirilmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda dayanışma gruplarının da şekillenmesini sağlayan bu değerler kolektif düşünüşün sağlanmasında etkin rol oynamaktadırlar. Ağızlar yöresel olarak farklılıklar gösterebileceği gibi aynı yöre içerisinde de değişiklikler gösterebilirler. Bu durum farklı yerlerden gelerek aynı coğrafyaya yerleşen kültürlerin toplumsal etkileşimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Dilbilim çalışmalarında ağız olarak ifade edilen kavram sosyolojik bağlamda dilin mahallileşmesi biçiminde değerlendirilebilir. Türkiye özellikle 1960' lar sonrasında köyden kente hızlı bir göçün yaşanmasına sahne olmuştur. Bu süreç beraberinde kentleşme kültürünü de ortaya çıkarmıştır. Kentler ikincil ilişkilerin yaşandığı, rekabet temelli bir iş bölümünün gerçekleştiği mekanlar olarak göç kültürünün etkileri ile karşı karşıya kalmıştır. Aynı yöreden gelerek büyük şehirlere yerleşen aileler sosyalizasyon sürecinde kendilerine destek olabilecek en yakın dayanışma grubu olarak hemşerilerini görmüşlerdir. Büyük şehirlerdeki hemşeri birliktelikleri dayanışma ruhunu göstermektedir ve bu; kentleşme sürecinde Türkiye'ye özgü bir durumdur. Kent kültüründe yöresel ortaklıkların temellendirilmesinde ağızlar bir birleşme ve destek noktası olarak bütünlüğü sağlamışlardır.

1.1.4. Toplumsal Değişme ve Dil

Toplumsal kurumlar; toplumsal ihtiyaçların karşılanabilmesini sağlamaktadırlar. Her dönemin gereklerine göre ihtiyaçların farklılaşması ve bu doğrultuda yeni çözüm yollarının ortaya çıkması sosyal hayatın sürekliliğini sağlamaktadır. Toplumsal değişme kavramlarının altında toplumu, insan toplumlarının tümünü biçimlendiren iki temel ilişki ya da diğer bir deyişle iki temel çelişki yatmaktadır. Birinci temel çelişki insan-doğa çelişkisidir. Bunun sonunda insan- insan çelişkisi çıkar.

İnsan – doğa ilişkisi, insanın adeta kendisini yok etmeye çalışan doğaya karşı verdiği yaşam mücadelesiyle belirlenir. İnsan yaratıldığı andan başlayarak, doğayı denetim altına almaya ve ona egemen olmaya çabalar. Bu çaba içindeki insan yarını düşünmeye başlar. Dağdan toplanan yiyecek biriktirilir. İşte hemen bu noktada insan-insan çelişkisi başlar : depo edilmiş malı olanlar ve olmayanlar. Kışı geçirmek için yiyecek depo eden karınca, günü güntüne yaşayan ağustos böceği üzerinde denetim gücüne sahip olur. İnsanlar arası farklılaşma sahip olunan mal esasına göre başlamıştır artık: yaşamın sürdürülmesi için gerekli besin maddelerine sahip olanlar olmayanlar üzerinde egemenlik kurar.²⁹

Daha sonra üretim başlar. Basit teknolojinin toplumsal hayatın bir parçası haline gelişiyle birlikte insanın insanla çelişkisi büyümeye başlar ve bundan sonra alet mülkiyeti insanlar arası farklılaşmanın en önemli kaynağı olur. Mülkiyet bireysel olursa bireyler arası eşitsizliğin, toplumsal olursa da toplumlar arası (ya da sürüler, kabileler, klanlar) eşitsizliğin nedenidir. Teknoloji ister bireysel isterse toplumsal olsun insanlar arası eşitsizliği doğurur. Yöneten yönetilen ayrımını temelinde işte bu mal ve alet denetimi yatar. Mal ve alet denetimi hizmet denetimini, hizmet denetimi ise yönetimde farklılaşmaya yol açar.

Kültür bu süreç içinde insan oğlunun doğayı denetimine almak için yarattığı her şey ve bütün bu çaba sonunda beliren anlamlar değerler kurallarıdır. Toplumsal değişme

²⁹ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s.s.23-24

ise temelinde teknolojik değişimin yattığı insanlar arası ilişkilerin değişmesidir. Kuramsal olarak bu noktada maddi kültür ve maddi olmayan kültür ayrımı ortaya çıkmaktadır. Maddi kültür bütün araç ve gereçleri kapsar. Maddi olmayan kültür ise gelenekler, inançlar ve manevi değerlerle belirlenir. Hiç kuşkusuz maddi olmayan kültürün arkasında belirleyici öge olarak maddi kültür vardır. Maddi kültürün altında ise teknoloji yatar. Böylece teknoloji insanlar arası ilişkileri düzenleyen anlamları, değerleri ve kuralları biçimlendiren güç olmaktadır. Maddi olmayan kültür en genel anlamıyla bir yaşam görüşü belirler.

İnsanlar arası ilişkilerin değişmesi demek olan toplumsal değişim, hem üretim ve mülkiyet ilişkisinin değişmesine hem de anlamların , değerlerin, kuralların değişmesine bağlıdır. Öte yandan hem üretim ve mülkiyet ilişkilerinin değişmesi hem de anlamların, değerlerin, kuralların değişmesi genel toplumsal değişmeye yol açabilir. Bir başka deyişle toplumsal değişimin temelinde belli bir anda, belli bir toplumda ya teknoloji ya da ideoloji yatar.³⁰ Değişme bir defa başladıktan sonra ise teknoloji ve ideoloji birbirlerini etkilemeye başlarlar.

1.1.4.1. Kültürel Değişim Aracı Olarak Dil

Dil, millî kültürün ilgi alanına giren varlık dünyasını yansıtır; o milletin yapıp ettiklerinin, duyup düşündüklerinin, görüp bildiklerinin ve tüm tasavvurlarının aynasıdır. Her dil, evrenin bir başka yorumunu dile getirmektedir. Dilin zenginliği ya da yoksulluğu, o kültürün zenginliği ya da yoksulluğudur. Dilin sınırlarını, o toplumun kültürü belirler. İlgi alanı, idraki açılan, dünyası genişleyen kültürün dili de o ölçüde zenginleşir. İlim, felsefe, sanat, teknik, metafizik velhasıl hayatın her alanında problem alanları genişledikçe dil zenginleşir. Ancak, hayatın her alanını, kendi diliyle yaşamak şarttır. Kültürün sorunu dilin sorunudur.

Ziya Gökalp, dili kültürün temel unsuru sayar. Zira dil duygu ve düşüncenin adeta kabıdır. Bir milletin bütün duygu ve düşünce hazinesi dil kabına veya kalıbına dökülür ve bu dil kabı ile yerden yere ve nesilden nesile aktarılır. Yazı dilin sesini

³⁰ Anthony D. Smith, *Toplumsal Değişme Anlayışı*, (Çev. Ülgen Oskay), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s. 74

kaydeden bir vasıta olarak dilin bir parçasıdır. Fakat kültür söz ile de bir millet arasına yayılır. Dil kültürün temeli olduğuna göre bir milletin dil ile ifade ettiği sözlü ve yazılı her şey kültür kavramına girer. Dilin duygu ve düşünce ile dolmasının sebebi günlük hayatla çok yakın olmasıdır. Dil deyince konuşulan, yazılan bütün kelime ve cümleleri anlamak lazımdır. İnsanlar günlük hayatında kelimeleri menşelerine göre ayırmaz. Onu ilgilendiren kelimelerin manası, işe yaramasıdır.³¹

Aslında dili hem şekil hem de muhtevasıyla inceleyen filolojinin gayesi insan kültürünü tanımaktır. Fakat bu görüşe ancak dil ile kültür arasındaki bağlantıyı görenler ulaşabilirler.³²

Her millet dilini ve kültürünü yüzyıllar boyunca yoğurur. Bu esnada o akan bir nehir gibi içinden geçtiği her topraktan bazı unsurları alır. Her medeni milletin konuşma ve yazı dili, karşılaştığı medeniyetlerden alınma kelime ve deyimlerle doludur. Bu bakımdan her milletin dili o milletin çağlar boyunca yaşadığı tarihin adeta özetidir. Dile bu gözle bakılırsa mana kazanır.

Kültürün temel sorunları, gelişme sürecinin yönü ve içeriği açılarından ortaya çıkar. Aynı sorunlar dilde yaşanır. Bu süreçte kültürün temel meselesi, bağımsızlığını koruyabilmektir; yani, hayatı kendi bakış açıları, değerleri ve ölçüleri ile kurabilmektir. Her dilin kendine özgü atasözleri, deyimleri, nüktelerinin olması ve bunların bir başka dile aktarılmasındaki zorluklar, her dilin ayrı bir inanç yapısının, bakış açılarının, ayrı bir imkânlar ve yönelişler dünyasının eseri ve aynası olduğunu göstermektedir. Yine her dilin, öfkesini, sevincini, kokusunu, sevgisini, tasasını, saygısını ifade biçimleri de bu konularla ilgili deyimlerinin zenginlik yahut yoksulluğu da farklıdır. Bazı diller soyutta, bazı diller somutta zengindir. Bazılarında duygu ifadelerinin zenginliği, bazılarında tarafsızlık hattâ soğukluk vardır. Kültür ne ise, dil de odur. Kültürün ilgi alanları ne yönde ise, dil de o yönde zenginleşmiştir.

³¹ Kaplan, a.g.e., s.s.139-140

³² Kaplan, a.g.e., s.141

1.1.4.2. Dil ve Kimlik Bilincinin İnşası

Türkiye Türkçe'sinin toplumsal süreç içinde gelişim ve değişimi, Cumhuriyet'in kuruluşunda bu husustaki hedeflenen noktalara ulaşıp ulaşılmadığı hakkında şimdiye kadar çok çeşitli görüşler ileri sürüldü. Türkiye Cumhuriyeti devleti, M. K. Atatürk'ün çeşitli yerlerde ve muhtelif vesilelerle söylediği gibi esas olarak millî kültür üzerine kurulmuş bir devlettir. Bunun en açık delili, Atatürk'ün Türk Dilini Tetkik Cemiyeti ile Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti'ni bizzat direktif vererek kurdurması, mirasının bir bölümünü bu kurumlara bırakması, etrafında sürekli dil ve edebiyat bilginlerini bulundurmasıdır.

Peki Cumhuriyet'in kurucularının bu dil, edebiyat, kültür hassasiyeti nereden gelmektedir? 1789 Fransız İhtilali ile bütün dünyayı saran milliyetçilik cereyanları siyasî alanda millî devleti esas aldığı gibi, kültürel alanda da millî dili ve edebiyatı öngörmekteydi. Osmanlı devletinde Tanzimat'ın ilanından (3 Kasım 1839) sonra aydınlar arasında tartışılmaya başlanan millet-meşrutiyet-hürriyet kavramları millî dili de gündeme getirmiştir. İlk dönem Tanzimat aydınları, dili halkı aydınlatmak için bir vasıta olarak görmüşler, Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa, Şemseddin Sami ve Ahmed Mithad Efendi bazı eserlerinde ve gazete yazılarında bunu uygulamaya çalışmışlardır.³³

Tanzimat döneminde yeşermeye başlayan bu halk dili ile edebiyat yapma düşüncesi kısa bir zaman sonra yazılan Türkçe gramer ve sözlüklerle bilimsel temellerini de bulmaya başlamıştır. Özellikle Ahmet Cevdet Paşa'nın Medhal-i Kava'id (İst. 1851), adlı Türkçe grameri, Ahmet Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmani, (İst. 1293) Şeyh Süleyman Efendi'nin Lügat-i Çağatay ve Türki Osmani, (İst. 1298), Mehmed Sadık'ın Üss-i Lisan-i Türkî, (İst. 1313), Muallim Naci'nin Lügat-i Naci , Şemseddin Sami'nin Kamus-ı Türki (İst. 1900) adlı sözlükleri devrin Türk dili alanındaki önemli çalışmalardır.

³³A.Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Dergah Yay., İstanbul, 1994, s. 113

Tanzimatçılara göre daha ferdi bir edebiyatın peşinde olan Servet-i Fünûn şair ve yazarları dilin sadeleşmesi yönünde her hangi bir çaba harcamadıkları gibi, halka mal olmamış bir çok kelimeyi kullanarak dili, büsbütün içinden çıkılmaz hale getirmişlerdir. Fakat bu dönemde de Ahmed Mithad, Şemseddin Sami ve Necib Asım gibi yazar ve bilim adamlarının Türkçecilik hareketini savunduklarını görmekteyiz.

II. Meşrutiyet (1908) in getirdiği hürriyet ortamında, dilde sadeleşme hareketleri de büyük bir aşama kat etmiştir. Bu devirde Türkçecilik hareketi, 1909'da çıkan Türk Derneği ile 1911'de Selanik'te yayımlanmaya başlayan Genç Kalemler ve aynı yıl İstanbul'da yayın hayatına atılan Türk Yurdu dergileri etrafında şekillenmeye başlamıştır. Genç Kalemlerin II. cildinin 1. sayısında Ömer Seyfeddin'in "Yeni Lisan" adlı makalesi, Tanzimat'tan beri devam eden dil tartışmalarına yeni bir hüviyet kazandırmış, dönemin aydınları arasında esaslı yankılar bulmuştur. Bu görüşler daha sonra Ziya Gökalp tarafından Türkçülüğün Esasları'nda 11 madde halinde "Lisanî Türkçülüğün Umdeleri" başlığı altında felsefi ve bilimsel temellere oturtulmuştur.³⁴

II. Meşrutiyet, dil alanında, işte bu fikrî ve ilmî zemine oturmuştur. Meşrutiyet hareketi en azından düşünce olarak halka dayanıyor, halkı esas alıyordu. Bu halkçılık düşüncesi, dilde, edebiyatta ve sanatta halka dönüşü de beraberinde getirmişti. Böylece, klâsik Osmanlı Türkçe'sinin gündelik dile mal olmamış deyim, tamlama ve kelimeleri yazıda kullanılmamaya başlanmıştı. Özellikle Türkçülük ve İslamcılık fikrini savunan aydınlar eserlerini konuşma diline yakın bir dille yazıyorlardı.³⁵

Cumhuriyet'i kuran aydınlar, işte bu düşünce atmosferinde yetişmişler ve yeni devletin dil politikasını da bu düşüncelerden geniş ölçüde faydalanarak şekillendirmişlerdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında dil tartışmaları daha çok imlâ ve alfabe konularında yoğunlaşmıştır. 3 Kasım 1928'de Latin harfli alfabenin kabulünden sonra, artık, dilin gramer, sözlük ve mukayeseli araştırmalar gibi meselelerine dönülmüştür.³⁶

³⁴Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Kadro Yayınları, İstanbul, 1979, s.s.130-131

³⁵F. Barutcu, S. Özönder, "Genel Türklük Alanı Çerçevesinde Türk Dilinin Durumu, İleriye Dönük Bakış ve Yaklaşımlar", KÖK Araştırmalar, Ankara, 1999, s.s.31-40

³⁶Levend, a.g.e., s. 403

Harf inkılabından sonra Atatürk'ün direktifiyle, Türk dilinin bir müessese tarafından ve bilimsel esaslar çerçevesinde incelenmesi amacıyla 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet, filoloji ve lengüistik ile Türk dili tarihi olmak üzere iki büyük alanda faaliyet gösterecekti.³⁷

26 Eylül 1932'de I. Türk Dil Kurultayı toplandı. Bu kurultayda Merkez Heyeti tarafından uygulanmak üzere 7 maddelik şu görüşler kabul edilmiştir:

- * Türkçe'nin Sümer, Eti dilleriyle ve Hint-Avrupa dilleriyle mukayesesi yapılmalıdır,
- * Türkçe'nin tarihî oluşumu araştırılmalı ve grameri yazılmalıdır.
- * Derleme çalışmaları, lehçe ve terim sözlükleri yapılmalıdır,
- * Türkçe'nin tarihî grameri yazılmalıdır,
- * Doğuda ve batıda Türkçe ile ilgili olarak yazılan eserler toplanmalı, bu eserlerden gerekli olanlar dilimize çevrilmelidir,
- * Cemiyet, araştırmalarını bir dergi ile yayımlamalıdır,
- * Gazetelerde dil işlerine hususî yer verilmelidir.³⁸

Bu kararlar, gelecekteki dil çalışmalarını şekillendirmesi bakımından oldukça gerçekçi hedeflerdir. Bu maddelerde, temel olarak, gramer, sözlük ve dil tarihi araştırmaları üzerinde yoğunlaşılması öngörülmüş, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerindeki dil tartışmaları aşularak akademik çalışmalar yapılması hedeflenmiştir.

Atatürk'ün kendisi de Türk dili üzerindeki yerli ve yabancı araştırmaları bizzat inceleyerek, dönemindeki bilgileri Türk dili üzerinde araştırmalar yapmaya yönlendirmiştir. Nitekim Türk dilinin en eski anıtları olan Köktürk (Runik) yazılı metinlerin ilk iki cildi O'nun sağlığında yayımlanmış; 1940'larda yayımlanan Dîvanü Lûgati't-Türk, Kutadgu Bilig gibi önemli eserler üzerindeki çalışmalar da yine O'nun tarafından başlatılmıştır.

³⁷Zeynep Korkmaz, *Atatürk ve Türk Dili Belgeler*, TDK Yay., Ankara, 1992, s. 196

³⁸Korkmaz, a.g.e., s. 207

Kurultayda alınan kararlar kısa sürede uygulamaya konulmuş ve çeşitli komisyonlar kurularak bu hedefler doğrultusunda çalışmalar başlatılmıştır. İlk olarak halk ağzından söz derleme işine girilmiş, Türkiye'nin bütün il, ilçe ve köylerinde derleme faaliyetleri başlatılmıştır. 1933 yılının Ocak ayında başlayan bu çalışma on dokuz ay sürmüş, Ankara'da 130.000 fiş birikmiştir.³⁹ Bunun yanında, eski eserlerde yer alan Türkçe kelimelerin de taranması yoluna gidilmiş, taranan 150 eserden 125.000 fazla fiş hazırlanmıştır. Bu eser, Osmanlıca'dan Türkçe'ye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi adıyla neşredilmiştir. Bunların yanı sıra, terim, gramer ve yayın işi de devam etmiştir.⁴⁰

Bundan sonra, Atatürk'ün sağlığında iki kurultay daha toplanmıştır. 24 Ağustos-31 Ağustos 1936 tarihleri arasında yapılan III. Türk Dili Kurultayında, temel olarak, - tartışmaları günümüze kadar devam eden- "Güneş-Dil Teorisi" üzerinde durulmuştur.

Cumhuriyet döneminde dil üzerinde en fazla tartışma yapılan konu tasfiyecilik veya özleştirmecilik hareketidir. Yankıları günümüze kadar devam eden bu hareketin başlangıcı ve sebepleri üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır. Tasfiyecilik, dilden yabancı kökenli bütün kelime, kavram ve terimleri atarak onların yerine anadilden türetilen şekilleri ikame etmektir.

Önce, bu hareketin başlama yıllarını ve sebeplerine bir göz atmak gerekiyor. Tanzimatçıların dilde sadeleşme fikrine rağmen Servet-i Fünun akımına mensup yazarların ileri derecede bir uydurmacılık yoluna saptıkları görülmüştür. Bu dönemde Arapça ve Farsça kelime köklerinden birtakım sözler türetilmiş, bunun yanında daha önce hiç bir yerde kullanılmayan kelimeler Arapça ve Farsça sözlüklerden devşirilerek dile sokulmaya çalışılmıştır. İşte, Servet-i Fünuncuların bu aşırı tutumuna karşı Fuat Kösearif, Osmanlıca'daki Arapça ve Farsça bütün kelimelerin atılıp yerine Türkçe veya diğer Türk lehçelerinden kelimeler ikame edilmesini tavsiye etmiştir.

³⁹ Levend, a.g.e., s. 416

⁴⁰ http://www.humanity.ankara.edu.tr/turklehceleri/arastirma_inceleme/FilizKilic_Kuresellesme_ve_Dil.htm, 25.05.2004

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar dilde bu tartışmalar hiç durmadan devam etmiştir. Cumhuriyet'in kültür programını da bu düşünceler derin şekilde etkilemiş görünüyor.

Atatürk 1928'de harf inkılabını gerçekleştikten sonra 1932'de de dilin sadeleşmesi ve gelişmesine el atmıştır. I. Türk Dil Kurultayı'ndan sonra dilde üç-dört yıl süren özleştirmecilik hareketi devam etmiş, III. Türk Dili Kurultayı'ndan sonra ise Güneş-Dil Teorisi tartışılmaya başlanmış, böylece tasfiyecilik çalışmaları Atatürk'ün ölümüne kadar durmuştur.

Güneş-Dil Teorisi, dil felsefesi ile ilgili bir teoridir. Kaynağı, Viyanalı dil bilgini Dr. Hermann F. Kırvergitsch'in 41 sayfalık basılmamış tezidir.⁴¹ Teze göre, dünyada hayatın kaynağı olan güneş, dillerin türeyişinde de temel etken olmuştur. İnsanın zihninde uyanan bütün kavramlar, güneşin verdiği ışıktan, aydınlıktan, parlaklıktan meydana gelmiştir. Dolayısıyla insanlar ilk önce güneşe bir ad verme gereği duymuşlardır. İşte bu kavramı anlatan ilk söz, Türk dilinin kökü olan ağ kelimesidir. Yani, dillerdeki bütün kelimeler bu ağ kelimesinden doğmuştur.

İşte Atatürk bu teoriyi desteklemek suretiyle, Türkçe'deki tasfiyecilik hareketini durdurmuş, dilin normal gelişme ve değişme seyrine bırakılmasını temin etmiştir. Böylece, dilimizde kültürel ve semantik anlamda derinlik kazanmış ve işlene işlene Türkçe'nin fonetik sistemine uydurulmuş kelimelerin dilden atılması yolu tıkanmıştır⁴². Zaten bu hareket Atatürk'ün dil inkılabı yapma düşüncesinin temelini teşkil eden ve daha önce de Yeni Lisancıların savunduğu halkın konuştuğu Türkçe ilkesi ile de uyuşmaktaydı.

⁴¹Zeynep Korkmaz, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, sayı 14/2 TDK Yay., Ankara, 2002, s.15

⁴² Atatürk, 26 Eylül Dil Bayramı münasebetiyle Türk Dil Kurumu'na 26 Eylül 1934'te çektiği telgrafta "özek", "kut", "bitik" gibi yeni teklif edilen kelimeleri kullanırken, 27 Eylül 1937 yine aynı münasebetle yolladığı bir telgrafta bu tür yeni kelimeler yerine, o günün resmî dilinde yaşayan kelimeler kullanılmıştır.

Atatürk'ün dil inkılabın da başlıca hedefleri şunlardı:

- * Dili karma ve yapma bir dil olan Osmanlıca nesir dilinin kelimelerinden ayıklamak,
- * Aydınların dili ile halkın dili arasındaki kopukluğu gidermek,
- * Türk diline millî bir gelişme yolu çizmek,
- * Türkçe'yi uzun vadede bir bilim ve kültür dili yapmak.⁴³

Bu ilkeler, bir ara, (1932-1934 yılları arasında) yukarıda ifade ettiğimiz tasfiyecilik hareketi ile sekteye uğradı ise de, Güneş-Dil Teorisi'nin hareket noktası olarak ele alınmasından sonra (1936) bu görüşleri, Atatürk'ün Türk dil inkılabı ile ilgili temel prensipleri olarak değerlendirmek gereklidir.

Atatürk'ün bizzat kendisinin kurduduğu ve Türkçe'nin belli bir bilimsel kurum tarafından geliştirilmesini, araştırılmasını istediği Türk Dilini Tetkik Cemiyeti (Daha sonra Türk Dil Kurumu) yıllar içinde birçok önemli çalışmalar yapmıştır. Ama, Atatürk'ün dil için koyduğu hedeflere ulaştığımızı söylemek şimdilik pek mümkün görünmüyor.

Önce bu süre içinde yapılan çalışmaları belli başlıklar altında ele alarak kat edilen aşamaları tespit etmek yerinde olur. Türk Dil Kurumu'nun ilk çalışmalarından biri Türkiye Türkçe'sinin esaslı bir sözlüğünü hazırlamak olmuştur. O güne kadar hazırlanan sözlükler -Şemseddin Sami Bey'in Kâmûs-ı Türkî'si hariç- ihtiyaçlara cevap verebilecek durumda değildi. Bunun için halk ağzında yaşayan fakat yazı dilinde kullanılmayan kelimelerin derlenmesi yoluna gidildi. Bu derleme faaliyeti 1932-1934 yılları arasında yurdun dört bir yanında görev yapan aydınlar -özellikle öğretmenler- tarafından yürütüldü. Bu çalışmalar 6 cilt halinde Söz Derleme Dergisi adıyla yayımlandı. Daha sonra söz konusu çalışmalar devam ettirildi. 1963-1979 yılları arasında bu derlemeler birleştirildi ve böylece bugünkü 12 ciltlik Derleme Sözlüğü ortaya çıktı.

⁴³Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 730

Bu alanda ikinci bir eser olarak da Tarama Sözlüğü'nü görmekteyiz. Bu çalışmaya 1935 yılında başlanmış, XIII-XIX. yıllar arasında yazılan toplam 227 eserdeki Türkçe kelimeler taranmak suretiyle 1974-1977 yılları arasında 12 cilt eser olarak Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü adıyla yayımlanmıştır.

Derleme ve Tarama faaliyetlerinin yanı sıra yazı birliğinin sağlanması amacıyla imlâ işine el atıldı. 1929 yılında Dil Encümeni tarafından İmlâ Lügati çıkarıldı. Bu İmlâ Kılavuzu son olarak geliştirilmiş biçimiyle 1996'da; 1944'deki IV. Dil Kurultayı'ndan sonra Yaşayan Türkçe'nin sözlüğü olan 70.000 kelimelik, 668 sayfalık Türkçe Sözlük 1998'de yayımlandı.

Türk Dil Kurumu'nun aslî görevlerinden biri de tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinin gramerlerini hazırlamak olmuştur. Bu amaçla ilk önce Tahsin Banguoğlu tarafından hazırlanan ve özellikle orta öğretimin Türkçe dil bilgisi ihtiyacını karşılayacak olan Ana hatlarıyla Türk Grameri yayımlandı (1940). Bugün bunun yanı sıra tarihi ve çağdaş lehçelerin gramerlerinin hazırlaması için büyük bir proje başlatılmıştır.

Türkiye Türkçe'sinin gramer problemleri, Cumhuriyet döneminde çeşitli eserlerde ele alınmıştır. Bu eserlerden biri M. Ergin'in Türk Dil Bilgisi (1958) adlı çalışmasıdır. Yine tarihi Türkiye Türkçe'sinin gramer özellikleri ile ilgili olarak yazılan F. Kadri Timurtaş'ın Eski Türkiye Türkçe'si (1977) eseri de bu alandaki önemli bir boşluğu doldurmuş, dil incelemeleri için esaslı bir kılavuz olmuştur.⁴⁴

Bunların dışında Türkiye Türkçe'si grameri ile ilgili daha birçok kitap yayımlanmıştır. Türk Dil Kurumu'nun hedeflerinden biri de Anadolu ağızları üzerinde çalışmalar yaparak bunların fonetik ve morfolojik özelliklerini ortaya çıkarmak olmuştur. Bu alanda ilk ciddi çalışmayı Ahmet Caferoğlu yapmıştır. Anadolu'nun hemen hemen bütün bölgelerinde derlemeler yapan bu bilim adamı elde ettiği malzemeyi 1940-1951 yılları arasında 9 ciltlik bir külliyat olarak yayımlamıştır. Bu öncü çalışmadan sonra Zeynep Korkmaz tarafından Güney-Batı Anadolu Ağızları ve

⁴⁴ Cahit Kavcar, "Atatürk'ün Dil ve Edebiyat Konusundaki Görüşleri", Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu, Ankara Ün. Yay., Ankara: 1981, s.153

Nevşehir ve Yöresi Ağızları araştırılmıştır. Bugün Türkiye'de, Nevşehir, Kars, Rize, Erzurum, Kütahya, Bartın, Gümüşhane, Artvin, Diyarbakır, Kırşehir ve Erzincan illeri dışındaki şehirlerin ağızları üzerinde esaslı akademik çalışmalar yapılmamıştır. Öte yandan, iletişim araçlarının gelişmesiyle artık ağız özellikleri yavaş yavaş yok olmaya yüz tutmuştur. Bu bakımdan, başta eğitim kurumları olmak üzere bütün birimlerin bu konuya hassasiyetle eğilmesi ve bir an önce Türkiye Ağız Atlası'nın çıkarılması en önde gelen milli kültür hedeflerinden biri sayılmalıdır.

Türk Dil Kurumu, Türk dilinin temel kaynaklarını bilimsel ölçüler çerçevesinde yayımlamayı hedeflerinden biri olarak kabul etmişti. Bu bağlamda ilk çalışma H. Namık Orkun tarafından Orhun Abideleri ile ilgili eseri olan Eski Türk Yazıtları (4 cilt, 1936-1941) adıyla ortaya konmuştur. Karahanlı Türkçe'sinin leksikoloji ve folklor bakımından fevkalade kıymetli eseri Divanü Lügati't-Türk 1939-1943 yılları arasında Besim Atalay'ın tercümesiyle yayımlanmıştır. Bu dönemin diğer önemli eseri Kutadgu Bilig mevcut üç nüshası Reşit Rahmeti Arat tarafından karşılaştırılmak suretiyle yayımlanmıştır (1943). Yine aynı dönemin önemli eserlerinden biri olan Atabetü'l-Hakayık 1951 yılında yayımlanmıştır.

Bunların dışında daha sonraki yıllarda tarihi ve çağdaş Türk lehçelerine ait birçok dil metni doktora tezi seviyesinde bilimsel yöntemlerle incelenmiştir. Fakat bu çalışmaların büyük bir bölümü henüz yayımlanmış değildir.

Cumhuriyetin dil politikasını belirleyen temel kurum olan Türk Dil Kurumu uzun yıllar dile hizmet etmiştir. Fakat, Atatürk'ün ölümünden sonra yeniden başlayan dilde sadeleştirme ve öz Türkçecilik hareketi bilim adamlarını ikiye bölmüş, böylece dil çalışmaları için harcanması gereken mesai gereksiz polemiklerle Türkçe'ye zaman kaybettirmiştir. Bunda, dili canlı, değişen, gelişen bir olgu olarak değil de masa başında kelime üretmeyle değiştirilebilecek bir kurum görme zihniyetinin etkisi önemli rol oynamıştır. Bu arada Atatürk'ün Dil Kurumu'nu akademi haline getirme fikri de gerçekleşmemiştir. 1983'ten sonra yeniden yapılanan Kurum, akademik çalışmalara öncelik vermiş, yabancı dillerden gelen kelimelere karşı Türkçe karşılık teklifleri sunarak halkın tercihinə sunmuştur. Ayrıca, bağımsızlığını yeni kazanan Türk

cumhuriyetleri ile özerk toplulukların gramer ve sözlüklerinin hazırlanması projesini başlatılarak bu alanda önemli bir adım atılmıştır.⁴⁵

Yukarıda özetlediğimiz Cumhuriyet döneminde, dilin geliştirilmesi için yapılan çalışmalarda hedefler ne ölçüde gerçekleştirilmiştir, hangi noktalarda başarısız kalınmıştır? Gelişen, küreselleşen dünyada önümüzdeki yüzyılda Türkçe'nin bir bilim ve kültür dili olarak ayakta kalabilmesi için neler yapılmalıdır?

Cumhuriyetimizin sağlam temeller üzerinde gücünün her geçen gün arttığı günümüzde dilimizin ne yazık ki hâlâ bir yığın problemi vardır. Gelişen ve değişen dil mekanizması, aynı zamanda gelişme ve değişmelerin de hedefindedir. Yani iç hareketliliğin yanı sıra dış hareketlilikten de etkilenmektedir. Onun için dilin problemleri hiç bitmeyecek ve dil, sürekli kendisi ile ilgilenilmesini bekleyen bebek gibi şefkate, alakaya muhtaç olacaktır.

Türk dilinin bugün içinde bulunduğu başlıca problemler şöyle sıralanabilir: Yazılı ve sözlü iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte, basının dili kullanmasıyla ilgili pek çok problem ortaya çıkmıştır. Bunları maddeler halinde sıralayalım:

* Dilin özel bir alanı olan ve belli çevrelerce konuşulan argo kelimeler dile mâl edilmeye başlanmıştır. Bu da dilde kuralları bozmakta, kelimeleri gerçek anlamları dışına taşıyarak iletişimde zevksizlik ve kopukluk yaratmaktadır.

* Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelerek büyük şehirlere yerleşen insanlara ulaşma reytingi kaygısıyla bölge ağızlarıyla konuşma ve yazma yaygınlaşmaktadır. Özellikle reklam filmlerinde görülen bu bozukluk genel yazı ve konuşma dilini zedelemekte, Türkçe'nin standart bir ilim ve kültür dili olmasını engellemektedir. Ağız özellikleri, bilim adamları tarafından incelenir; eğer orada, genel dilde karşılığı olmayan kelimeler varsa yazı diline bu kelimeler ikame edilir. Yoksa ağız özelliklerini göz önünde tutarak konuşmak ve yazmak dile vurulacak en büyük darbelerden biridir.

⁴⁵ Türk Dil Kurumunun son projeleriyle ilgili olarak bk. A. Bican ERCİLASUN, "Türk Dil Kurumu", Türk Dili, Sayı 561-Eylül 1998, s.s. 179-182

* Özel radyo ve televizyonların yaygınlaşmasıyla birçok kelimenin telaffuzu yanlış yapılmaktadır. nasīb yerine nâsib, alem (bayrak) yerine âlem (dünya), âşık (tutkun, âşık) yerine aşık (aşık kemiği), dahi (da de, bile anlamında) yerine dâhi (deha sahibi)... gibi yanlış telaffuzlar dile yerleşmeye başlamıştır. Bunun yanında imlâ hatalarına da bol bol rastlanmaktadır. Özellikle 'ki' aitlik eki ile 'ki' bağlacı, da/de bağlacı ile -da/-de bulunma hal eki bu konuda ilk akla gelen örneklerdir. Yanlış yerine yanlış, yalnız yerine yanlış kelimelerinin yazılma yanlışlığına yalnızca öğrenci sınav kâğıtlarında değil, büyük gazetelerin köşe yazarlarında ve televizyonlarımızın meşhur alt yazılarında da rastlıyoruz. Bunun için basın-yayın dili ile ilgili olarak TDK etkin olarak görev almalı, bu alana yönelik kurslar, toplantılar düzenlemelidir. Ayrıca gazete ve televizyonlar da iç denetim sistemini geliştirerek bunun gibi hataları 'teknik hata' diye geçiştirmekten vazgeçip daha ciddi tedbirler almalıdırlar. Belki bunların hepsinden daha önemlisi, toplum olarak bu hatalara karşı duyarlı olmalı, gerektiği zaman ferdi girişimde bulunmalı, söz konusu yanlışları yapan yazılı ve sözlü basını uyarmalıyız⁴⁶.

* İletişim araçlarının gelişmesiyle özellikle İngilizce kelimeler dünya dillerini tehdit eder duruma gelmiştir. Söz konusu kelimeler yazılı ve sözlü basın-yayın organlarıyla çok kısa sürede toplumun bütün kesimlerine yayılmakta, böylece, dilimizin, ses, yapı ve söz varlığını tehlikeli biçimde kuşatmaktadır. Bu da Türkçe'nin bilim ve kültür dili olma yolundaki gelişimine büyük darbe vurmaktadır. Yabancı kelimelerle ilgili problemleri birkaç başlık altında toplayabiliriz:

Özellikle bilgisayar, bankacılık, ekonomi, turizm gibi dışa açık meslek ve sektörlerde yabancı kelimeler yoğun olarak kullanılmaktadır. Bilgisayar alanında Türk Bilişim Derneği'nin bu problemi fark ederek Türkçe terimler önermesi ve bunları uygulamaya çalışması takdire şayan bir harekettir. Bu alanlarda yabancı kelime kullanmayı, mesleğin dünya ile bütünleşmesi şeklinde izah etmeye çalışma gibi tutarsız bir davranışa şahit oluyoruz. Elbette, dünya ile iletişim kurulacak, bütünleşilecektir. Fakat, bu mazeret, söz konusu alanlarda Türkçe terimlerin kullanılmaması gibi bir netice doğuramaz.

⁴⁶ Yunus Emre Tansu, "Türk Milliyetçiliğinin Teşekkülünde İki Tesir: Balkanlar ve Rusya", *Osmanlı Ansiklopedisi*, 7. cilt, s.422

Yabancı kelimelerin, dili kirletmemesi için öncelikle acilen çeşitli iş alanlarına yönelik Türkçe terim sözlükleri hazırlanmalıdır. Son yıllarda yaygınlık kazanan bir diğer dil kirlenmesi de Türk alfabesinde olmayan harflerin kullanılmasıdır. Bunların başında w, x, q işaretleri gelmektedir. show, showroom, fax, fix bu harflerin kullanıldığı en bariz kelimelerdir. Yine İngilizce “ve, ile” anlamına gelen & işaretine de artık her köşe başında rastlamak mümkün. İngilizce “i” sesinin harf karşılığı olan “y”nin bazı gazete ilanlarında Türk alfabesindeki “i” yerine kullanıldığına da rastlanılmaktadır. (Mesela “Kirişler Ayrarı” yerine “Kyryşler Ayrarı”).

Birtakım yabancı eklerin gelişigüzel her kelimenin başına getirilerek kullanılması Türkçe'nin söz yapma yeterliliğini esaslı biçimde tehlikeye sokmaktadır. Yabancı dillerden alınan kelimelere Türkçe ekler getirerek onu zaman içinde Türk fonetik sistemine uyduruyorduk. Fakat son zamanlarda yabancı kelimeyle birlikte eklerin de 'ithal edilmesi' Türkçe'yi yetersiz görme, ikinci plana atma dalaletinin (veya gafletinin) bir sonucudur. Inter-, mega-, -matik, -bank, the, gross-, -'s... gibi.

Bu, dilimize yukarıdaki sorunlara oranla daha eski yıllarda yerleşmiş bir yanlıştır. Bilindiği üzere, Türkçe tamlamada, tamlayan önce tamlanan sonra gelir. Hint-Avrupa ve Sami dillerinde ise tamlanan tamlayanın önüne getirilir. Özellikle, işyeri isimlerinde Türkçe tamlamanın yapısı ters çevrilmiş ve Batı dillerindeki biçimde kurulmaya başlanmıştır. “Merkez Eczanesi” yerine “Eczane Merkez”, “Park Oteli” yerine “Otel Park”, “Levent Otoparkı” yerine “Otopark Levent”...⁴⁷

Ülkemizin en çok tartışılan eğitim meselelerinin başında yabancı dille eğitim gelmektedir. Bu konu ülkemizin her zaman "sıcak" gündemlerinden biri olduğu için üzerinde fazla durmayacağız. Yalnızca, eğitimin, insanların anadili ile yapılmasının bilimsel-pedagojik bakımdan daha verimli sonuçlar doğurduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bunun için okullarımızda yabancı dille eğitim yerine, çağın bütün teknolojik araçlarından yararlanılarak dört başı mamur bir yabancı dil eğitimi verilmelidir. O zaman hem dilimiz bilim ve kültür dili olma yolunda gelişmesini sürdürecektir hem de insanımız dünya ile her seviyede sağlıklı ilişkiler kuracaktır.

⁴⁷ Ömer Asım Aksoy, *Dil Yanlıları*, Yalçın-Emel Yayınevi, Ankara, 1990, s. 84

Türk dili uzun tarihi geçmişi olan ve geniş bir coğrafyada konuşulan dil olma itibariyle birçok gelişme ve değişimler yaşamıştır. Türkiye Türklerinin konuştuğu Türkçe de Selçuklu, Osmanlı tecrübelerini yaşayarak ve çağların süzgecinden süzülerek Cumhuriyet dönemine kadar gelmiştir. Büyük devlet adamı ve devlet kurucusu M. Kemal Atatürk, milletimizin bu önemli can damarının gelişerek bilim ve kültür dili olması için her türlü imkânı hazırlamış; bazen da bilim adamlarına öncülük etmiştir.⁴⁸

Türkçe, başta aydınlar olmak üzere bütün toplum kesimleri tarafından anadil bilinciyle kucaklanmayı, bilim ve kültür dili olarak 21. yüzyılın birkaç önemli dili haline getirilmeyi beklemektedir. Dilimiz, uzun tarihi geçmişi, zengin kelime ve ek yapısı ve muhteşem ifade gücüyle buna hazırdır. Yeter ki toplumumuza, dilin, millet hayatının en önemli varolma dayanaklarından biri olduğu gerçeği kavratılabilsin. Dil çalışmaları bir yandan dilin bilim dili olmasını sağlarken öte yandan toplumsal kimliği inşa eder.

1.4.4. Dil ve Yabancılaşma

Yabancılaşma bir insanın hayatını, insanın özüne aykırı bir hayat tarzına veya insan doğasına uygun düşmeyen bir yaşam şekline büründürmesidir. Yabancılaşma, insanın yaşamın öznesi olmaktan çıkıp yaşamın nesnesi olması olarak da ifade edilebilir. Yabancılaşma insanın kendini, özünü gerçekleştirme çabası olan yaratıcı insan (özne) ile yaşamın denklemleri ve karmaşası içinde kaybolan insan (nesne), yani başkaları tarafından etkilenip yönlendirilen insan olarak ikiye ayrılmasıdır.⁴⁹

Bugün insanoğlu kendi yarattığı değerlerden uzaklaşmaktadır. Yarattığı dile, sanata, kültüre ciddi şekilde yabancılaşmıştır. Başka bir deyişle; insan yaptığı her türlü çalışmada başka insanlarla birlikte iken insanlığın yarattığı ortak değerlerden uzaklaşmaktadır. Bugün üretim süreci dediğimiz bir nesneleştirme süreci yaşıyoruz. İnsanlar bu süreç içinde yaratıcılığını cisimleştirmekle birlikte kendinden ayrılan, kendi içinde büyük kaos yaşayan maddi nesnelere haline gelmiştir.

⁴⁸ Mehmet Doğan, *Batılılaşma İhaneti*, Rehber Yayınları, Ankara, 1991, s.117

⁴⁹ Vehbi Bayhan, *Anomi ve Yabancılaşma*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s.173

Bugün toplumdaki normların ya da kuralların işlevini yitirmesi sonucu meydana gelen bunalım ve dengesizlik durumunu yaşamaktayız. Aslında yaşadığımız durumun adı Durkheim'ın değimiyle anomidir. Anomi, şu anda yaşanan belirsiz, karmaşık ve değerlerinden uzaklaşmış toplum yapısıdır.

Albert Camus yabancılaşmayı en iyi şekilde ifade eden düşünürlerden birisidir. Onun ifadesiyle "Kişi yaşama ve eylemlerine yabancılaşmıştır.". Yaşanılan hayatın içinde olup ona ilgisiz kalan, bir bakıma hayatına yön veremeyen insanlar olmaktadır artık. Camus'a göre; insanlar çevresinde gelişen olaylara seyirci kalmakta, ne etki ne de tepki yaratabilmektedir. Bu düşünceleri Camus'un "Yabancı" isimli eserindeki şu alıntıdan çok net anlamaktayız: "Yani bu işin benim dışımda görülüyor gibi bir hali vardı. Her şey ben karıştırılmaksızın olup bitiyordu, kaderim bana sorulmadan tayin olunuyordu (...) İyi düşününce söylenecek bir şeyim olmadığını anlamaktaydım. Kendi kendimi seyrediyormuş gibi bir hisse kapıldım."⁵⁰

Çağımızda yabancılaşma özellikle makineleşmiş insan tipiyle ortaya çıkmaktadır. Bizler "makineelerin düşünmesinden gurur duyan, insanların düşünmesinden kuşku duyan bireyler" haline gelmiş durumdayız. Aslında yabancılaşma sadece makine-insan etkileşimi değil, aynı zamanda çok daha derinde insan ile doğa arasındaki ilişkidir. Özellikle bugün geldiğimiz noktada şöyle bir tablo ile karşılaşmaktayız: Her yıl ekilebilir toprakların 6 milyon hektarı çölleşmektedir. Dünya nüfusunun yüzyılın ortasında 10 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir.. Tankerler dünyanın birçok yerinde karaya oturmakta ve petrolün yarattığı kirlilik hem çevreyi hem de canlıları tehdit etmektedir. 2010 yılında orman örtüsü 1990'a oranla %40 azalacak. "Sera" etkisiyle gezegenimizin ısısı 1-2 derece artacak ve bu durum okyanusların 1/1.5-2 metre yükselmesine neden olacaktır. Gelecekte "radyoaktif" atıkların büyük bir sorun olacağı herkes tarafından bilinmektedir. Bu tablo ne yazık ki bu şekilde daha birçok örnek ile devam etmektedir. Burada önemli olan kişinin, çevreye, doğaya yabancılaşmış olmasıdır.⁵¹

⁵⁰ Erol Güngör, **Kültür Değişmeleri ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996, s.67

⁵¹ Elif Kır, **Yabancılaşma**, <http://www.genclik.cydd.org.tr/dusun/0309/0309ekyabancilasma.htm>, 25.05.2004

İnsan üretmeye yönelmiş bir varlıktır. İnsan ürettiği için insandır. Öte yandan Marx'a göre insanın özünü belirleyen bazı unsurlar vardır. Bunlardan ilki, insanın her şeyden önce bir türe yani insan türüne ait ve bunun da bilincinde olması gereken bir varlıktır. Bunun dışında ikinci olarak insan diğer insanlarla iletişim kuran sosyal bir varlıktır. Bunlara ek olarak üçüncü unsur da, insanın nesnel bir varlık olmasıdır. Bu anlamda insan dış dünya ile iletişimini koparmayıp kendisini ürettiğiyle yani emeğiyle gerçekleştirir; yani insan alet yapan, üreten bir varlıktır.

Yabancılaşma yaşamımızda kişinin ürettiğine yabancılaşması, çalıştığı ortama yabancılaşması veya düşmanca bir ilişki içinde bulunması olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kendi yarattığı ürünün bağımsız ve gittikçe düşmanca bir hale geldiğini gören insanoğlu ürünü zenginleştikçe, kendisi yoksullaşır ve kendine yabancılaşmış olarak sonunda kendi yarattığının esiri olur. Yabancılaşma işte bu noktada insanın artık daha fazla kendisine ait olmayan ayrı ve bağımsız bir güç olarak duran varlıkların, ürünlerin bir parçası haline gelmesidir.

Yabancılaşma bir bakıma toplumsal ilişkilerin karmaşık bir hale gelmesi ve büyümesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu dönem içerisinde insanın üretmesi ve bunun sonucunda da "mülkiyet" kavramının ortaya çıkmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Mülkiyet her ne kadar üretim niteliğini ve niceliğini yukarıya çekse de, özel mülkiyetin bugün geldiği nokta ne yazık ki insanın kendisiyle beraber içinde yaşadığı doğayı da yok ettiği gerçeğidir.

Yabancılaşma doğrudan doğruya insanın özgün etkinliğinden doğar ama sonuçlanması için toplumun kesin etkinliğine ihtiyaç duyar. Bu gelişim birey-toplum arasında şekillenen diyalektik etkinin insanı etkilemesine neden olur. Hümanizm ışığında konuya bakıldığında durum daha iyi anlaşılmaktadır. Örneğin, Ruter Ford atomu 1912 yılında keşfettiğinde bunun insanlığa faydalı bir buluş olacağını düşünmüştü, fakat insanoğlu doğasının dışına çıkarak atomu kötü amaçlar için kullandı.

Burada önemli olan değerlerdir. Eğer insanlar hümanist bir anlayışa sahip olsalardı yani doğasına uygun davranırlardı uygarlık tarihinde "Hiroşima-Nagasaki"

yaşanmayacaktı. Aslında 20. yüzyılda bilgisayar ve genetik bilimi sayesinde çağımızın en önemli devrimi yaşanmıştır. Bu iki devrim tüm değerlerimizi mutlak süratle değiştirmektedir. Bugün hayatımız kolaylaşmakta, her türlü teknolojik imkândan yararlanılmakta ve çaresiz gibi görünen birçok hastalığa çare bulunmaktadır.

DNA ile gen haritamızı bile şekillendirmekteyiz. Bu buluşlar temelde insanlığın yararına olan gelişmelerdir; ama insanlar bunları kötüye kullandıklarında da yabancılaştırmanın ötesinde "başkalaştırma" süreci başlayacaktır. Bizim dileğimiz insanların bu tür teknolojik gelişmeleri insan doğasına uygun şekilde kullanmasıdır. DNA'nın yanlış amaçlarla kopyalanmış yaratıklar üretmesi yerine birçok genetik hastalığa çare olması için kullanılmasıdır. İşte o zaman insan yabancılaştırmanın önüne geçmiş olur.⁵²

Türkiye'ye baktığımızda ise; ekonomik ve sosyal bunalımlar, modernleşmenin tam olarak gerçekleşmemesi, iletişim araçlarıyla küçülen dünyada diğer kültürlerden ve toplumlardan etkilenme ve bu etkilenme sonucunda doğan ithal bunalımlar, kentleşme sorunu, eğitim sorunu, aşırı nüfus artışı, işsizlik sorunu ve özellikle kuşaklar arası anlaşmazlıklar gibi sorunlar bir bütün olarak toplum ve üniversite gençliğini olumsuz yönde etkilemektedir. İşte bütün bu olumsuz şartlar bizlerde topluma karşı yabancılaştırmaya neden olmaktadır.⁵³

Yabancılaştırma bu etkenlerle beraber şu şekilde de dört ana grupta da toplanabilir:

- 1- Ekonomik etkenlerden ötürü yaşadığımız yabancılaştırma. Bunun kaynağında mülkiyet ilişkileri ve üretim araçlarının paylaşımı vardır.
- 2- Teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan yabancılaştırma, insan yaşam biçimini makineye uydurmakta, makineleşmeye başladığı için yabancılaştırmaktadır. Öte yandan
- 3- Toplumsal yapıda meydana gelen değişikliğin yarattığı yabancılaştırma, büyük ölçekli ve kitlesel eyleme dayalı yığınlar haline gelen toplum anlayışı. Yeniden
- 4- Felsefeye, topluma, edebiyata, güzel sanatlara, müziğe yani uygarlık birikimine uzaklaşma sonucunda ortaya çıkan yabancılaştırma olarak nitelendirebiliriz.⁵⁴

⁵² <http://www.genclik.cydd.org.tr/dusun/0309/0309ekyabancilasma.ht>, 25.05.2004

⁵³ Yılmaz Özakpınar, *Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, s.124

⁵⁴ Adil Doğru., *Değişen Toplumun Bunalımı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1991, s.98

Yabancılaşmaya karşı durmanın elbetteki en başta gelen yolu, yabancılaşmanın ileri geldiği temellere karşı çıkmaktır. Bu da insanlığın tarih boyunca yarattığı, tanıdığı değerler ışığında bir nevi insan doğasına uygun davranmakla olabilmektedir. Bugün insanoğlunun kaderi kendi ellerindedir. Öncelikle yabancılaşmanın ne olduğunu ayrıntılı bir şekilde tanımlayarak ortaya koymak ve bunun sonucunda içinde yaşadığımız modern toplumda yabancılaşmaya neden olan ve insanın kendisinin özgürleşmesine engel olan koşulların ortadan kalkması için çabalamaktır. Eğer insanlar geçmişteki olumsuz davranışlarını tekrarlamazlarsa o zaman dünyayı çok güzel aydınlık bir gelecek bekleyecektir. Burada önemli olan kendimizi tanımamız, insani değerlere sahip çıkmamız, kendimize ve topluma karşı saygı ve sevgi ile yaklaşarak bütünlük duygusunu yaymamızdır.

Maalesef günümüz insanı sözlerinin arasına İngilizce, Fransızca vb kelimeleri sokuşturmayı kültürlü olma göstergesi addetmektedir. Sadece sözlerinde yer vermekle kalmayıp, günlük hayattaki bir çok eşyayı ve kavramı da yabancı kökenli kelimelerle anlatmaktadır. Özellikle gençler olmak üzere insanlar artık; 'Blue Jean Center' dan aldığı 'new creation' kıyafetleri giyerek, 'restaurant' a veya 'fast food' a gidiyor. Kapıda 'closed' yazarsa geri dönüyor, 'open' i görünce 'push' u da okuyup kapıyı iterek içeri giriyor. 'Köfte burger' yiyip çıktıktan sonra; 'cafe' ye ya da 'wc' ye gitmek isteyebilir. Daha sonra 'new style dizayn' edilmiş 'club' larda vakit geçiriyor. Eğlencesi genellikle 'non stop'tur. Saçlarına, üzerine 'sprey' sıkmıştır. Arabası 'steysin' olabilir. Yedek tekerleğe ihtiyacı yoktur, nasıl olsa 'stepne'si vardır. Mükellefi 'stopaj' öder, çiftçisi 'sübvansiyon' bekler, borsacısı 'spekülasyon' yapar. Sanatçıları 'star'dır. 'Suare'de veya 'matine'de mutlaka bulunmalıdır. Tercümesi 'spontane', anlaşması 'stand-by' dir. Yarım gün tatildedir. Ona ihtiyaç duymaz. Çünkü 'part-time' çalışmaktadır. Yılbaşında 'eşantiyon', 'promosyon'lar dağıtılır. Ortamın 'steril' olmasına çalışır. Ancak genellikle 'stres'li olduğundan 'spazm' geçirir.

Yabancı kökenli bu kelimelerin dilimizde bu kadar çok yer tutması, günlük hayatta tabelalarda, basında, caddelerde bu kadar çok kullanılması, dilimizin geleceği konusunda kaygılanmayı gerektirecek boyuttadır. İnsan birçok büyük şehrin caddesinde

dolaşırken, kulaklarını tıkayıp sadece tabelalara baksa, kendini rahatlıkla yabancı bir ülkede hissedebilir.

Bu durumun yeni bir şey olmadığını, eskiden de buna benzer durumlarla karşılaşıldığını kaynaklardan, eski yazarların hikâye ve romanlarından öğreniyoruz. Bu konuya değinen yazarlardan biri de Ahmet Hikmet Müftüoğlu'dur. Yazar, 1922 yılında yazdığı 'Turhan Nasıl Çıldırdı?' adlı hikâyesinin kahramanı Turhan'ın şahsında şunları anlatmaktadır: "Turhan sokakta, duvarlarda ve camekânlarda, dükkânların üstlerindeki Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca hattâ Rusça ilânlara, yaftalara, reklâm afişlerine bakar: 'Yarabbi! Bu memlekette bir zabıta, bir şehremaneti (belediye başkanı), bir matbuat nizamnamesi yok mu?' diye feryat ederdi. Çünkü Avrupa'nın hiçbir tarafında yerlilerin lisanından başka bir dil, bir yazı ile sokaklarda ilân, yafta görmemişti. Paris'te, Londra'da, New York' ta der-saadetten pek çok ecnebi mevcut olduğu halde, İngiltere ve Amerika'da İngilizce'den gayrı sokaklarda bir yazı görülmezdi. Ekseri kahvehanelerde; 'ena isketo' lokantalarda 'ona kutleta', iskelelerde 'ena pedi' çığlıkları biçâre Turhan'ın kulaklarını törpüler delerdi. 'Bu nasıl millî, bu nasıl resmî lisan? Bu nasıl memleket, bu ne kayıtsız, duygusuz millet?' derdi." ⁵⁵

Restaurant, cafe, center, shop, night clup, wc, express, highlife, new line, collection, color foto, by by, pardon, part time, full time, carrier, family, jean, new style, creation, open, closed, push, cotton-land, full automatic, best model.. vb kelimelerle de, bugünün Turhanlar'ı karşılaşmakta. Ancak günümüzün Turhanlarının, hikâye kahramanı Turhan kadar şuurlu oldukları söylenemez. Bu kelimelerin kullanılmakla yetinilmemesi, genellikle İngilizce'de yazıldığı şekilde yazılması, söylendiği şekilde telaffuz edilmesi büyük bir çoğunluğu rahatsız etmemekte, çoğunun dikkatini dahi çekmemektedir. ⁵⁶

Yazarın seksen sene önce gördüğü ve hikâyeleştirdiği bir meselenin halledilmesi bir yana, bugün daha vahim bir durum almış olması, yeterli çalışmanın yapılmadığını göstermektedir. Seksen sene sonra yine aynı manzaralarla karşılaşılması için alınması gereken bazı tedbirler olmalıdır.

⁵⁵Doğru, a.g.e., s.102

⁵⁶ Aksoy, a.g.e., s.92

Fertler bu konuda hassas olmalıdır. Türkçe karşılığı bulunan yabancı kökenli kelimeleri kullanmaktan kaçınılmalıdır. 'Pardon, çok pardon' yerine, 'affedersiniz, özür dilerim, izin verir misiniz' vb cümleleri pekâla kullanabiliriz. 'Mersi' yerine 'teşekkür ederim, sağ ol' diyerek, meramımızı ifade etmek değerimizi eksiltmez. Yabancı kökenli karşılıklarını kullanmanın değerimizi artırmayacağı gibi...

Yazılı ve görüntülü iletişim vasıtalarında çalışanlar; yazılarında, programlarında Türkçe kelimeleri kullanmaya özen göstermelidirler. Bu yayınları seyredenler bunları örnek almakta ve bunlardan etkilenmektedir. Buralarda duydukları, gördükleri, okudukları kelimeleri bir süre sonra kullanmaya başlamaktadırlar. Sözgelimi yılbaşı dolayısıyla hazırlanan bir programda sahneye; 'New Years' yazılı bir yazı asmak ne seyirci sayısının artmasına, ne de programın kalitesine bir katkıda bulunabilir. Bunun yerine, 'Mutlu Yıllar, Mutlu Seneler, İyi Yıllar, İyi Seneler', gibi ifadeler kullanılabilir. Böylece muhatap ne denilmek istendiğini daha rahat anlar ve programda meramınızı daha kolay anlatmış olursunuz. Sahası ne olursa olsun, dil konusunda eğitimcilere çok büyük vazife düşmektedir. Sadece eğitimciler değil, herkesin; Türkçe'nin doğru ve güzel kullanılması konusunda büyük bir hassasiyet göstermesi, çok şuurlu davranması, dilimizin ve toplumsal varoluş pratiğimizin geleceği ve sürekliliği açısından son derece önemlidir.

1.2. MAKRO VE MİKRO KÜLTÜR AYGITLARI AÇISINDAN DİL

1.2.1. Dil Ve Folklor İlişkisi

Halk arasında kullanılan binlerce kelime, deyim ve atasözünü henüz yazı diline kazandıramadığımız gibi, bu eşsiz hazineyi derleyip toplama yolunda da her şeyi yapıp bitirmiş değiliz. Anadolu ağızlarından yapılan derlemelerin büyük çoğunluğunun folklor malzemesinden oluştuğunu göz önüne alırsak, derlemecilerin hem ağız özelliklerini çok iyi tanıyıp bilmesi, hem de derleme yaptıkları yörenin kültür varlığına yabancı olmamaları gerekmektedir. Her kelimenin arkasında çok zengin ve renkli bir kültür birikiminin bulunduğunu bilmesi gereken derlemecinin metinlerini yayımlarken bu zenginliğin örneklerini de okuyucuya aktarması önemli bir adımdır. Özellikle

Cumhuriyet döneminde yoğunluk ve derinlik kazanan ağız araştırmalarında çalışan uzmanların üzerinde durdukları metinlere baktığımızda, bunların hemen hepsinin kendi yöresinde birinci elden derlendiğini, dolayısıyla her bakımdan sağlam metinler olduğunu kabul etmekteyiz. Aşağıda belirteceğimiz özelliklerin de açıkça göstereceği gibi, dilin canlılığını, kelimelerin anlam zenginliğini ve farklılıklarını meydana getiren halk bilimi öğeleri, bu bakımdan halk bilimcinin de arayıp bulamadığı önemli bir kaynaktır, eşsiz bir bilgi birikimidir.

Birinci elden derlenen halk bilimi malzemesinin sağlam olmasına karşılık, değişik biçimlerde karşımıza çıkan metinlerde bazı tutarsızlıklar ve bozukluklar görüldüğünde bu metnin herhangi bir biçimde değiştirildiği, ihtiyaca uygun duruma getirildiği veya üzerinde çeşitli amaçlarla oynandığı anlaşılmaktadır. Böyle bir durumda ele geçirilen malzemeye pek güven duyulmayacağı da açıktır.

Dil ve folklorun örtüştüğü veya kesiştiği bu alanda elde edilen malzemenin özelliklerini, daha doğrusu birinci elden özellikler ile bunlara karşılık ikinci elden özellikleri aşağıda ayrı ayrı göstererek dil ve folklor araştırmacılarına bir parça kolaylık sağlamak; malzemeyi derlerken denetim ve karşılaştırma işlemlerini de bu özellikleri göz önünde tutarak yapmalarına imkân vermek istiyorum.

Dil ve folklor ürünlerinin kapalı, yarı kapalı veya açık yerleşme noktalarında, yahut derleme yapılan merkezlerde herhangi bir değişikliğe uğramadan veya hiçbir etkiye uğramaksızın bulunması onun saf ve gerçek olduğunu ortaya koyar. Derlenen metin içinde herhangi bir yabancı dil veya kültür ögesi yoktur. Değişme veya bozulma söz konusu değildir. Bu derlenen malzeme içinde bir taklit, bir öykünme görülürse, ikinci elden bir özellik karşılığında karşı karşıya bulunduğumuzu anlarız. Bu tür taklit ögesi taşıyan malzemeyi değişik yer ve topluluklarda da görebiliriz. Bunları ortaya süren kişi veya topluluklar ancak taklitçi kimlikleriyle ve özellikleriyle, saf ve gerçek özelliklere sahip malzemedен genellikle herhangi bir biçimde çıkar sağlamak isteyenler olarak görülürler.⁵⁷

⁵⁷ Nermi Uygur, *Dilin Gücü*, YKY Yayınları, İstanbul, 2001, s.37

Örnek olarak, herhangi bir ağız araştırması kitabında yer alan bir masalı verebiliriz. Masal halk arasında onu bilen biri tarafından derlemeciye aktarılmış ve o da özel transkripsiyon işaretlerini de kullanarak bu masalı metin hâlinde yayımlamıştır.⁵⁸

Oysa, aynı masalı orada okuyan, eli kalem tutan, edebî zevki yüksek birisi bu masalı kendine göre değiştirip yazarsa, kelimeleri farklı biçimlere sokup yapısını bozarsa, bu masalı artık ikinci elden bir halk bilimi malzemesi olarak değerlendirmek gerekir. Sözelimi, Eflatun Cem Güney'in masal metinleri ile ilgili yayımlarını bu tür malzemeler arasında gösterebiliriz.

Dilin güzelliğini sergilerken çeşitli kelimelere farklı anlamlar yükleyen kaynak kişiler anlattıkları folklorik olayları veya olguları herhangi bir kimsenin itici gücü olmadan, zorlamasına maruz kalmadan, kendi içlerinden geldiği gibi, çoğu kez doğaçlama olarak ortaya koyarlar. Malzemenin sergilendiği yerde ve zamanda kaynak kişiyi etkilemek, onun atalarından-analarından öğrene geldiği ve kendinden sonrakilere aktardığı biçimden daha farklı bir üslûba sürüklemek pek de mümkün değildir. Bu tür malzemelerin içinde bulunduğu geleneksel malzemeler veya törenler hiçbir zaman başkası için düzenlenmez. Düzenleme yapılırsa bu tür olaylar ve olgularda değişik amaçlar aramak gerekir. Düzenlemeler bir yandan taklit özelliğini de taşırlar ve belirli maddî veya manevî çıkarlar sağlamak için yapılır.

Sözelimi, köy seyirlik oyunları o topluluğun bireyleri tarafından yeri ve zamanı gelince alışlagelen biçimlerde gerçekleştirilir. Ancak aynı oyunlar o ildeki kültür olaylarının, fuar ve panayırının, festivallerin sınırları içerisinde organizatörler aracılığıyla yeniden elden geçirilir ve birkaç kez gündüz veya akşam, belli oyuncularla yüzlerce hatta binlerce kişiye belirli bir ücret karşılığında seyrettirilir. Bu köy seyirlik oyunu artık tamamen başka amaçlara hizmet edebilmek için ikinci eller tarafından özel olarak düzenlenmektedir.

---

⁵⁸ Uygur, a.g.e., s.44

Birinci elden derlenen dil ve folklor malzemesinin yaratılmasında, ortaya konmasında veya kuşaktan kuşağa aktarılmasında ticarî amaç kesinlikle plânlanmaz, böyle bir ihtimalin sözü edilmez, akla getirilmez, düşütülmez. Derleme yapılan yerleşme merkezindeki ekonomik yapı ister zayıf ister güçlü olsun, bu tür kültür ürünlerinin yaratılıp sergilenmesinde görev veya rol alan kişiler, bu işi herhangi bir maddî veya manevî kazanç için yapmazlar, hele ticaret ve sanayi metaı olarak asla kullanmazlar. Ancak aynı olay veya kültür ürününün sergilenmesinde yahut aktarılmasında, düzenlemenin öncesinde veya sonrasında bir kazanç söz konusu olarak gündeme getiriliyorsa, bunları önümüze koyanların artık ikinci elden özelliklerle bu kültür ürününü yoğurup değiştirdiğini söyleyebiliriz.⁵⁹

Sözgelimi, yöresel bir eğlence veya dayanışma günü yahut gecesi, yöre insanların maddî ve manevî katkılarıyla, gerçekleştirilir. ⁶⁰ Çankırı'daki yaren teşkilâtının gecesi veya Elazığ'daki, daha doğrusu Harput'taki bir müzikli gece yalan yanlış yapılmış, süslenmiş dekorlarla, ısmarlanarak getirilen ses ve saz sanatçılarıyla, alkış için oturtulan katılımcılarla televizyonda sergilendiğinde o kanalın reklâm payındaki artış ile diğer gelirler öncelikle düşünölmektedir. Gerçek dil ve folklor malzemesine sahip çıkması gereken, örnek olarak sunulan programlara şöyle bir baktığımızda bu ticarî amacın ne kadar önemli olduğunu görüyoruz.

İnsanoğlunun bilinen ilk barınaklarından günümüze kadar oturup yaşadığı yer, kendi gelişme ve değişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kendi ihtiyaçlarını en alt düzeyde olsun karşılayan, küçük veya büyük aile tiplerini bir arada barındıran, toplumsal yaşayışının bir göstergesi olan yerleşme tür ve biçimleri, o topluluğun dil hazinesini de geliştirebilir. Birçok yeni kelime, yerleşme yerindeki araç-gereçler veya ortaya konan gelenekler için aranmış ve bulunmuştur. Ev içi bölümleri, evin yakın veya uzak çevresinin değişik amaçlar için kullanılması, birbirine benzer nitelikteki barınakların bir arada bulunarak mahalle ve köy tiplerini ortaya çıkarması, o yörede yaşayan insanların kelime dünyasını da geleneklerine bağlı olarak geliştirmiştir.

⁵⁹ Ziya Gökalp, "Türk Töresi", Haz. Yusuf Çotuksöken, İnkılap Yay., İstanbul 1977, s.56

⁶⁰ Bahaeddin Ögel, "Türk Kültürünün Gelişme Çağları", Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1988, s.90

Birinci elden derlenen malzemeye ad olarak seçilenlerin o yöreye özgü kelimeler ile uygulanan töre ve geleneklerin anlamlarını meydana çıkaran kelimeler olduğunu görürüz. Oysa ki modern yerleşme merkezlerinde hem barınakta, hem barınak içi bölümlerde ve kullanılan malzemelerde yahut araç-gereçte karşımıza çıkan kelimeler yöre kelimeleri olmayıp ikinci elden özellikler gösteren yakıştırma, alıntı veya özentî ve ödünçlemelerdir.

Sözgelimi, yörelerde herkesin bildiği ve tanıdığı giriş, kapı, eşik, oda, ocak, aralık, ısıdam, yunak, çatı vb. kelimelerin yanında, ikinci elden özellikleri ortaya koyan antre, kalorifer, banyo, şömine, teras, veranda, balkon vb. kelimeleri hemen görebilmekteyiz. Derlenen malzeme içerisinde yer alan bu tür kelimelerin o metinde aslen var olmadığını daha sonraki gelişme ve değişmelerle metinlerin içine girdiğini, dolayısıyla gerçek yöre kültüründen uzak düştüğünü söylememiz zor olmaz. Gün geçtikçe yol, su, elektrik, doğal gaz, metro vb. kolaylıklar karşısında modern yerleşme noktalarında dil ve halk bilimi bakımından birinci elden özelliklerin giderek yerlerini ikinci elden özelliklere bırakacaklarını belirtmek bir gerçeğin ifadesi olacaktır.

Dil ve folklor ürünlerinin veya verilerinin ortaya konması veya yaratılması sırasında seyircinin olmadığını, olsa bile çok az sayıda olabileceğini biliyoruz. Bu az sayıdaki seyircinin de çok yakın akraba, eş-dost veya komşular ile samimî tanıdıklar topluluğu içinde yer aldığını söyleyebiliriz. Birtakım dinî inançları işleyen geleneklerin anlatımında veya başkasına aktarılmasında çok özel, hatta gizli kalması gereken kelimelerle törenin uygulanması gerekir. Aynı şekilde bazı tabu sayılan konularda da seyirci yoktur, başka kişilerin ve özellikle o kültüre yabancı insanların seyirci olarak kabul edilmesi imkânsızdır. Birçok yörede doğum, ölüm ve büyüsel işlemlerde bu birinci elden özellikle karşılaşırız. Ancak bazı düzenlemeler sonunda o töre veya gelenek, seyirci için yapılmaktadır ve hatta seyircinin buna herhangi bir biçimde katılması da desteklenmekte, özendirilmektedir. Ne kadar çok seyirci katılırsa, o düzenlemenin o kadar başarılı olduğu kabul edilmektedir. İkinci elden özellikleri gösteren bu yığın veya kalabalık halk topluluğu çok değişik ve geniş kültür çevrelerinden gelmiş olup o an için orada toplanmışlardır. Asıl; töre ve gelenek ile

uzaktan-yakından bir bağı bulunmamaktadır. Hatta o geleneğin zamanla başka biçimlere girerek sergilenmesine bile sebep olacaklardır.⁶¹

Sözgelimi, baharın gelip doğanın canlanışını kutlamak için düzenlenen bazı gün ve törenlerdeki halk oyunları, yahut yaylaya göç etme sırasındaki olaylar, evlenmemiş genç kızların kısmet açma uygulamaları, bazı inançlara bağlı dua etmeler veya ayinler, çocuğu olmayan kadının çocuk sahibi olabilmesi için uyguladığı bazı gizli tedavi yöntemlerini bu konuda örnek verebiliriz. Bu veya bunlara benzer uygulamalar sırasında kullanılan çok özel kelimelerin veya cümlelerin, apayrı bir gücü olduğuna da inanılır. İkinci elden özellikleri taşıyan uygulamalarda hemen herkesin bildiği ve kullandığı kelimeler seçilerek, gelen seyircinin daha kolay anlaması sağlanmış olur.

Dil özellikleriyle ifade edilen folklor olaylarının meydana getirilmesi, yaratıldığı günden itibaren belirli bir amaca yönelik olup, o olayın veya geleneğin anlamı, yöre insanı tarafından kabul edilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Yer ve zamana uygun bir biçimde görünen bu folklorik anlam zenginliği, bu olayı veya geleneği birinci elden özelliklerine dikkat ederek yaşayan ve yaşatanların olay öncesinde, sırasında ve sonrasında genellikle fonksiyon birliğini birlikte oluşturan bir ögedir. Bu olayın tarihçesini ve önemini vurgulayan ve birinci elden özellikleri barındıran kişiler veya gruplar, anlama uygun düşen fonksiyonları kendiliğinden ortaya koyarlar. Bu olayın geçtiği yerlerde yaşayanlar veya az-çok yakın bulunanlar, bu olayı gördüklerinde, bunun anlamını ve bununla ortaya konan fonksiyonu hemen hemen doğru olarak anlayıp çözümleyebilmekte ve genellikle olumlu yargılara ulaşabilmektedirler. Oysa ki o bölgeye dışardan gelen, oradaki kültür hazinesiyle kelimelerine yabancı olan kişi, bu olayın anlamını ve fonksiyonunu anlamakta güçlük çekecektir. Bu tür olaylar veya gelenekler zaman zaman bir eğlence veya boş zamanları değerlendirme yahut seyirlik bir olay gibi sunulunca, artık ikinci el özelliklerin etkisiyle hem anlam yabancılaşmış veya ortadan kalkmış, hem de fonksiyon asıl amacından uzaklaştırılmıştır.

⁶¹ Orhan Türkdoğan, , *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, Turan Yay., İstanbul, 1996, s.102

Sözgelimi, her yıl 15-18 Ağustos arasında yapılan Hacı Bektaş-ı Veli'yi anma törenlerinde karşılaştığımız inanç uygulamaları veya büyük yerleşim merkezlerinde değişik amaçlı kişi ve gruplar tarafından artık iyice şov biçimine sokulmak istenen semahlar ve âşık gösterileri bu tür anlam yabacılılaşmasının ikinci el özellikler taşıdığını çok canlı ve güncel bir biçimde gözler önüne seren, dildeki ve gelenekteki çarpıklığı, hatta yozlaşmayı belirten örneklerdendir.⁶²

Çoğunluğu kapalı veya yarı açık yerleşim merkezlerinde ortaya konan töre ve gelenekler ile bunların ifade edilmesinde rol alan, temsilci olan kelimelerin birinci elden özellikler taşıyanlar olduğu, atalardan-analardan öğrenildiği gibi kullanıldığı, pek fazla süslemeye veya gösterişe kaçmadan en sakin ve geçmişi hatırlatan biçimleriyle dile getirildikleri görülür. Muhteşemlik, abartmalar, kat kat süslemeler, boyamalar, muazzamlık vb. özelliklere bu tür dil ve kültür ürünlerinde rastlanılmaz. Oysaki ikinci elden karşımıza çıkan olaylarda büyük bir canlılık, hareketlilik, renklilik ve ileriye dönüklük bulunmaktadır. Düzenlenen toplantı veya gösterilerde, bunun uygulanmasında görev alan kişiler, bunu tekrar tekrar prova ederek herhangi bir aksaklık olmamasına, süslenip püslenmesine, muhteşem ve göz alıcı olmasına dikkat ederler. Bu tür kişilerin kaynak kişi olarak değerlendirilmesi mümkün değildir; onlar çevreyi nasıl etkileyeceklerini ve bu tür tutum ve davranıştan neler kazanabileceklerini, bununla bağlantılı olarak ileride kendilerine ne tür avantajlar sağlayacaklarını ilk plânda düşünmektedirler. Geleneksel yaptırımların yerini kuru, yalın, çıplak, yazılı kurallara bağlı yaptırımlar almıştır ve zaten düzenleyiciler de bunları kullanarak geleceğe yatırım yapmak istemektedirler.

Sözgelimi, sanayileşme çabaları içerisinde alışlagelen beslenme ile gıda sağlanması işlerinin ve çeşitliliğinin değişik yönlere akıp gitmesini, farklı marka, kelime ve türlerin baskın duruma gelerek yeni kelimeler ve alışkanlıkların ortaya çıkmasını veya eskiden örf ve âdet hukuku içerisinde çözümlenebilen birçok olayın, günümüzde artık yasalar ve yönetmeliklerle çözüme bağlanmasını, herkesin, her yerde kendini bu tür kısıtlamalarla bağlı hissetmesini ve ortak bir tutum ve davranış kalıbı içine girmesini

⁶² Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Yay., Ankara, 1993, s.69

bunlarla ilgili yeni kelime dünyasını kullanmasını, ikinci el özellikler olarak gösterebiliriz.

1.2.2. Dil – Kültür ve Medya İlişkisi

Öncelikle, Türk Kültürü denilince neleri anlıyoruz, kısaca bunlardan söz etmek yerinde bir davranış olacaktır. Türk Kültürü, Türklerin tarihi süreç içerisindeki toplumsal yapılarını, dini, iktisadi hayatlarını, edebi kültür, dil ve sanatlarını, düşünce ve ahlak özelliklerini içerisine alan geniş bir konudur. Bu kadar geniş bir konuyu tüm ayrıntılarıyla ele almak oldukça zor bir iştir. Bu sebeple, araştırmamızda Türk Kültürü'nün önemli bir unsuru olarak Türk Dili üzerinde durulacaktır. Türk Dili'nin tercih edilmesinin bir diğer sebebi ise, dilin bir toplum için son derece önemli ve etkili bir araç olduğu gerçeğidir. Dilini kaybetmiş bir millet, milli benliğini, değerlerini, özünü daha doğrusu her şeyini kaybetmiştir. Peki bir dil nasıl olur da kaybedilir? Bu sorunun cevabını vermek bizler için pek de zor bir durum değildir. Bugün, şehir merkezlerine gittiğimiz zaman, etrafımızdaki alış-veriş yerlerine, dükkanlara dikkatlice bakarsak, gördüğümüz tablo karşısında şunu söyleyebiliriz: Bir dil işte böyle kaybolur! Evet, ne yazık ki güzel Türkçe'miz tehlikeli bir durumla karşı karşıyadır: Yok olma tehlikesi! Bir dil, kullanılmazsa ortadan kalkar. Konuşulmayan, yazılmayan bir dilin devam etmesi, kuşaklar boyunca var olması söz konusu değildir. ⁶³

Konuya, Türk Dili'nin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu belirterek başladık. Buraya tekrar döneceğiz; ancak öncelikle dilin bir toplum için ne kadar önemli olduğuna değinelim. Dil, düşünmenin aracıdır. Düşünemeyen insanların fikir üretme gibi bir şansları yoktur. Dil ile düşünme arasındaki bu sıkı bağ, milli hissin oluşmasında da etkilidir. Milli bir his; ancak o milletin dili ile oluşturulabilir. Şöyle diyelim, İngilizce konuşup, fikirler ortaya koyarak bir Fransız milliyetçiliğinden söz edebilir misiniz? Tabi ki bu gülünç bir durum olur. Demek ki dil, bir milletin milli duygularının oluşmasında, bu duyguların geniş kitlelere yayılmasında birinci derecede önemlidir. Her millet ancak kendine özgü bir dil ile milli hislerini kuvvetlendirip, yayabilir. Bu gerçeği gören büyük önderimiz ATATÜRK, Türk Dili'ne son derece

⁶³ Kaplan, a.g.e., s.131

önem vermiş, birçok yabancı kelimenin Türkçe karşılığını aramış, Türkçe'ye hak ettiği değeri göstermiştir. Bugün, matematikte kullandığımız birçok terim ATATÜRK' ün bizzat kendisinin ortaya koyduğu Türkçe kelimelerdir (örneğin; artı, aç, üçgen). Bu konuda ATATÜRK ve ona destek verenlerin, yaptıkları tüm çalışmalar, hep bir düşüncenin ürünüdür: Milli bilinci canlandırmak. Milli bilinç, her şeyden önce dilin ayakta durması, gelişmesi, yabancı kelimelerden arındırılması ile mümkün olabilir.⁶⁴ Tabi ki böyle bir milli bilinç sahibi olunabilmesi için de ortada bir milletin bulunması gerekir. Atatürkçülükte, milletin tanımında dâhi "dil birliği" esastır. Millet, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasi ve toplumsal bir heyettir.

Tarih bize göstermiştir ki, milli kültürünü kaybeden milletler, daima "güçlü milli duygu"lara sahip olan milletlerin egemenliğine girmişlerdir. Başlangıçta da belirttiğimiz gibi, mademki dil, milli kültürün ve milli kültür de bağımsızlığın temeli, öyleyse bize düşen görev Türkçe'ye gereken önemi vermek, Türkçe konuşmaktan, Türkçe yazmaktan gurur duymaktır. Bugün, ABD ve Batılı ülkelere olan hayranlıkları ile İngilizce'ye duydukları özentü birçok insanı ve özellikle "sözde aydınlar"ımızı Türkçe konuşmaktan alıkoymuş, bu durumdan utanır hale getirmiştir. Böyle aşağılık duygusuna sahip insanların bir de büyük önderimizi ağızlarına almaları yok mu, işte bu durum işin en ilginç, en düşündürücü ve korkutucu tarafıdır. Bu zihniyete sahip kişilerin, kurtuluş savaşı sonrası ikinci bir kurtuluş savaşı başlatıp, ilk işi Türkçe'yi korumak, geliştirmek olan bu büyük insanı ağızlarına almaları akıl sır erdirilebilir⁶⁵ bir durum değildir. Şöyle ki, bu eşsiz insan, dili, milli kurumların en başta geleni sayıyor, milli duygu, düşünce ve yönelişin, milli benlik ve şuurun milli dile bağlı olduğu üzerinde önemle duruyor, uzun vadeli düşünülürse milli bağımsızlığın ancak Türk dili varoldukça, dil bağımsız oldukça mümkün olacağı temelinden yürüyordu. Nasıl olabilir de, Batılılaşmak uğruna güzel Türkçe'den vazgeçilebilir. Böyle bir Batılılaşmayı ne Mustafa Kemal ATATÜRK kabul ederdi ne de günümüzde herhangi bir Türk vatanseveri kabul edebilir. Türkiye, eğer ki

⁶⁴ Atatürkçülük, Günkür Basımevi, 1983, Ankara., s.57

⁶⁵ M. Cüneyt Birkök, "Bilgi Sitemi Işığında Kimlik Sorunu", www.insanbilinleri.com/kitaplar/bckimlik. 25.05.2004

AB ya da benzeri bir takım örgütlerin içerisinde yer alacaksa, böyle bir durum ancak Türk Milli Kültürü'nün tam anlamıyla korunacağı bir ortamda gerçekleşmelidir⁶⁶

Türk Dili'nin ne kadar önemli olduğunu kısaca anlattıktan sonra, yazının başında tekrar döneceğimizi belirttiğimiz konuya gelelim. "Türkçe'nin yok oluşu sorunu." Exet, Türkçe yok olmaya yüz tutmuştur; gerek içte gerek dışta bu yok oluşa destek verilmekte, adeta seferberlik içine girilmektedir. Bu tehlikeli durum, kendisini en açık şekli ile sokaklarımızda, iş yerlerimizde göstermektedir. Bu yerlerin isimlerine bakıldığında, Türkçe bir kelime görmek neredeyse imkansızdır. Ayrıca, kendisini aydın sanan kişiler arasında da her geçen gün Türkçe'den kopuş söz konusudur. Ne kadar üzücü bir durum. Bunun için mi verildi onca mücadele? Şurası bilinmeli ki, bu topraklar, yalnızca İngilizlerden, Fransızlardan kurtarılmadı, aynı zamanda İngilizce'nin, Fransızca'nın egemenliğinden de kurtarıldı, bu uğurda savaşıldı. Tüm bunları görmezlikten gelerek, bir takım ülkelere yaranmak, özenmek ve bu doğrultuda hareket etmek cidden içler acısı bir durumdur.⁶⁷

Buraya kadar söylediklerimizden, Türkçe dışında herhangi bir dili bilmeyelim, öğrenmeyelim anlaşılmasın. Tabi ki birçok dil öğrenip, kendimizi her alanda geliştirmek durumundayız. Bizim isteğimiz, Türkçe'nin konuşulduğu bir Türkiye olarak kalmaktır. Bu doğrultuda hareket etmeyen her kişiye, kuruma karşı ise mücadelemiz sürecektir. Bu mücadele, her şeyden önce tepki ile başlamalıdır. Örneğin; İngilizce eğitim yapan okullara sırf bu sebeple çocuklarımızı yollamayarak ya da ismi Türkçe olmayan yerlerden alış-veriş yapmayarak, yemek yemeyerek tepkimizi gösterebiliriz. Bizim düşüncemizde, Türk demek Türkçe demektir! Bu sebeple, ne uluslar arası yarışmalarda, toplantılarda ne de ülke içerisindeki etkinliklerde Türkçe'den asla vazgeçilmemelidir.

Dil, milli kültürün ilerlemesi ve yayılmasında önemli bir araç olduğu gibi, milli duygunun gelişmesinde ve bağımsızlığın korunmasında da önemli bir etkidir. Bu sebeple, Atatürkçülükte, milli kültürün, bağımsızlığın, milli bütünlük ve toplumsal

⁶⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* Ötüken Yayınları, İstanbul. 2000, s.98

⁶⁷ Oktay Sinanoğlu., *Bye-Bye Türkçe*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 43

barışın korunması, sürdürülmesi için milleti oluşturan kişiler arasında konuşulan dilin, birbirinden farklı olmaması, sade, anlaşılır ve zengin olması gereklidir. Türk'üm diyen herkesin Türk Dili'ni bilmesi ve kullanması şarttır. Türkçe'nin en büyük koruyucusu, geliştiricisi eşsiz liderimiz ATATÜRK'ün dediği gibi “ Ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk Milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.”⁶⁸

Türkiye, tarihi geçmişi ve jeopolitik konumu nedeniyle dünya güç odaklarının siyasal, kültürel ve sosyo-ekonomik çıkar çatışmalarının merkezinde bulunan en önemli ülkelerden biridir. Bütün bu sebeplerden dolayı, Türkiye sürekli iç ve dış tehditlere maruz kalmıştır. Böyle önemli bir noktada bulunan Türkiye'nin siyasi ve ekonomik olarak güçlü olması, dünyadaki mevcut dengelerin değişmesine sebep olacak bir özelliğe de sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Sürekli olarak iç ve dış tehditlerle uğraşan bir Türkiye, Türkiye'den başka herkesin lehine olmuştur. Bir ülkenin güçlü olmasının üç önemli faktörü gerektirdiği bilinmelidir. Bunlar siyasi, ekonomik ve kültürel faktörlerdir. Bu faktörlerden birinin eksik olması, ülkenin bütünlüğünün gerçekleşmesine engel olmaktadır. Kültürel bütünlük siyasi ve ekonomik bütünlüğünde ön şartlarından biridir. Kültürel değerler üzerine medya vasıtasıyla yöneltilen saldırılar konunun önemini ortaya koymaktadır. İletişim, kültürler için her zaman her devirde çok önemli olmuştur. İletişim ve ulaştırma vasıtaları toplumların kan taşıyan damarları gibidir.

Çağımızda en büyük değişim iletişim alanında yaşanmaktadır. Teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler her şeyden önce iletişim alanında kendini göstermekte ve toplumda varlığını hissettirmektedir. Medya, kültürün ulusal ve uluslar arası düzeyde bireylere ulaştırılması noktasında önemli bir görev üstlenmektedir. Diğer taraftan medya (yazılı basın, radyo, televizyon, internet vb. gibi), özellikle toplumsal hayatta bireylerin çeşitli sosyal ihtiyaçlarını gidermek için sık sık başvurdukları önemli bir kaynaktır. Bireyler bu kaynağı bilgi edinme, eğlenme, haber alma maksadıyla kullanırken, medya da topluma ve dolayısıyla bireylere karşı sorumluluklarını, doğru ve tarafsız olarak bilgilendirme, eğitim, eğlendirme ve sosyalleştirme vb. gibi

⁶⁸ Orhan Türkdoğan, “Değişme Kültür ve Sosyal Çözüm”, IQ Yay. İstanbul, 2003, s.23

fonksiyonları yerine getirerek yapar. Meseleye bu açıdan bakıldığında, toplumda en önemli iki kurumdan biri kültür diğeri medya olarak görülmektedir.

Kültürün etimolojik açıdan kökenine inilirse, Latince’de tarım anlamına gelen cultura kelimesinden geldiği görülmektedir. Batı dillerinde daha sonra culture olarak kullanılan bu kelimenin zamanımıza kadar gelen Osmanlıca karşılığı Hars kelimesidir. Diğer taraftan Avrupa’da kültür terimini 19.Yüzyılın sonunda İngiliz Antropologları, etnografya tarafından incelenen toplumlara özgü olan düşünce, eylem biçimleri, inançlar, değer sistemleri, simgeler ve tekniklerin tümünü anlatmak üzere kullanmışlardır. Sosyolojide kültür kavramı, etkileşimlere yön veren senaryo ve rollerin işleyişinin daha iyi anlaşılmasına yardım eden bir kavram olarak kullanılmaktadır. Kültür terimini bu anlamda ilk kez kullanan İngiliz Antropologu E.B.Taylor, kültürün ünlü ve bugün de geçerli olan bir tanımını yapmıştır; kültür, “etnografyadaki en geniş anlamında, bilgi, sanat, hukuk, ahlak, töre ve tüm diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bütün”dür. E.B.Taylor’un bu çalışmalarından sonra kültür üzerine yapılan araştırmalar hız kazanmıştır.⁶⁹

Kültür üzerine yapılan bu çalışmaların, günümüze kadar devam ettiğini söylemek yerinde olur. Cecen’e göre, kültür konusuna her disiplin kendi açısından değişik yaklaşımlar getirmiştir. Kültür bir tanım içinde ortaya konamayacak kadar geniş boyutlara sahip bir kavramdır. Bu nedenle herkesin üzerinde birleşebileceği bir tanım ortaya koyabilmek oldukça zordur belki de olanaksızdır. Ne var ki, insanların yarattığı tüm değerler ve ürünlerin topluca kültürü oluşturduğu genel olarak benimsenmektedir. Kültür kavramının çok yönlü bulunması gerçeği karşısında, verilen tanımlar daha çok ortak öğelere dayanan yönlerde geliştirilmektedir. Gene de bu tür tanım denemelerinin başarılı oldukları söylenemez. Tanımı yapan kişinin içinden geldiği disiplin ve yetişme biçimi verilen tanımın içeriğini belirlediği gibi sınırlarını da çizmektedir. Kültür sorunu insanların varlığını ve etkinlik alanlarını içine alan bir yapıdadır. Getirilen tanımlar, geliştirilen açıklamalar bu sorunun değişik yönlerinin tanınmasını sağlamaktadır. Bu tür gelişme de, birlik ve bütünlük yerine konunun daha da karmaşık yapıya dönüşmesine yardımcı olmaktadır.

⁶⁹ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, İstanbul, 1996, s.268

Bazı kültür tanımlarını vermek yerinde olur. İlk olarak, 1969 yılında toplanan UNESCO uzmanlarının yapmış oldukları tanıma göre kültür: “Bir insan topluluğunun kendi tarihi tekamülü hususunda sahip olduğu şuur demektir; o surette ki, bu insan topluluğu bu tarihi tekamül şuuruna atfen varlığını devam ettirme azmini gösterir ve gelişmesini sağlar.” Güngör’e göre kültür, bir cemiyette bir arada yaşayan insanların hayatın muhtelif problemlerine karşı denedikleri çözüm yollarından meydana gelmiştir. Bu çözüm tarzlarının bir kısmı zamanla sabit hale gelerek cemiyetin bütününe mal olur ve onun kültürünü teşkil eder. Diğer taraftan, sosyal ilimlerde kültürden bahsedilirken bu maddi alet ve usullerden ziyade onların arkasında mevcut bulunduğu farz edilen manevi unsurlar (inançlar, norm ve kıymet sistemleri) anlaşılır. Çeşitli cemiyetleri kültür bakımından ayırt eden şey onların kullandıkları alet ve vasıtalarından ziyade bu alet ve vasıtaların gerisindeki zihniyet veya manevi kıymetler bütünüdür. Kültür, insanın insan tarafından tesis edilmiş ve yaratılmış olan çevresini ifade eder. Maddi ve manevi olmak üzere iki veçhesi vardır. Bazı sosyologların aynı zamanda medeniyet ismini verdikleri maddi kültür, yapılarımız, tekniklerimiz, yollarımız, istihsal ve ulaştırma vasıtalarımız gibi gözle görülür maddi unsurlardan ibaret ve kendi eserimiz olan çevre şartlarımızdır. Buna karşılık manevi kültür, bir milleti millet yapan ve onun öz şahsiyetini belirleyen moral unsurlardan (yani örfler, adetler, kolektif davranışlar ve tutumlardan) meydana gelen kültür bütünüdür.⁷⁰

Gökalp kültüre hars der ve harsla uygarlık arasında bazı benzerlikler ve farklılıklar olduğunu ileri sürer. Kültür ile uygarlık arasındaki birleşme noktası, ikisinin de bütün toplumsal yaşayışları kapsamalarıdır. Toplumsal yaşayışlar şunlardır: Din, ahlak, hukuk, us, estetik, iktisat, dil ve fenle ilgili yaşayışlar. Bu sekiz türlü toplumsal yaşayışın toplamına kültür adı verildiği gibi, uygarlık da denilir. İşte, kültür ve uygarlık arasındaki birleşme ve benzerlik noktası budur. Farklılıklardan birincisi, kültür, ulusal olduğu halde, uygarlık uluslararasıdır. Kültür yalnız bir ulusun din, ahlak, hukuk, us, estetik, dil, iktisat ve fenle ilgili yaşayışlarının uyumlarının uyumlu bir toplamıdır. Uygarlıksa, aynı gelişmişlik düzeyinde bulunan pek çok ulusun toplumsal yaşayışlarının ortak bir toplamıdır. Örneğin, Avrupa ve Amerika gelişmişlik düzeyinde, bütün Avrupalı uluslar arasında ortak bir Batı Uygarlığı vardır. Bu uygarlığın içinde

⁷⁰ Bozkurt Güvenç, **Kültürün ABC’si**, YKY Yayınları, İstanbul, 2002, s. 86

birbirinden ayrı ve bağımsız olmak üzere bir İngiliz kültürü, bir Fransız kültürü bir Alman kültürü vb. vardır. İkinci olarak uygarlık yöntem aracılığıyla ve bireysel istençlerle oluşan toplumsal olayların toplamıdır. Örneğin, dinle ilgili bilgiler ve bilimler yöntem ve istençle oluştuğu gibi, ahlakla, hukukla, güzel sanatlarla, iktisatla, usla, dille ve fenlerle ilgili bilgiler ve kuramlar da hep bireylere yöntem ve istençle oluşturulmuşlardır. Bu yüzden aynı gelişmişlik düzeyinde bulunan bütün bu kavramların, bilgilerin ve bilimlerin toplamı uygarlık dediğimiz şeyi ortaya koyar. Kültür içine giren şeylerse yöntemle, bireylerin istenciyle oluşmamışlardır, yapay değillerdir. Bitkilerin, hayvanların organik yaşayışı nasıl kendiliğinden ve doğal olarak geliyorsa, kültür içine giren şeylerin oluşması ve evrimi de tıpkı öyledir. Kültür ve uygarlık ayrımını Türkiye’de ilk defa Gökalp yapmış, ikisi arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak tanımlar geliştirmiştir.⁷¹

Kültür ve medeniyet ayrımını Thurnwald net bir şekilde yapmıştır. Thurnwald’a göre medeniyet (ya da uygarlık), teknik donanım ve bilgidir. Kültür ise, bir insan topluluğundaki sosyal ilişkilerin yapısı, zihniyet ve değerlerdir. Birlikte yaşama esnasında oluşan geleneklerin, kurumların ve fikirlerin meydana getirdiği sistem kültürdür.⁷² Kültür, toplumun yaşama ve değerlendirme tarzıdır.

Diğer taraftan, Amerikan sosyologu R. M. Mac Iver de kültür ve medeniyeti ayıran tanımlar yapmıştır. Bu tanımlardaki kültür ve medeniyet içerikleri, Thurnwald’ı çağrıştıracak biçimde ayrılık göstermektedir. Mac Iver, medeniyet ve kültür ayrımını, onların ayrı işlevlerine dayandırır. Mac Iver’e göre, fayda sağlamak amacına yönelik her araç medeniyet ögesidir. Medeniyet, başta maddi ve teknik araçlar olmak üzere teşkilat sistemlerini, kanunları, okulları, seçim sandıklarını, bankaları kapsar. Kültür öğelerinin amacı ise kendileridir. Onlar kendilerinden başka bir amaç için araç olmaz. Bir toplumu oluşturan insanların yaşayış ve düşünüş tarzı, günlük ilişkileri, sanatta, edebiyatta, dinde, sevinç ve eğlencelerde insan tabiatının kendini ifade etme biçimi, kültürü oluşturur.

⁷¹ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s.108

⁷² Güvenç, a.g.e., 1991, s.109

Kültür tarafından kişilikleri biçimlenmiş olan bireylerin, toplumsal yaşamın her eylem alanına ilişkin ortak olarak kabul ettikleri davranış tipleri vardır. İnsanoğlunun kaderini simgeleyen doğum ve ölüm gibi olaylara karşı bireylerin nasıl bir tutum izleyeceğini dahi kültür belirlemektedir. Bunun yanı sıra evlenme ritüelleri, örf-adetler, hatta iş hayatının ana hatları bile kültür tarafından tayin edilmektedir. Kültürün bir toplum için en önemli özelliği, birleştirici ve uzlaştırıcı idealler çerçevesinde toplumu geleceğe taşıyacak vasıtaları sağlamaktır.

Kültürlerin devamını sağlayan bir çok vasıta vardır ve özellikle günümüzde, bu vasıtaların sayısı sürekli olarak artmaktadır. Örneğin, eğitim kurumu ve medya, kültür unsurlarının bireylere öğretilmesinde ya da benimsetilmesinde oldukça etkili biçimde kullanılan önemli iki vasıta. Günümüzde tartışmaların merkezinde yer alan medyayı tanımlamakta da fayda vardır.

Medyanın tanımına geçmeden önce, bu kavrama açıklık getirmek, anlatmak istediğimiz konunun anlaşılması yönünden önemlidir. Günümüzde yoğun olarak kullanılmasına rağmen “medya” kavramının sınırları ve kapsamı belli değildir. Örneğin, “televizyon medyası” denmekte, bunun yanında; yazılı basın, radyo ve televizyon (hatta internet) başta olmak üzere hepsini kastetmek için yine “medya” kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram kargaşasının önüne geçmek için, “medya” yerine “kitle iletişim araçları” ifadesinin kullanılması yerinde olur.⁷³

Kitle iletişim araçlarının dünyada etkili olarak kullanılması yazılı basın ile başlamıştır. Daha sonra 1930’lardan 1950’lere kadar radyonun etkili bir elektronik basın aracı olduğu görülmüştür. Özellikle bu dönemde radyo, siyasi iktidarların propaganda aracı olarak kullanılmış, 1950’lerden sonra televizyon, çok hızlı bir biçimde toplum hayatı içinde yerini almaya başlamıştır. Teknoloji alanındaki gelişmeler, iletişim araçlarına da yansımış ve hızlı bir değişim dönemine girilmiştir. Günümüzde iletişim araçları alanında yaşanan hızlı gelişmelerden dolayı, “iletişim toplumu kavramı” çağımızı anlatmak için çokça kullanılır olmuştur. Diğer taraftan, iletişim alanındaki teknolojik gelişmeleri takip etmek bile artık zorlaşmıştır.

⁷³ Güvenç, a.g.e., 1991, s. 112

İletişim alanındaki hızlı teknolojik gelişmeden ve yapısal bazı sorunlardan dolayı yukarıda bahsedilen kitle iletişim araçlarının, her toplumda aynı sıralamada kullanılmaya başlandığını söylemek oldukça zordur. Zira, bu araçların her biri belli bir dönemde toplumsal iletişimin sağlanmasında ifa ettiği fonksiyonlar açısından zirveye ulaşmış, fakat aynı zamanda bir önceki iletişim aracı da tamamen güncelliğini kaybetmemiştir. Örneğin, günümüzde hiçbir zaman basının güçlü olmadığı bir üçüncü dünya ülkesinde özellikle, radyo önemli fonksiyonlara sahip olmuştur. Bu durumu okur-yazar olup olmamakla ve diğer alt yapı hizmetlerinin eksikliğinden kaynaklanan sorunların giderilememesiyle izah etmek mümkündür.

Kitle iletişimi, uygarlığımızın oldukça yeni bir olgusudur. Modern iletişimi, yazılı basının gelişmesi ve okumanın bireyselleşmesi ile başlatmak mümkündür. Okumanın bireyselleşmesi, ilginç bir biçimde bilgi, haber ve kültürün üretim ve dağıtımının birliktelik gerektiren (kolektif) bir çabayla gerçekleşmesinin de başlangıcı olmaktadır. Kitle iletişimi olgusuna kavuşmak için belirli ön koşulların oluşmuş olması da gerekmektedir. Bu koşulların birincisi, yazılı mesajları geniş kitlelere sunabilmek için basım tekniklerinin ortaya çıkmış olması gerekmektedir. İkincisi ise, kitlesel olarak üretilen basılı iletişim metinlerini tüketecek bir kitlenin bulunması zorunludur. Böylece, yazılı iletişimin gelişmesiyle bir ölçüde kitlelere ulaşabilmek kolaylaşmıştır. Fakat, bu yeterli olmamıştır. Gelişen teknoloji, yeni iletişim araçlarının (radyo, televizyon, bilgisayar ağları ve dolayısıyla internet vb.) kullanılmasını olanaklı kılmıştır. Bu iletişim araçları geniş kitlelere ulaşmış ve buna bağlı olarak kullanım alanları genişlemiştir.⁷⁴

Ayrıca, kitle iletişim araçları mekan farklılıklarını ve uzaklıklarını yok ederek öğrenmeyi herkes için mümkün kılan, yeni eğitim teknolojilerinin gelişmesine de yol açmıştır. Diğer taraftan iletişim devrimi, insanların beklentilerini ve gerilimlerini artırarak, kitle kültürünün gelişmesinin ve yaygınlaşmasının zeminini de oluşturmuştur. Toplumsal ve siyasal hareketliliğe ivme kazandıran kitle iletişim araçları, pek çok toplumda bütünleşmeyi sağlamış ve enformasyon toplumuna geçişi kolaylaştırmıştır. Ancak iletişim araçları toplumsal dilin tahrip edilmesine de yol açmıştır. Dilin yerel

⁷⁴ Ünsal Oskay, *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.332

mekanizmaları bu tahribin dilin yaşam alanını oluşturan folklorik tabana inmesini engelleyerek dilin kendini yeniden üretecek potansiyelini harekete geçirmeyi mümkün kılmaktadır.

1.2.3. Dil ve İletişim

Kitle iletişim araçlarının birer kültür taşıyıcısı ve aktarıcısı oldukları artık bir çok araştırmacı ve bilim adamı tarafından kabul edilmektedir. Günümüzde, bu araçların etkileri ülkelerin sınırlarını dahi aşmıştır. Gelişen teknoloji, bu araçları daha güçlü ve daha etkili hale getirmiştir. Örneğin, uydu yayınlarıyla, Amerika'daki ya da Avrupa'daki bir futbol müsabakasını anında izleme olanağı ortaya çıkmıştır. Televizyon çağımızın da kitlelere ulaşan en büyük iletişim aracıdır.

Televizyon insanın zaman ve mekan sınırlılıklarıyla çizili gündelik yaşam deneyiminin sınırlarını geliştiren, geliştirmekle de kalmayıp, bu deneyimin nitel ve nicel örüntüsünde önemli değişikliklere yol açan bir teknolojik olanaktır. Kitle iletişim araçlarının gelişme aşamaları ve bireylere ulaşılabilirlikleri göz önüne alındığında, hiç biri televizyonun gücüne özellikle, kısa bir zamanda erişememiştir.⁷⁵

Amerikalıların çoğunun “medya” dendiğinde, ilk olarak televizyon akıllarına gelmektedir. Amerikalıların çoğu, siyasi bilgilerinin pek çoğunu televizyondan aldıklarını ve gazetelerden ziyade televizyonlardan almış oldukları bilgiye inandıklarını belirtmektedirler. 1950’li yıllarda Amerika’da gelişen ve yaygınlaşan televizyon, kısa sürede insanların yaşamlarının önemli bir bölümünü işgal etmiştir. İnsanların haber alma, pembe dizileri izleme, spor olaylarını takip etme, eğlenceli komedileri izlemelerine, diğer taraftan bilgi ve eğitimlerini artıran yöntemlerde de önemli değişikliklerin olmasına yol açmıştır. Bütün bu özellikleriyle televizyon, çağımızın en büyük “kültürel üretim” aracı olmuştur. Çünkü, televizyon kendisinden önceki iletişim ve sanat biçimlerini köktenci bir şekilde etkilemiş ve değiştirmiştir. Comstock’un belirttiği gibi, “artık hiçbir şey televizyondan önceki gibi olmayacaktır.” Comstock, televizyonun diğer iletişim araçları üzerindeki etkilerini radyo, dergicilik ve sinemadan

⁷⁵ İrfan Mısırlı, *Genel İletişim*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2003, s.22

örneklerle değerlendirir. Örneğin, eskiden tek ulusal günlük eğlence aracı olan radyo, bu işlevini televizyona bırakmak zorunda kaldıktan sonra, programcılık yaklaşımı bakımından büyük bir değişiklik yaşamıştır. Benzer eğilim ulusal dergilerde de görülmüş, olabildiğince çok konuyu kapsayan, mozaik tarzı dergilerin yerini sadece özgül konulara ve hobilere yer veren dergiler almıştır. Popüler sinema ise, televizyonun sosyal-siyasal baskısı ve denetimler nedeniyle pek ele alamadığı şiddet ve cinsellik temalarına olabildiğince kışkırtıcı biçimde yönelmiştir. Televizyonun diğer iletişim araçları üzerindeki baskısı ve olumsuz tesirleri günümüzde de devam ederken, özellikle sinema, radyo ve sanat biçimlerinden geniş ölçüde faydalanmayı sürdürmektedir.

Televizyon, kitle iletişim araçları içinde en fazla tartışmaya konu olan araçlardan biri olmuştur. Bu tartışmaların çoğu, televizyonun bireyler üzerindeki etkileri üzerine odaklanmıştır. Televizyonun bireylere etkileri üzerine tartışmaların genel olarak iki kutupta toplanmaktadır. Bunlar, olumlu ve olumsuz tesirleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fakat, tartışmaların odağına televizyonun olumsuz etkileri üzerine yapılan görüşler oturmuştur. Türkiye’de bu tartışmalar, özellikle özel televizyon kanallarıyla birlikte oldukça alevlenmiştir.⁷⁶

Televizyonun olumlu fonksiyonlarının olduğu yönünde görüş belirtenler, onu toplumun aynası olarak görürler. Bununla birlikte, bir toplumun sıkıntıları, özlemleri, beklentileri, alışkanlıkları, öncelikleri, genel beğeni düzeyi ve yaşama bakış tarzı o toplumun izlediği televizyon program yapısından anlaşılabilir. Barrat’a göre, kitle iletişim araçları içinde en son teknik buluşlardan biri olan televizyon, günümüzde gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerde eğlence, haber, eğitim, kültür gibi çeşitli gereksinimlerin karşılanmasında yoğun olarak kullanılan bir araçtır. Zaten televizyonu olumlayan yaklaşımlar genellikle bu aracın fiziksel ve teknik olanaklarının büyümesine kapılmışlığı şu ya da bu ölçüde dile getirmişlerdir. Mc Luhan, bu olanak sayesinde insanın kendi küçük çevresinin bir üyesi olmaktan çıkıp, iyice küçülen dünyanın etkin bir üyesi olduğunu savunurken; Daniel Lerner ve Wilbur Schramm televizyonu,

---

⁷⁶ Mısırlı, a.g.e., s.48

özellikle üçüncü dünya ülkelerinin “Batıya ulaşma” aracı olarak görmüşler; “modernleşme” çabalarının en etkili unsuru olarak değerlendirmişlerdir.⁷⁷

Çağımız insanı, televizyon ile kendisine gidilmeyen, kendisinin bize geldiği bir dünyada yaşamaktadır. Olaylar yaşanmamakta, haber ve görüntü olarak evlerimize birer meta olarak girmekte, gerçek olaylar, yeniden üretilip belli bir söylem içinde verildiklerinden toplumsal bir işlev ve anlam kazandıkları için oluşturulan meta, gerçek olaydan daha fazla önem kazanmaktadır. Televizyonun içeriklerinin düzenlenmesinde hitap ettiği izleyici kitlesinin sosyal, ekonomik ve kültürel seviyesi önemlidir. Özellikle, izleyici kitlenin cinsiyet dağılımına bakıldığında bunların çocuklardan, gençlerden ve kadınlardan oluştuğu görülmektedir.

Televizyon üzerine yapılan eleştirilerde genellikle, programlar ve içerikler ön plana çıkar. Bennett, bireylerin tüketime feda edilmesinin televizyonda yaygın olduğunu belirtir. Diğer taraftan televizyon, sadece haber kalitesindeki genel düşüşün sorumlusu olarak suçlanmakla kalmayıp, politikaya dair genel cehaletten suç ve şiddete, akşam sofrasındaki muhabbet yokluğuna varıncaya dek tüm toplumsal hastalıklardan sorumlu tutulmaktadır. Toplumsal olarak konuya bakıldığında, insani ilişkileri güçlendiren değer yargıları yerini, televizyonun getirdiği yeni kültürel değerlere bıraktığı görülmektedir. Televizyon, yabancı kaynaklı diziler ve reklamlar aracılığıyla kültürler arası etkileşimi artırırken, diğer taraftan da varlıklı ülkelerin zengin bireylerinin yaşam ve estetik anlayışını ön plana çıkarmış, ve zaman içinde bu değerlerin benimsenmesi yönünde öğretici olduğu görülmüştür.

Kısaca, diyebiliriz ki insanlar, birçok olayı kitle iletişim araçlarından takip etmektedir. Böylelikle, kitle iletişim araçları ile önce bir dünya imajı çizilir, ardından da çizilen bu imaj hakkında ne düşünülmesi gerektiği kitlelere empoze edilir. Bir başka deyişle, üzerinde düşünülecek dünya, bu dünya hakkında düşünülebilecek düşünme biçimleri, çıkar sahibi bireyler ve gruplar tarafından tayin edilmekte ve kitleler devamlı olarak yönlendirilmektedir. Artık, yakın çevremiz ve yüz yüze iletişimde bulunduğumuz bireylerle ilgili sahip olduğumuz bilgiler dışında, dünya hakkında bütün

⁷⁷ Korkmaz Alemdar- İrfan Erdoğan, *Popüler Kültür ve İletişim*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994, s.114

bildiklerimiz veya bildiğimizi sandıklarımız bize, günlük gazeteler, haftalık dergiler, radyo ve televizyon vb. gibi kitle iletişim araçlarından aktarılmakta ve benimsetilmeye çalışılmaktadır. Huxley'in kitle iletişim araçları hakkındaki yargısının doğru tarafları olmasına rağmen kabul etmek, sosyolojinin olaylara objektif ve çok yönlü yaklaşmak gerektiği yönündeki ilkesiyle çelişmektedir. Toplumsal ve bireysel düzeyde düşünüldüğünde, kitle iletişim araçlarının olumsuz fonksiyonları yanında, olumlu fonksiyonlarının da olduğu bir gerçektir.

Bugün en yaygın kullanılan kitle iletişim araçlarından biri olan televizyonu ele alacak olursak, halka, diğer iletişim araçlarından daha fazla ulaştığı bilinen bir gerçektir. Televizyonun gücü kabul edilmesine rağmen, eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde televizyonu en sert eleştirenlerden biri olan Cerdan'a göre, bireylerin "aptallaşmasına", "köleleşmesine", "seçimlerde şartlanmasına" ve "yeryüzünün Amerikalılaşmasına" sebep olmuştur. Televizyon özellikle, çocukların ve gençlerin çeşitli sosyal faaliyetlere ayıracağı zamanı gasp ettiği için de sıkça eleştirilmektedir.⁷⁸

Oysa bütün bu eleştirilere rağmen, gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerde eğlence, haber, eğitim, kültür gibi çeşitli gereksinimlerin karşılanmasında yoğun olarak kullanılan araçlardan birisi ve hatta en önemlisi televizyondur. Ülkeden ülkeye, değişen yönetim sisteminin etkisi ile, televizyonun bu gereksinimlerden hangisine ağırlık vereceği belirlenmektedir Bu sebeple özellikle televizyon, mevcut sistemin en önemli propaganda aracıdır.

Schiller, iletişimi (ya da medyayı) kimin yönlendirdiği ve denetlediği sorusunu derinliğine incelemiş ve üçüncü dünyadaki, iletişim sistemlerinin ve bu araçların ürettiği mesajların gerçek kaynağının biçimlendiricisinin Batı ülkeleri olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca, hemen hemen tüm dünyadaki iletişim sanayisi, Batı'lı (genellikle Amerika'lı) dev uluslararası kitle iletişim ve telekomünikasyon şirketlerinin ellerinde

⁷⁸ İsmail Doğan, *İletişim ve Yabancılaşma*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.57

bulunmakta ve bu şirketler tarafından kontrol edilmektedir. Schiller, bu durumu “kültür emperyalizmi ya da kültürel nüfuz” olarak tanımlamaktadır.⁷⁹

Özellikle televizyon için bir değerlendirmede sosyologlar tarafından yapılmıştır. Onlara göre, televizyona ayrılan zaman “ölü zaman” dır. Bize göre ise, televizyon bir “boş zaman oburu” dur. Çünkü artık bireyler, boş zamanlarının büyük bir kısmını televizyonun karşısında geçirmektedirler. Örneğin, günümüz toplumlarında akşamları televizyon seyretmek bir gelenek haline gelmiştir.

Ülkemizdeki kitle iletişim araçlarını göz önünde bulundurduğumuzda, programların çoğunun filmler, reklamlar, eğlence programları, dizi filmler, haberler, paparazzi ve tele vole programları v.b gibi konuları içeren yayınlardan oluştuğu görülmektedir. Bu programlar arasında (bizim) kültürümüz ile ilgili programların yok denecek kadar az olduğu da bilinen bir gerçektir. Biz bu alandaki eksiklikleri hızla gidermek zorundayız. Ayrıca bu durum, sosyal barıştan, uzlaşmadan uzaktır ve yaygın kullanımıyla “medya” ya karşı hoşnutsuzluğun artmasına da zemin hazırlamaktadır.⁸⁰

---

⁷⁹ Doğan, a.g.e., s.117

⁸⁰ Alemdar, Erdoğan, a.g.e., s.128

İKİNCİ BÖLÜM

YÖRESEL AĞIZLARIN SOSYAL DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİSİ

(Kütahya Örneği)

2.1. KÜTAHYA'NIN SOSYAL YAPISI

Kütahya, sahip olduğu zengin tarihi ve kültürel mirası ile önemli bir Anadolu kentidir. Kütahya Uzun yıllar Germiyan Beyliği'nin başşehri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun, Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezlik vazifesini görmüştür. Tarım nüfusunun sanayi nüfusundan daha fazla olduğu ilin ekonomisi kitlelere, tarıma ve hayvancılığa dayanmaktadır.

Kütahya'daki nüfus artış oranı Türkiye ortalaması ile karşılaştırıldığında 1935 yılında ilde yıllık nüfus artış oranı %16.93 iken Türkiye ortalaması %21.10 olmuştur. 1940 yılında yapılan nüfus sayımında 12.208 kişilik artışla bu oran %06.90 da kalmıştır. 1945 yılında Türkiye ortalamasından %02.70 fazla olan Kütahya nüfusu daha sonraki dönemlerde sürekli Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. 1950 yılında yapılan nüfus sayımında %18.93 artışla 422,815 olan Kütahya nüfusu 15.07.1953 tarih ve 6129 Sayılı Kanunla Uşak İlinin Kütahya'dan ayrılması ile 1955 yılında yapılan nüfus sayımında ilin nüfusu %-48.98 azalarak 330.978'e düşmüştür. 1960 ve daha sonraki yıllarda yapılan nüfus sayımlarında Kütahya nüfusu Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. 1990 yılı nüfus sayımında %12.36 artarak 578.020'ye ulaşmıştır.

1997 yılında yapılan nüfus tespitinde Kütahya ilinin Nüfusu 643.117, 22 Ekim 2000 tarihinde yapılan 14. Genel Nüfus sayımında ilin nüfusu resmi olmayan geçici sonuçlara göre %35.02 artarak 714.375 olmuştur.

Kütahya ilinin toplam nüfusu içinde köy ve şehir oranları; 1927 yılında köyde yaşayan nüfus %82.73 iken bu oran 1950 yılında %85.22'ye ulaşmıştır. 1955 yılından itibaren kırsal nüfus hızla gerilemeye başlamış, 1990 Genel Nüfus Sayımında il nüfusunun %41.87'si şehirlerde %58.13'ü köylerde yaşadığı, 1997 yılında yapılan Genel Nüfus tespiti sonuçlarına göre nüfusun %48'i şehirlerde %54'sinin de köylerde

yaşadığı görülmektedir. Özellikle 1960 yılından sonra şehirlerde fabrikaların kurulması ile yeni iş alanları oluşmuş böylece kırsal nüfus şehirlere göç etmeye başlamıştır.⁸¹

Kütahya ilinde şehirde yaşayan nüfusun payı 1950'lere kadar azalma göstermiş; bu tarihten itibaren sürekli bir artış gösteren şehir nüfusunun payı 2000 yılında %48.5'e yükselmiştir. Kütahya ilinde şehirde yaşayan nüfusun oranı,ülke ortalamasına göre daha yavaş artmıştır. Kütahya ilinde 1927 yılından itibaren bütün sayım yıllarında, köy nüfusu şehir nüfusundan daha fazladır.⁸²

1990 yılında Türkiye genelinde km² ye 73 kişi düştüğü halde bu rakam Kütahya genelinde 49 kişidir. Aynı dönemde şehir merkezinin nüfus yoğunluğu 69'dur. 1997 Genel Nüfus Tespitinde Kütahya genelinde km² ye 54 kişi düşmesine karşılık şehir merkezinde km² ye 77 kişi düşmekte, en yoğun kentleşme il merkezindedir. 1990 Genel Nüfus Sayımına göre 176.184 olan Merkez ilçe nüfusunun %74.32'si, 1997 Nüfus Tespitine göre 198.787 olan merkez ilçe nüfusunun %79.87'si il merkezinde yaşamaktadır. Bu da köyden kente göçün devam ettiğini göstermektedir. Son 10 yılda Kütahya'da şehirleşen nüfus oranı %6.49'dur.⁸³

Türkiye'de sanayileşme sürecine bağlı olarak Kütahya'da da nüfus hareketleri yaşanmıştır. Bu hareket çok boyutlu bir özelliğe sahiptir. Şöyle ki bir yandan çevre illere göç verirken aynı zamanda kendi kırsal alanından ve çevre illerinden göç almıştır. Özellikle çok partili hayata geçişle beraber kent seçkinleri başta Ankara olmak üzere İstanbul, Eskişehir ve İzmir'e göç vermiştir. Yakın çevresinden ve illerden göç almıştır. Kütahya'nın göç aldığı illerin başında Afyon,Manisa, Uşak ve Eskişehir gelmektedir. İç göç olarak; kendi kırsal bölgelerinden nüfus hareketi şehrin kimliğini oluşturmaktadır. Böyle bir demografik değişimde kamu destekli sanayi sektörünün payı büyüktür. Kömür işletmeleri, azot sanayi, şeker fabrikası gibi kamu yatırımları nüfusun Kütahya'da merkezileşmesine ve yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Kamu yatırımlarının yoğunluğu özel sektör bilincinin gelişmesini engellemiş, dolayısıyla entelektüel birikimin de gecikmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Kütahya girişim düzeyi en

⁸¹T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü,2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri İI/43-Kütahya, Ankara-2002,s.25

⁸² a.g.e,s.89

⁸³ Kütahya Valiliği İl Özel İdaresi, Kütahya-2002, Gökçe Ofset Matbaacılık, Ankara-2002, s.87

düşük illerin başında gelmektedir.şehirleşme sürecinde kamu yatırımlarının özel sektör alanını işlevsiz kılması nedeniyle sermaye ve girişim sahipleri başka illerde yatırım yapmak suretiyle çözüm aramışlardır.

Balkan savaşları ve Birinci Dünya savaşı sürecinde Balkanlardan ve Kafkasya'dan göç edenler Kütahya ve yöresinde yerleştirilmişlerdir. Kütahya'nın sosyo-kültürel ve ekonomik yaşamında aktif rol oynamaktadır. Küçük esnaf özellikle göçmen sınıflarca temsil edilmektedir. Bu göçmen gruplar kendilerini Türk kimliğinin asli bir unsuru olarak tanımlamaktadırlar.

Kütahya'nın şehirleşmesinde bileşenlerin önemli iki unsurunu da askeri ve üniversite örgütlenmesi oluşturmaktadır. Kütahya'nın katma değer yaratmasında ve hizmet sektörünün gelişmesinde bu iki bileşenin önemli bir payı vardır.Kütahya'nın şehir büyüklüğü kamu endüstrisi yanında bu iki ana bileşenden beslenmektedir. Ancak bu kamu destekli bileşenlerin yarattığı katma değer bireysel ve sektörel özerkliğe dönüşmemektedir. Bu katma değer merkezi ekonomik aygıtlar aracılığıyla şehrin dışına taşınmaktadır. Kamu destekli sermaye pasif bir ekonomik sistem yaratmakta; aktif serbest piyasa koşullarına dönük bir ekonomik işleve dönüşmemektedir. Çünkü bir yandan kamu yatırımı ekonomiyi hareketlendirirken özel sektörü de bloke ederek ekonomik dönüşümün önünü kesmektedir.

Kütahya şehirleşme sürecinde yerellekle toplumsallık arasında sıkışıp kalmış, dışa dönük bir birey ve toplumsal davranışı gerçekleştirilememiştir. Bunun temelinde Kütahya'nın, Osmanlı'dan bu yana merkeze bağlı bir yaşam biçimini tercih etmesidir. Bu yapısal özellik dilin yerlik ve genellik ilişkisinde de kendini korumaktadır. Şehirleşme sürecinde kent merkezine taşınan topluluklar yerel ağız özelliklerini yaşatmaya devam etmişlerdir. Bu durumu kentleşme sürecinde topluluk bilincinin yeniden inşası olarak tanımlayabiliriz. Bu gelişme dil ve yabancılaşma; dil ve uygarlık açısından olumlu ve olumsuz süreçleri kendi içinde barındırmaktadır.

2.2. KÜTAHYA YÖRESİNİN SOSYO-KÜLTÜREL KİMLİĞİ ve AĞIZ ÖZELLİKLERİ

XI. Yüzyıldan bu yana yaptıkları sürekli göçler ile Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleşerek, bu bölgenin doğudan batıya doğru Türkleşmesinde asıl rolü oynayanlar çeşitli Oğuz boylarıdır. Anadolu'ya gelen bu boylardan bazıları Selçuklu İmparatorluğu zamanında hemen yerleşik hayata geçmişlerse de bunları bu hayatı zorla benimsemedikleri, Anadolu'ya gelmeden önceki yurtlarında da yerleşik bir hayat sürdürdükleri bilinmektedir. Bununla birlikte birçok boy ve oymaklar yüzyıllar boyunca yinede eski göçebe yaşayış ve ananelerine bağlı kalmışlardır. Bu arada türlü sebeplerle dağılan doğu Anadolu'daki devletler ve bu devletleri oluşturan Türkmen Topluluklarının Batı Anadolu'ya göçleri de bu yöredeki ağız değişmelerinin önemli bir etkenidir.

Biz burada konu olarak işlediğimiz "Kütahya ve Yöresi"nin tarihi üzerinde durmayacağız. Çünkü şimdiye kadar yapılmış olan pek çok ciddi araştırma ve ilmi çalışmalarla bu yöre ile ilgili tarihi bilgiler bilim dünyasına sunulmuştur. Ne var ki bölgenin topluluk yapısı üzerine çeşitli kaynaklarda verilen bilgiler konumuzun sonucu ile ilgili bulunduğundan bunları özet olarak aktarmayı uygun görüyoruz.

Büyük Selçuklular 1071'de Malazgirt Meydan Savaşından sonra Anadolu'nun fethine başladıkları zaman kendilerine bağlı aşiretlerle birlikte Kayı Boyunu da bölgenin çeşitli yerlerine iskan etmişlerdir. Daha sonra Osmanlı beyliğini kuran Kayılarda bunlardandır. Anadolu'daki bu Kayıların IX.yüzyıldan itibaren Selçuklularla birlikte Ceyhun nehrini geçerek İran'a geldikleri hakkında tarihçiler fikir birliği ederler. Bir rivayete göre Ceyhun'u geçen Kayılar Horasan'da Merv ve Mahan taraflarına yerleşmişler ve sonra Moğolların saldırıları üzerine yerlerini bırakarak Azerbaycan'a ve Doğu Anadolu'da Ahlat taraflarına gelmişlerdir.⁸⁴

⁸⁴ Mustafa Çetin Varlık, *Germiyan – Oğulları Tarihi*, Ankara, 1971, s. 1387

Tarihi ananelere göre Türkmenlerin Boz-ok ve Üç-ok boyları I.Alaaddin Keykubat (1219-1236) zamanında Ankara'nın batısındaki Karacadağ taraflarına yerleştirilmişlerdir.Boz-ok'lardan olan Kayıların bir kısmının XIII.yüzyıl ortalarında buldukları bu yerlerden göçerek yeni fethedilmiş Söğüt ve Domaniç havalisine yerleştikleri görülür. Hala Bilecik ilinin merkezine bağlı Mahan adlı köy ile Domaniç, Tavşanlı ve Emet yörelerindeki Kayı adını taşıyan yerler bu Kayılardan kalmadır. Anadolu'nun batısında Kastamonu ve Balıkesir yöresine kadar uzanan sahada kurulan bazı beyliklerin esasını teşkil eden Türkmenler Kayılara ve onların akrabası Bayat ve Alka-evli boylarına dayanmaktadır. Batı Anadolu'da Kütahya ve Eskişehir havalisinin kati olarak Türkleşmesi Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın 1177 ve 1182'de yaptığı seferlerle ilgilidir.⁸⁵

Moğol istilasından kaçıp Anadolu'ya sığınan Türkmenler burada da Selçuk-İlhâni devletinin baskısıyla uçlara sığınıyor ve buralarda ki göçebe kesafetini arttırarak Bizans topraklarının fethine başlıyorlardı. Nitekim henüz İznik Rum Devletinin İstanbul'a naklinden (1261) önce Denizli Bölgesinde 200.000, Kastamonu yöresinde 100.000 ve Kütahya-Karahisar arasında da 30.000 çadırdan müteşekkil bir Türkmen topluluğu bulunuyordu.

1283'de kurulmaya başlayan Germiyan Oğulları Beyliği tarihi rolü itibariyle pek önemli olup Batı Anadolu'da kurulan Aydın ve Saruhan Beyliklerinin de atasıydı. Fakat Kütahya ve yöresine yerleşen Germiyan Oğulları Beyliğinin kimler tarafından kurulduğu meselesi bu güne kadar çözülmüş değildir.

XVI.yüzyıl tarihçisi Münecim Başı, Germiyan Beyliğini kuran şahsın adını Germiyan Bey olarak kaydeder. Fakat bazı tarihçilerimiz bu adın bir şahıs adı olmayıp aşiret olduğunu kabul ederler. Anlaşıldığına göre Germiyan adı aşiret adından bir sülaleye ad olmuştur.

⁸⁵ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ankara, 1965, s. 208

Bugün için Germiyan adının anlamı hala açıklanamamıştır. Bu ad üzerine de şimdiye kadar bir çalışma yapılmadığı için herhangi bir şey söyleyemiyoruz. Buraya kadar açıkladığımız bilgileri toplayacak ve yöredeki boy adlarından alınmış yer adları ile birleştirecek olursak Kütahya yöresinde yerleşmiş olan 24 Oğuz boyuna mensup oymaklardan sekizini araştırma kapsamına alarak gözlem ve görüşme yöntemine dayalı bir alan araştırması yapılmıştır.

2.2.1. Kayılar

Orta Asya'dan göçler sonucu Anadolu coğrafyası bir çok farklı kültüre ev sahipliği yapmıştır. Çeşitli dönemlerde Anadolu'yu yurt edinen Türk boyları kendi kültürel özelliklerini de bu coğrafyaya taşımışlardır. Dil özelliklerinden mutfak kültürüne, ritüellerden eğlenceye kadar hemen hemen her konuda farklı anlayış ve adetleri görebileceğimiz Anadolu coğrafyasının bir parçası olan Kütahya farklı zamanlarda yeni yerleşimlere sahne olmuştur. Reşid ud-Din'in Oğuz boyları ile ilgili listesinde birinci sırayı alan Kayılar Oğuzların en eski, en köklü ve en şerefli boylarından birisi olarak kabul edilmektedir.

XVI. yüzyılda yazılmış olan Osmanlı tahrir defterlerinde Kayılara ait pek çok yer adına ve teşekküle rastlanmaktadır.. Kayı oymakları Avşar, Bayat ve diğer birçok boyun aksine olarak Yörükler arasında, yani Anadolu'nun orta ve batı taraflarında bulunuyorlardı. XVI. Yüzyılda Kütahya sancağında Kayı, Kayıcuk, Ulu-Kayı, Kiçik-Kayı ve Yavı-Kayı adını taşıyan toplam 172 vergi nüfuslu 8 köy vardı. Denizli, Menteşe, Saru-Han ve Kara-Hisar (Afyon)da da pek çok Kayı teşekkülü bulunuyordu.

Bugün Kütahya il sınırları içinde kalan Kayı adlı köyler şunlardır:

* Emet İlçesi Hisarcık Bucağına bağlı Kayı Köyü

* Tavşanlı İlçesine bağlı Kayı Köyü⁸⁶

⁸⁶ Tuncer Gülensoy, *Kütahya ve Yöresi Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.5

Tavşanlı ilçesine bağlı Kayı köyü, Anadolu coğrafyasında geniş bir yer kaplayan Kayı boyunun temsilcilerinden birisidir. Germiyanoglu Beyinin çiftlik arazisi olarak kullandığı alana kurulu olan köy, Beyin hizmetkârı olan Benlioğlu'nun hizmetlerine karşılık aldığı ücretleri biriktirmesi suretiyle satın alınmış toprakların üzerine kurulmuştur. Köyün kökeni iki aileye dayanmaktadır. Temelde birbiriyle akraba olan köyde zamanla ekonomik gücün ortaya çıkardığı tabakalaşma neticesinde lakaplarda ve soy isimlerde farklılaşmalar meydana gelmiştir. Köydeki lakaplar İçağalar, Sadıkağalar ve Benliler' dir. Diğer lakaplar ise aile büyüklerinin isimlerine göre oluşmuştur; Ayşeler, Mustafalar vb. Yörük geleneklerinin önemli bir bölümünün hala yaşatıldığı köyün nüfusu; son yıllarda meydana gelen göçler sonucu azalmıştır. Tarım ve hayvancılık temel geçim kaynaklarıdır. Ekonomik krizlerin tarımsal faaliyetleri sekteye uğratması ile birlikte köyde yaşamın zorlaşması sonucu daha iyi yaşam koşulları için kente göç eden genç nesil tatillerde, bayramlarda köye ziyaret amacıyla dönmektedir. Bu durum köy nüfusunun yaş ortalamasının yükselmesine ve bir çok adetin gençlere aktarılamamasına sebep olmaktadır. Yörük adetlerinin çeşitli tören ve ritüellerde yaşatıldığı Kayı Köyünde; genel kültürel atmosfer düğünlerde daha net bir biçimde gözlemlenebilmektedir. Eski düğünler ve yeni düğünler ayrımının yapıldığı Kayı köyünde daha önceki yıllarda yapılan düğünler için köy meydanı kullanılmaktayken bugün Saray olarak isimlendirilen düğün salonunda tören gerçekleştirilmektedir.

Köy yaşamı dayanışma temelli bir birlikteliği zorunlu kılmaktadır. Düğünlerde seçilen on kişi düğün için gereken odunları düğünden bir gün önce dağdan tedarik ederek düğün sahibine yardımcı olmakta ve düğün için gerekli malzemeleri temin etmektedir. Düğün törenlerini Seyman adı verilen gençler yönlendirmektedir. Bir anlamda organizasyon sorumlusu olarak isimlendirilebileceğimiz Seymanlar düğündeki yemek dağıtımından, köy dışından gelen misafirlerin ağırlandmasından, yöresel oyunların sergilenmesinden sorumludurlar. Kız evinden gelinin alınarak oğlan evine getirilmesinde Seymanlar geleneksel kıyafetleri ile bayrak taşımaktadırlar. Düğünlerde beygir arabası olarak isimlendirilen süslenmiş araba gelini ve yengeleri taşımaktadır. Kayı köyündeki düğünler çevre köylerden bazı özellikleri ile ayrılmaktadır. Damat düğün gecesinin sabahında sağdıç tarafından evinden alınarak sabah namazına götürülür. Bir diğer adette ise oğlan tarafının kapısı önüne gelen gençler ellerindeki

şırşana isimli dolma tüfeklerle kapıya ateş etmek suretiyle kapıyı yıkmaya çalışmaktadır. Kapıyı yıkan gence düğün sahibi tarafından koç hediye edilmektedir. Gençler hediye olarak aldıkları bu koçu birlikte pişirerek hazırlamaktadır. Bu törene kebab ismi verilmektedir.

Düğünlerde hazırlanan yemekler takım olarak isimlendirilmektedir. Takımı oluşturan yemekler çevirme çorbası(yoğurtlu çorba), et yemeği, keşkek, hoşaf, tatlıdır. Son yıllarda düğünlerde geleneksel yemekler yerine ilçedeki lokantaların hazırladığı yemekler misafirlere ikram edilmektedir. Kayı köyünde düğünden sonra kız tarafı ve erkek tarafı birbirlerine yemek davetleri hazırlamaktadır. “Bazar Aşamı” olarak isimlendirilen bu ziyaretler akrabalık bağının kuvvetlendirilmesini hedeflemektedir. “Gılavuz” adı da verilen bu törenlerde damat ve gelinin kayınpeder ve kayınvalideleri ile kaynaştırılması sağlanmaktadır. Kayı köyünde eski düğünlerde uygulanan bir diğer adet ise düğünden sonra gelinin yedi gün boyunca dışarıya çıkarılmamasıdır. Bunun amacı ise gelinin yeni evini benimsemesi, oraya alışması ve çevredeki kem gözlerden korunmasıdır.

Kayı köyündeki nüfusun giderek azalması, genç kuşakların özellikle Tavşanlı ve Kütahya’ya göç etmesi kırsal nüfusun kentleşmesine neden olmuştur. Geniş aile yapısı kısmen korunmaktadır. Köyün eğitim düzeyine bakıldığında yaş ortalamasının yüksek olmasından dolayı eğitim seviyesi ilkokul düzeyindedir. Köy okulunda başarılı olan öğrenciler Kütahya’ya gönderilmekte ve daha iyi bir eğitim alması sağlanmaya çalışılmaktadır. Köyler geleneklerin yaşatıldığı yerleşim birimleri olma özelliklerini kaybetmektedir. Bir çok özellik yok olmakta ya da unutulmaktadır. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile eğlence kültürü farklılaşmıştır. Köy odasında yapılan sohbetlerin yerini televizyon almıştır. Bu durumun olumlu getirilerinden birisi köy sakinlerinin ülke gündemini yakından takip edebilmeleridir.

Kayı köyünün ağız özelliklerine baktığımız takdirde tipik Yörük ağız özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Çevre köylerden farklı olarak kullanılan kelimelerden bazıları şunlardır:

An-Yiv: İki Tarla Arasındaki Sınır	Aramız Kirli: Dargınlık
Ayağını Taş Almak: Taşa Takılmak	Ayen: Muhtar
Bakırca: Bakraç	Barıt: Barut
Beygir Arabası: Gelin Arabası	Cehan: Cihan
Çekişmek: Azarlamak	Çepken: Cepken
Çeştiman: Korucu	Çönmek: Oturmak
Dayanerekten: Dayanarak	Dini Mucibe: Dini Vecibe
Donuz: Domuz	Dümbekler: Darbuka
Emmi : Amca	Eyi-Kötü: İyi-Kötü
Eytibar: İtibar	Gama: Kama
Gayınna: Kaynana	Güleken: Gülerken
Habar: Haber	Hak: Köy Çobanına Ödenen Para
Hana: Hani	Hateş: Ateş
İçala: İçağalar	İddah: İddia
İlkifli: Akraba Bağı	Lağab: Lakap
Kebap: Hediye Edilen Koç İle Verilen Ziyafet	Meçipuriyet: Mecburiyet
Konku: Haşhaş Yağı İle Yanan İdare Lambası	Metro: Metre
Mındar: Mundar	Miyane: Un Kavurmak
Nacab: Nasıl	Niyne: Nine
Ogün: O Tarihte	Sos: Sus
Şeşit: Çeşit	Şeşitli: Süslü
Şırşana: Yunanlılardan Kalma Tüfek Çeşidi	Şipdik: Terlik
Tabla: Tahta Yemek Sofrası	Tefârik: Seyman Elbisesi
Tına: Tepe	Unun : Onun
Ünlemek: Davet Etmek	Yavan Gözleme: Yufka

Yömiye: Yevmiye

Zili: Yöreye Ait Halı Türü

2.2.2. Bayatlar

XVI.yüzyılda Bayatların Anadolu'daki 2.kolu Ankara'nın Kalecik ilçesinde yurt tutmuş, bunlardan biri Çuna, diğeri de Tavşancık köylerine yerleşmişlerdir. Yine aynı yüzyılda Bayat adını taşıyan bir oymağa da Kütahya Yörükleri arasında rastlanmaktadır. Kütahya'nın Geyikler yöresinde yaşayan bu Bayat adındaki oymak II.Beyazıt devrinde 53 vergi nüfusuna sahip idi. Diğeri taraftan aynı yüzyılda Uşak yöresinde yaşayan Boz-Guş adlı büyük bir oymağın obaları arasında da 25 vergi nüfuslu Kara-Bayat adlı bir oymak görünmektedir.⁸⁷ XVI. Yüzyılda Kütahya sancağına bağlı Şeyhlu ve Uşak ilçeleri ile merkez ilçede toplam 112 vergi nüfuslu üç Bayat adlı köy bulunuyordu. Bugün Uşak'ı hariç tutarsak Kütahya il sınırları içinde bir Aslanapa bucağına bağlı bir de Sabuncupınar bucağına bağlı Bayat adlı iki köy vardır.

Sabuncupınar'a bağlı olan Bayat köyü Aslanapa Bucağındaki köye göre daha eskidir. Aslanapa bucağındaki Bayat boyu mensupları ilk olarak Sabuncupınar'a yerleşmiş daha sonra bir kısmı Aslanapa'ya göç etmiştir. İki ayrı Bayat köyü olsa da bu köyler birbirleri ile akrabadırlar. Bayat köyü Kütahya'ya 30 km. uzaklığındadır. Geçim kaynakları hayvancılık, çiftçilik ve ormancılıktır. Hayvancılık köyde en yaygın geçim kaynağı iken son yıllarda ormancılık köylülerin gelirlerinde daha büyük bir yer edinmiştir.

Konumu itibari ile Türkmen dağının eteklerinde yer almaktadır. Bayat köyü de son yıllarda nüfusunda azalma görülen köylerdendir. Bu köyü diğeri köylerden farklı olarak değerlendirebileceğimiz en önemli özelliği ise köyün bir geri dönüş hareketine sahne olmasıdır. 1960' lı yıllarda çalışmak için Kütahya'ya ya da civar illere göç eden ve emekli olduktan sonra emeklilik dönemlerinde tekrar köyüne dönenler bulunmaktadır. Köy yaşamının eski özelliklerinin kalmamasından şikayetçi olan emekliler, köyde geçinmek için tarımsal faaliyette bulunmamakta emekli maaşlarını ve birikimlerini kullanarak yaşamlarını sürdürmektedir. Bayat köyünde geleneksel

⁸⁷ Gülensoy, a.g.e., s.5

dönemin izlerini taşıyan ritüeller giderek azalmaktadır. Önceki düğün törenleri ile bugünkü düğünlerin yapısı oldukça farklıdır. Geleneksel düğünler olarak isimlendirebileceğimiz eski düğünler kış mevsiminde yapılmakta iken artık düğünler yazın yapılmaktadır. Geleneksel düğünlerin temel özellikleri şunlardır. Düğün Salı günü köy odasında erkeklere yemek verilmesi ile başlar. Kapı kapı gezen düğün sahibi okuntu dağıtarak köylüleri davet etmektedir. Salı, Çarşamba günleri sadece erkeklere yemek verilirken düğünün son günü olan Perşembe günü kadınlara ve çocuklara da yemek ikram edilmektedir. Çarşamba akşamı kına gecesi düzenlenmekte, Perşembe günü de gelin alınmaktadır.

Önceden kış mevsiminde yapılan düğünler artık yazın yapılmaktadır. Düğünlerde sağdıç düğünü organize etmektedir. Bayat köyünün düğünlerini diğer düğünlerden ayıran özelliklerin başında köy odasının işlevi gelmektedir. Düğünlerde köyün tamamının katılımının sağlanması için köy odası bir haberleşme ve yardımlaşma merkezi olarak kullanılmakta ve odaya gelmeyenler çeşitli cezalara çarptırılmaktadır. Bahsi geçen cezaların başında tabuta bindirip köy içerisinde gezdirmek gelmektedir. Burada amaç köyde küslüklerin olmaması ve düğün gibi zor organizasyonlarda dayanışmanın sağlanmasıdır. Cuma sabahı; damat, köy gençleri tarafından davul zurnayla alınarak camiye götürülür ve damattan sonra odaya gelen köylüler cezalandırılır. Cezalara itiraz etme hakkı yoktur. Kesilen cezayı kabul etmeyenler soğuk suya batırılmak suretiyle cezalandırılır. Geleneksel düğünlerde bu özellikler görülürken Bayat Köyünde yapılan günümüz düğünleri şehir düğünleri ile hemen hemen aynıdır. Okuntunun yerini davetiyeler almıştır. Üç gün boyunca misafirlere ikram edilen yemeklerin yerine pide ve ayran dağıtılmaktadır. Ağız özelliklerine bakıldığında Yörük ağzının büyük ölçüde yok olduğu görülmektedir. Köye geri dönen emeklilerin uzun yıllar şehirde hayatlarını sürdürmüş olmaları, televizyonun etkisi açıkça gözlemlenmektedir.

MıŖmıŖ: Bilinmeyen GemiŖ Zaman	Ahar: Su, eŖme Yalağı
Alyüzük: NiŖanın İŖareti Olan Kırmızı Yemeni	
Pampak: Tertemiz	Bâdi: Ördek
Cezalarlar: Cezalandırırılar	Dek Getmek: Denk Getirmek
Demir: Tren İstasyonu	Hana: Hani
Kazi: Gazi	Mazer: Mavzer
Mecibur: Mecbur	Okumak: Düğüne Davet Etmek
OlmayıŖın: Olmayınca	Salma: Köylüden Toplanan BađıŖ

2.2.3. AvŖarlar

AvŖarlar XI. Yüzyıldan itibaren önemli roller oynayarak suretiyle tarih sahnesinde yer etmiŖ önemli bir Oğuz Boyudur. AvŖar boyları Anadolu'da farklı yerlere yerleŖmiŖlerdir. XV ve XVII. Yüzyıllarda Anadolu da Boz-Ulus, Dulkadirli AvŖarları (MaraŖ, Kars, Boz-Ok), Yeni-İl, Sis (Kozan) , Aydın ve UŖakta oldukça kalabalık bir AvŖar topluluğu bulunuyordu. UŖak bölgesi XVI. Yüzyılda büyük bir Yörük topluluğunun yaŖadıđı yer idi.İl.Selim devrinde bu Yörük topluluğu arasında oldukça büyük bir AvŖar oymağı da görölmektedir. Bu oymak Hoca Fakihlu, Öksüzler, Musacalu, AvŖar, ve AvŖar olmak üzere 5 obaya ayrılmıŖtı.⁸⁸ XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağına bağlı ilçelerdeki AvŖar adlı yer adları Ŗunlardır:

- * Sazanos: Yukarı AvŖar Köyü
- * Sazanos: Buyanlı AvŖar Köyü
- * UŖak : AvŖar Köyü

Bugün avdarhisar ilçesi sınırları içerisinde yer alan Sazanos:Buyanlı AvŖar Köyü kültürel gemiŖini bugüne taşıyacak değerleri muhafaza edememiŖtir. Köylülerde gemiŖe ait sosyal bilincin zayıfladığı gözlenmiŖtir. Bu bağlamda nüfus hareketi

⁸⁸ Gülensoy, a.g.e., s.7

açısından bakıldığında köy nüfusunun son 10 yıl içerisinde 800'lerden 300'lere düştüğü tespit edilmiştir. Nüfusun bu denli hızlı azalmasında köyden kente göçün etkisi büyüktür. Bunun sonucunda Avşar köyünde ritüellerde ve gündelik dilde toplumsallığın baskın çıktığı anlaşılmıştır. Köy sakinlerinin gündelik dillerinde kullandığı kelimeler çevre köylerden belirgin farklılıklar taşımamaktadır.

Amanet: Emanet

Atlanan: Atlar İle

Ayak: Merdiven Basamağı

Barnak: Parmak

Bunar: Pınar

Cingen: Çingene

Çavuş: Çavuş

Çiniviz Şeri: Ceneviz Şehri

Dokuzan: Doksan

Düvün: Düğün

Eğtiyar: İhtiyar

Eylenmek: Vakit Geçirmek

Fitil Lanbası: Fitil Lambası(Gaz Lambası)

Gabile: Sülale

Gonşu: Komşu

Hankı: Hangisi

Hevla: Helva

İrakı: Rakı

İrametli: Rahmetli

İlazım: Lazım

İlerden Bere: Eskiden Beri

Köv: Köy

Mafıza: Muhafaza

Merdiman: Merdiven

Össen: Herhalde

Pençire: Pencere

Sekizen: Seksen

Sınyel: Sinyal

Sonadan Kere: Daha Sonra

Sürem: Sürelim

Şeer: Şehir

Şeşitli: Donanımlı

Tutuşmak: Aşık Olmak

Urdan: Oradan

Uzuman: O Zaman

Vamı? : Varmı?

Yokarı: Yukarı

Yuka: Yufka

2.2.4. Kızıklar

Anadolu, medeniyetler beşiği olarak bir çok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Tarihi kayıtlarda bir çok farklı kabile, boy isimlerine rastlanmaktadır. Bu hercümerç içerisinde bazı ihtilafli durumlar bulunmaktadır. Çalışmamızda boy adı olarak ele aldığımız Kızıklar'da ihtilafli konulardan birisidir. Her ne kadar tarihi kayıtlarda Kızık diye bir boy adı geçmemekteyse de yapılan araştırmalar sonucunda tahrir defterlerinde Kızıklara ait 28 yer adı tespit edilmiştir. XVI. Yüzyılda Kütahya sancağının Sazanos ilçesine bağlı yalnız bir tane Kızık adlı köy bulunmaktadır. Bu durum iki ihtimalin varlığına işaret etmektedir. Kızık boyunun Anadolu'ya göç esnasında beraberliğini muhafaza edemeyerek dağılması söz konusu olabilir ya da yerleşik hayata geçen Kızık Boyu mensupları daha farklı yerlere dağılmayı tercih etmişlerdir. Her iki ihtimal de Kızıkların bugün farklı yerlerde varlığına işaret etmektedir. Bugün Kütahya il sınırları içerisinde Köprüören Bucağına bağlı Kızık, Emet ilçesi Örencik Bucağı – Hacikebir Kasabasına bağlı Kızık, Simav ilçesi Demirci Kasabasına bağlı Kızıkcık adlı üç köy bulunmaktadır.⁸⁹

Kızık köyü diğer Yörük köyelerine nazaran Yörük kültürünün öğelerini daha açıkça görebildiğimiz bir köydür. Ağız özellikleri tipik yöre ağzından yansımaları bünyesinde bulundurmaktadır. Geleneksel yaşamın ritüellerinin modern yaşam karşısında etki ve yaygınlığını yitirdiği köy yaşamında çevre köylerle ve ilçe ile ilişkiler artmış bu durum kültürler arası etkileşimi sağlamış ve gün geçtikçe farklılıklar azalarak benzerlikler üzerine bir yaşam kurulmuştur. Kızık nüfusu 2000 yılı sayımına göre 572 nüfusa sahiptir. Önceki yıllarda haftada bir gün veya 15 günde bir gidilen ilçe veya şehir merkezine artık hemen hemen her gün gidilebilmektedir. Mobilizasyonun kolaylaşması kültürel etkileşimi artırmıştır. Kızık köyünün ağız yapısında çevre köylerden farklı olarak kullanılan kelimelerin bazıları şunlardır:

⁸⁹ Gülensoy, a.g.e., s. 7

Alfes: Fes	Aşam: Akşam
Çeniz: Çeyiz	Gatır: Katır
Gözle Gııaldı: Görme Bozukluğu	Hangısı: Hangisi
İrametlik: Rahmetli	Niyi: Neyi
O Gıda: O Kadar	Olduğuçün: Olduğu İçin
O Zuman: O Zaman	Ütmek: Yenmek
Vecek: Verecek	Yapameden: Yapamadan

2.2.5.Kınıklar

Kınıklar Selçuklu Hanedanını ortaya çıkarmış olan boydur. XVI. Yüzyıldaki yer adlarından Kütahya sancağında oldukça kalabalık bir Kınık topluluğunun yaşamış olabileceği anlaşılmaktadır. Yaka- Kınık, Dere- Kınık, Toyca – Kınık, ve Kınık adlı dokuz köy adının varlığı bunu kanıtlar. Bu köylerin yerleşim itibariyle birbirlerine yakın olması, köylerin geçmişteki akraba olabileceği ihtimalinin artırmaktadır. Bugün ise Kınık adında yalnız Simav ve Kütahya merkez ilçeye bağlı iki köy kalmıştır.

Kütahya merkez ilçeye bağlı olan Kınık köyünün nüfusu son 5 yıl içerisinde 100 haneden 65 haneye inmiştir. Köy nüfusu 265 tir. Köyün çevresinde Seyitömer, Termik, Kömür İşletmeleri bulunmaktadır. Bu fabrikalar çevrenin ekolojik dengesini bozmuş ve tarım için çok elverişli olan köy topraklarını verimsizleştirmiştir. Kül yığınlarının verimli toprak tabakasını kaplaması sonucunda tarımla geçimini sağlayan köylülerin yeni çalışma alanları bulmak için göç etmeleri zorunluluk halini almıştır. Bugün köyün geçim kaynaklarını hayvancılık ve çiftçilik oluşturmaktadır.

Köyün geleneklerine bakıldığı takdirde bir çok özelliğin artık yaşatılmadığını görmekteyiz. Örneğin “Seymenlik” bu köyde sadece simgesel olarak varlığını sürdürmektedir. Diğer köylerde folklorik oyunları sergileyen, düğünü çekip çeviren seymenler varken Kınık köyünde seymenler bu tür çalışmalar yapmamaktadır. Bazı

ritüeller yaşatılmaktadır. Düğünlerde güreşler yapılmaktadır. Düğünler yiğitlik gösterisi şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Yaşatılan bir diğer gelenek ise paça törenleridir. Düğünün ertesi günü erkek tarafının akrabaları kaynanayı ziyaret etmekte ve kaynananın en değerli şalvarının paçasını yırtmaktadırlar. Bu ritüelin amacı kaynananın gelinle iyi geçinmesi için telkinde bulunmaktır. Bir anlamda kaynanaya ayağını denk alması söylenmektedir. Ağız yapısını yansıtan kelimelerin bir bölümü aşağıda belirtilmiştir.

Ahar: Hayvan

Anlaşdıktan Keri: Anlaşınca

Avet: Bahşiş

Aykanlı-Teykanlı: Çalgılı Düğün

Baklıfa: Baklava

Bazar: Pazar

Beğenmedikten Keri: Beğenmeyince

Bırda: Burada

Bu Yanni: Bu Tarafa

Bunarbaşı: Pınarbaşı, Çeşme

Cerez: Çerez

Delme: Takı Töreni

Domanış: Domanıç

El Şaklatmak: Alkış

Ercep: Recep

Evermek: Evlendirmek

Eyi: İyi

Gayınna: Kayınvalide

Gayınta: Kayınpeder

Gettile: Gittiler

Gelin Çevirmesi: Gelinin Kına Gecesinde Oynatılması

Habarlı: Haber Vermek

~~Hönkür Hönkür: Hıçkır Hıçkır~~

İnanman: İnanmayın

~~Kövcek: Köyle Birlikte~~

Küleş: Güreş

O Zamanlası: O Zamanlar

Sona: Sonra

Şincik: Şimdi

Şındığı: Şimdiki

Tavık: Tavuk

Tuluk: Deri

Tüşembe: Perşembe

Yağlık: Mendil

Yonan: Yunan

Yoğudu: Yoktu

Yoğun: Yokum

Yurun: Yıkarım

Zemeri: Zemheri

2.2.6. Eymürler

XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda bu boya ait 71 yer adına rastlanmaktadır. Bu yer adlarından beşi Kütahya Sancağına bağlı Altun- Taş , Aslanapa, Yalak, Şeyhlu ve Homa Kazalarına bağlı köylerdi. Bunun dışında Altıntaş- Dumlupınar Bucağına bağlı Eydemir ve Simav Demircik Kasabasına bağlı Eğdemir köylerinin adındaki Eğ/ Ey heceleri de bizi ister istemez Eymir adıyla ilgi kurmaya itmektedir.⁹⁰

Köyün toplam nüfusu 135 dir. Köyün gençleri Kütahya, Uşak ve afyon illerine göç etmişlerdir. Köyün nüfusu oldukça düşüktür. Geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Köy yakacak ihtiyaçlarını yakınındaki ormandan temin etmektedir. İncelediğimiz köyler arasında merkeze en uzak köy Eydemir köyüdür. Köyün kurucuları 1270 yılında İnegöl'den gelmişlerdir. Yörük adetlerinin yaşatıldığı köylerden birisi olarak köylülerden Söğüt'teki Yörük şenliklerine katılanlar bulunmaktadır. Köy adetlerinde kız istemeye üç sefer gidilmesi gerekmektedir. Üçüncü gidişte köy ahalisi toplanarak nişan yapılmakta ve köy ahalisine yemek verilmektedir. Eydemir köyünde nişan adeti daha farklı yapılmaktadır. Nişanın gerçekleşmesi için tüm köye yemek verilmesi gereklidir. Köyde; gelin alma töreninde gelin atla köy içerisinde gezdirilmektedir. Düğünün başlangıcında ve bitişinde dua edilmektedir.

Köyde avcılık yaygındır. Sabah ava giderken avcı kimseye görünmeden köyden çıkmaya çalışmaktadır. Eğer avcıyı başka birisi görürse bu durumun avcıya uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır.

⁹⁰ 1973 Kütahya İl Yıllığı, s.67

Eydemir Köyünde kullanılan bazı kelimeler şunlardır:

Arızalı: İhtiyar	Canavar: Kurt
Delikanlıbaşı: Seymen	Deyve: Söyleyiver
Dovak: Dua	Dümbek: Darbuka
Garagol: Karakol	Gayış: Kemer
Gıy: Kıyı	Güvey Girmek: Gerdek
Hara basmak: Pınarda Islatmak	Hevla: Helva
Neblen: Ne Bileyim	Peşembe: Perşembe
Siyek Yeri: Seyir Yeri	Tüek: Tüfek
Yicek-İşcek: Yiyecek İçecek	Zemeri: Zemheri

2.2.7. Alayuntlular

Bu boyun Orta ve Batı Anadolu'da yaşayan Yörük toplulukları arasında önemli oymakları bulunmaktadır. Alayuntlu boyuna ait teşekküllerin yaşamakta olduğu yerlerden birisi de Kütahya bölgesidir. Kütahya bölgesindeki Alayuntlular, bu bölgenin Uşak mıntıkasında yerleşmiş olup iki oymağa ayrılmışlardır. Nüfus bakımından çok daha küçük olan diğer bir oymak yine bu mıntıkada yaşayan Boz-Guş adlı bir kabileye tabidir. Bugün Kütahya il sınırları içinde merkeze on kilometre mesafede Alayunt adlı ilçe adından başka yer adı yoktur. Alayunt ilçesi yerel yönetimlerle ilgili değişiklikler sonucu belediyeliği iptal edilmiştir.

Alayuntlular kendi boylarının Anadolu'nun İslamlaşmasından önce bu coğrafyaya yerleştiklerini iddia etmektedirler. Köyün yaşlıları tarafından anlatılanlara göre boyun ilk temsilcileri 9 yıl boyunca Bizanslılarla birlikte yaşamışlar daha sonra ise bu bölgede Germiyanoglu Beyliği kurulmuştur. Köy sakinleri kendi tarihi geçmişleri konusunda bilgilidirler. Aidiyet bilinci üst düzeydedir. Yaşayan ritüellerin başında evlilik gelmektedir.

Gelin gezdirildikten sonra oğlan evinin önünde çeşitli yarışmalar düzenlenmektedir. Bu yarışmalardan birisi uzun bir direğin tepesine dikilen elma veya armudun seymenler tarafından tüfekte vurulmasıdır. Seymenler düğünlerde nişancılık konusunda birbirleri ile yarışmaktadır. Hedefi vuranlar ödüllendirilmekte başarısız olanlara çeşitli cezalar verilmektedir. Düğünün ertesi günü seymenbaşı düğüne gelmeyen gençleri toplamakta ve ipe bağlamaktadır. Düğüne gelmeyenlerin bu şekilde cezalandırılmaları sonucunda gençlerin aileleri seymenbaşına tavuk getirerek çocuklarını kurtarmaktadır. Toplanan tavuklar pişirilerek seymenler kendilerine ziyafet hazırlamaktadır. Alayunt Köyünde düğünlerde geleneksel motifler varlığını sürdürmektedir.

Bu köyde kullanılan bazı kelimeler şunlardır:

Akıraba: Akraba

Anladiyo: Anlatıyor

Areyyo: Arıyor

Areştırma: Araştırma

Ataladı: Atarlardı

Candırma: Jandarma

Çıkamak: Çıkarmak

Dest Nizamı: Askeri Düzen

Emmi: Amca

Erşber: Rençber

Esge: Asker

Felanci: Falanca

Gali: Artık

Garavagon: Tren

Güveyyi: Damat

Harman Atmak: Harman Savurmak

Mecibur. Mecbur

Poyunduruk: Boyunduruk

Şere: Şehir

Tüfeynen: Tüfek İle

Unuduvemişin: Unutmuşum

Yalak Çarşı: Derenin İçindeki Çarşı

Yimbeş: Yirmibeş

Yoğudu: Yoktu

2.2.8. Yüreğirler

Bu boyun adı tahrir defterlerinde Yüreğir ve Üreğir şeklinde yazılıyor. XVI. Yüzyılda Anadolu'daki 44 Yüreğir yer adından birisi de Kütahya Sancağı – Homa ilçesine bağlı 50 vergi nüfuslu bir köye aitti. Karahisar-ı Sahib sancağına bağlı ilçelerde de 5 Yüreğir / Üreğir adlı köy vardır.⁹¹ Bugün Kütahya ili sınırları içerisinde Köprüören bucağına bağlı eski adı Atikyüreğil yeni adı Eskiyüreyil olan bir köy bulunmaktadır.

Eski Yüreğir köyü adının önündeki eski sıfatını dışarıya göç vermesi sonucunda almıştır. Köyün bir kısmı 1900 lü yılların başında ayrılarak yeni bir yerleşim alanı oluşturmuştur. Yeni köyün adı da Yüreğir olunca eski yerleşim merkezinin adı Eski Yüreğir olarak değiştirilmiştir. Temel geçim kaynağı hayvancılık olan Yüreğir halkı köylerinin tarihini civardaki en eski köy olarak belirtmektedir. Nüfusu 652 olan köyü diğer köylerden ayıran en önemli özelliği genç nüfus oranının fazla olmasıdır. Civardaki Termik elektrik santralinde ve linyit işletmelerinde istihdam imkanının olması köy gençlerinin göç etmesini engellemektedir. Diğer yandan köyde tarım yapılabilecek tarlaların azlığı sebebiyle hayvancılık temel geçim kaynağını oluşturmaktadır. Köylüler besledikleri hayvanları kurban bayramından önce Kütahya merkezdeki hayvan pazarında satmaktadır.

Yörük gelenekleri kısmen yaşatılmaktadır. Misafirperverlik konusunda çok titiz olan köy konuklarına ikramda bulunmayı adeta bir zorunluluk olarak değerlendirmektedir. Düğünlerde gerçekleştirilen farklı bir adet olarak çeyiz serilmesinden sonra, evi ziyaret edenlere yemek ikram edilmesidir. Yörük kültürünün en önemli özelliklerinden birisi etli yemeklerin düğünlerde bolca ikram edilmesidir.

Takı töreninde para ya da takı takan herkese havlu hediye edilmektedir. Takı töreninde damadın yanında sağdica da para takılmaktadır. Eski Yüreğir düğünlerinde silah sıkça kullanılmaktadır. Düğünde oğlan evinin önünde silahlar adeta

---

⁹¹ Gülensoy, a.g.e., s.9

susmamaktadır. Kapı yıkma ritüeli yanında oğlan evinin kiremitleri kırılmaktadır. Düğünün son günü damat ve sağdıç köy çeşmesinde soğuk suyla yıkanmaktadır.

Eski Yüreğir köyü adetlerini muhafaza etme konusunda diğer köylere nazaran daha başarılıdır. Bu köyde kullanılan bazı kelimeler şunlardır:

Amanet: Emanet	Aveyıd: Bahşiş
Bunâ: Pınar	Çamır: Çamur
Eriş: Yetişkin	Galıdı: Kalırdı
Gelin Artma: Geline Hediye Verilmesi	Güvüm: Güğüm
Loğanda: Lokanta	Muhbet: Muhabbet
Nâyet: Nihayet	Sonerekten: Sonradan
Şennik: Şenlik	Taraktör: Traktör
Tâttâ: Tahta	Tufalet: Tuvalet
Yuka: Yufka	

2.3. SOSYAL DEĞİŞKENLER VE AĞIZ FARKLILIKLARI

2.3.1. Aile

Toplumsal yaşamın tüm boyutları ile analiz edilebilmesi için temel kurumlarda meydana gelen değişimleri çözümlenmek değişimin boyutları açısından fikir edinebilmemizi mümkün kılmaktadır. Aile toplumsallaşma sürecinin ilk adımlarının atıldığı kurumdur. Dil ve konuşma için bireyin ilk modelleri ailedeki üyelerdir. Bu bağlamda çalışmanın temel merkezini oluşturan yöresel ağızların da ailede öğrenildiği ve yöresel ağızlardaki değişimin en etkin ve yaygın olarak ailede gözlemlenebileceği önemli bir gerçektir. Türk toplum yapısının aile özellikleri bakımından tarihsel gelişimine baktığımızda geniş aile yapısından çekirdek aile modeline doğru bir değişimi gözlemlemekteyiz. Araştırmamıza konu olan köylerde geniş aile yapısı kısmen varlığını sürdürmektedir. Fakat geniş aile yapısı da biçimsel değişiklikler yaşamıştır.

Önceden aynı çatı altında birlikte yaşayan aileler, üretim faaliyetlerini birlikte gerçekleştirmekte, birlikte yemek yemekte, ev bütçesi ortak bir elde toplanmaktaydı. Bugün geniş aile yapısını mekansal anlamda sürdüren aileler kazandıklarını tek bir elde toplamamakta her kes kendi kazandığını harcamaktadır. Köy yaşamında aynı çatı altında yaşayarak salonu ortak mekan olarak kullanan geniş ailelerin yerini iki veya üç katlı evlerde yaşayarak kat paylaşımına dayalı bir mekan paylaşımı gerçekleştirmiş geniş aileler almıştır.

Kuşaklar arası kültür aktarımının en hızlı gerçekleştiği kurum ailedir. Aile bireyin sosyalleşme sürecinde kültürel değerlerin öğrenilmesini ve model alınarak uygulanmasını sağlamaktadır. Geniş aile yapısında üç kuşağın aynı evi paylaşması sonucu canlı kültür hazinesi olan yaşlılar; gençlerin sosyalleşmesindeki etkilerini maksimum seviyeye çıkarabilmektedir. Böylelikle yöresel ağızların biçimsel yapısının korunması daha kolay olmaktadır. Araştırmamıza konu olan köylerde geleneksel aile modeli olan geniş aile yapısı yerini çekirdek aile modeline bırakmaktadır. Bu durumda dede ve torun arasındaki etkileşim ve iletişim minimal düzeye inmektedir. İletişim araçlarının etkisi ile genç kuşak İstanbul ağızı olarak nitelendirilebilecek bir ağızı kullanmakta, yörenin tipik sosyal ağızını kullanmamaktadırlar.

Kütahya ilini çalışma konusu olarak ele alan araştırmalar arasında Kütahya'nın yöresel ağızları ile ilgili ilk çalışma Gülensoy tarafından 1988 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada yöredeki ağızların temel karakteristiklerini yansıtan ağız özellikleri derlenmiştir. Gülensoy'un çalışması Türkiye'nin sanayi toplumu olma yönünde hızlı bir değişim gösterdiği döneme tekabül etmektedir. Tarafımızdan hazırlanan çalışma ise enformasyon çağının getirdiği dönüşümlerin gözlemlendiği zaman aralığına denk düşmektedir. Bu iki zaman aralığında yöresel ağızlarda ciddi değişimler vuku bulmuştur. Gülensoy'un çalışmasında yer alan bir çok kelime bugün de kullanılmaktadır. Aptes, âkıdeş, ceniz, çala çapıt gibi kelimelerin listesi oluşturulduğunda Gülensoy'un çalışmasında geçen bir çok kelimenin ise bugün kullanılmadığı görülmektedir. Bunun dışında Gülensoy'un çalışmalarında yer almayan Alyüzük, mendilcik gibi kelimeler de gündelik dilde kullanılmaktadır.

Tarihsel olarak sekiz ayrı Türk Boyunun bugünkü temsilcileri olan köylerde yaptığımız araştırmada köy yaşamında; geniş ailelerin küçüldüğü, çekirdek aile yapısının şehirlerdeki gibi köylerde de yaygınlaştığı gözlemlenmiştir. Yöresel ağız farklılıklarının devam ettirilmesi açısından ailenin etkisi azalmıştır. Modern yaşamda kurumların sosyal hayatı paylaşması neticesinde okulların işlevi dil ve ağız konusunda ailelere nazaran daha fazladır. Yaptığımız tespitlere göre ağız farklılıkları bireylerin genel Türkçe konuşmalarını etkilememektedir. Boy halkları kendi aralarında yerel ağız konuşabildikleri gibi üçüncü kişilerle genel Türkçe'yi başarılı bir şekilde kullanabilmektedir. Kelimelerin tonlamasında ve telaffuzunda farklılıklar gözlenmektedir.

2.3.2. Nüfus ve Kuşaklar Arası Ağız Farklılaşması

Kütahya'da bulunan sekiz ayrı Yörük boyunun bugünkü temsilcileri olan köylerde yaptığımız mülakat ve gözlemlerin neticesinde yöresel ağızların birbirleri ile olan farklılıklarını kaybettiğini görmekteyiz. Geleneksel yaşamın izlerini bulabileceğimizi düşündüğümüz çeşitli adet ve göreneklerin anlatılması yoluyla çözümlenmeye çalıştığımız kültürel yapının çevre köylerden farklı yanlarının yok denecek kadar azaldığı gözlemlenmiştir. Ekonomik krizlerin bir neticesi olarak geçimini tarımla sağlayan nüfus daha iyi yaşam koşullarına ulaşabilmek için kentlere göç etmiştir. Bu durum köylerdeki yaş ortalamasının yükselmesine sebep olmuştur. 2000 yılı nüfus sayımına göre ilde bulunan toplam 609 köyden 458 inin nüfusu 500 ün altında olup, köylerin çoğunluğu oldukça düşük bir nüfusa sahiptir.⁹² Türkiye'deki ve dünyanın başka yerlerindeki göç üzerine yazılmış literatür, üçüncü dünyada yolların inşa edilmesinin ve ulaşım olanaklarının köylülerin kentlere akınını kolaylaştıran teknik bir etken olduğu hususunu vurgulamaktadır.⁹³ Ulaşım araçlarının sağlamış olduğu mobilizasyon kırsal nüfusun hızla kentlere akmasına imkan sağlamıştır.

⁹² 2000 Genel Nüfus sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, D.İ.E. Yay., Ankara 2002, s.60

⁹³ Kemal Karpat, *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, İmge Yay., Ankara, 2003, s. 54

Köylerdeki geniş aile yapısı yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Köyün ikinci ve üçüncü kuşak gençleri okumak ve çalışmak için çevre ilçelere veya illere yerleşmektedir. Köyde kalanlar ise genel itibari ile yaşlılardır. 2000 yılı nüfus sayımına göre Kütahya nüfusunun %48.54 ü kent merkezinde yaşamaktadır. 1990 sayımında bu oran % 41.87 dir.

<u>Köy Adı</u>	<u>Toplam Nüfus</u>	<u>Erkek</u>	<u>Kadın</u>
Kınık	261	137	124
Eski Yüreğil	652	303	349
Bayat	204	104	100
Afşar	345	162	183
Eydemir	135	65	70
Kızık	572	269	303
Kayı	622	291	331

Köy nüfusu azaldıkça yerel ağzların sürdürülme şansı azalmaktadır. Tarım ve hayvancılığın bilimsel yöntemlerle ve teknik destekle yapılmaması tarımda ve hayvancılıkta verimi düşürmektedir. Daha önce 1000 kişilik nüfusa yeten köy arazisi bugün 100 kişiye yetmemektedir. Günümüz itibariyle ortaya çıkan bu durumun kökeninde emek farklılaşması yatmaktadır. Önceden kendi emeğinin karşılığını tüketen köy ahalisi bugün tarım için traktör, pulluk gibi teknik araçların kullanmaktadır. Sanayileşmenin getirdiği yeni yaşam taleplerinin karşılanabilmesi için tüketim artmıştır. Köylerde televizyon ve buzdolabı olmayan hane sayısı yok denecek kadar azdır. Tüketimin artmasına rağmen üretimin aynı oranda artmaması ve üretilen malzemenin değerinin düşük olması maddi yetersizlikleri doğurmaktadır. Köyden kente göçü tetikleyen bu unsurların düzenlenmesi veya rehabilitasyonu kısa bir zaman diliminde çözümlenme şansına sahip değildir. Bu göstergeler ışığında köyden kente göçün devam edeceğini ve köy nüfusunun yaş ortalamasının artacağını söyleyebiliriz. Köylerdeki nüfusun azalması neticesinde yöresel ağzlar devamlılığını kaybedecektir.

2.3.3. Ritüeller: Nişan, Düğün Törenleri

Köylerde adetlerin hala yaşatılmaya çalışıldığı en önemli etkinlik düğünlerdir. Önceden kışın yapılan düğünler günümüzde yaz mevsiminde yapılmaktadır. Eskiye kıyasla ihtişamını kaybettiği düşünülen düğünlerin modernleştiği söylenebilir. Dört gün yapılan düğünlerin yerini iki güne sığdırılmış düğünler almıştır. Önceden tüm köye zengin bir münüyle sunulan köy yemeklerinin yerini şehirlerdeki lokantalarda pişirilip köyde düğün esnasında dağıtılan yemekler almıştır. Bazı köylerde ise pide ve ayran dağıtılmak suretiyle konuklara ikramda bulunmaktadır.

Eskiden gelininin çeyizi; bazı köylerde öküz arabaları, bazı köylerde dombey arabaları ile taşınır ve bu törenlerde seymenler kafileyi yönlendirirlerdi. Düğünlerde folklor oyunlarını sergileyen seymenler köyün gençlerinden oluşmaktaydı. Düğünün yürütülmesinde herhangi bir aksaklığın olmaması için çalışan seymenler geleneksel ve modern düğünler arasında sürekliliğini koruyan tek folklorik figürdür.

Sekiz boyun birbirinden farklı dönemlerde Kütahya'nın çeşitli bölgelerine yerleşmelerinin akabinde hiçbir boy dışı kapalı bir tutum sergilememiştir. İletişime açık olmaları beraberinde adet ve göreneklerin benzeşmesini ortaya çıkarmıştır. Ağızlardaki farklılıklar iletişim araçlarının yaygınlaşması neticesinde ortadan kalkmakta ve ağızlar gün geçtikçe birbirine benzemektedir. Bu durumun kültürel açıdan en olumsuz yanı kullanılan kelimelerin sayıca azalmasıdır. Bu eksende yağlık, mendilcik, gelin çevirmesi Yörük köylerinde düğünlerle ilgili kullanılan farklı kelimelere örnek verilebilir.

Düğünlerde çeşitli maniler ve deyişler okunmaktadır. Yöresel ağız özellikleri maniler ve deyişlerde belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Eski düğünlerde okunulan deyişlerin sayısı azalmış sadece oyun alanına davet için deyişler okunmaktadır. Bu deyiş tüm köylerde benzer bir şekilde seslendirilmektedir.

“Ne ossun Allah’ım ne ossun, ağlayanla gülsün,

Hade bakam damadın amcası meydana gessin,

Deheyyyyy”

Sekiz farklı boyu temsil eden köylerin monografik incelemeleri neticesinde bu boyları birbirinden farklı kılabacak bariz kelime ve ağız farklılıkları gözlenememiştir. Farklılıklar minimal düzeydedir. Önceden yaygın bir şekilde kullanılan kelimeler gün geçtikçe unutulmakta ve bu kelimeler yeni nesile bir anlam ifade etmemektedir. Köy ve kent ayrımı kültürel olarak belirginliğini kaybetmiş sadece mekansal örgütlenme olarak varlığını sürdürmektedir. Kent ve ilçe merkezine yakın köylerdeki ağız özelliklerinin merkeze olan benzerliği dikkat çekicidir. Bu noktada kendi kültürel değerlerini ve ağız özelliklerini muhafaza etmeyi en fazla başarmış boy olarak Kayı köyünü sayabiliriz.

Eğlence kültürü yöreden yöreye, bölgeden bölgeye farklılıklar göstermektedir. Önceden köy düğünlerinde sergilenen seyirlik oyunlar artık düğünlerde gerçekleştirilmemektedir. Bazı köylerde kurban bayramında köy yararına yardım toplamak için deve oyunu sergilenmektedir. Eskiden köy odalarında oynanan mendil saklamaca, yüzük gibi oyunların yerini bugün köy kahvelerindeki kağıt ve taş oyunları almıştır.

2.3.4. Örneklem Alanını Oluşturan Köylerdeki Ağız Farklılıklarının Analizi

Aynı yöreye farklı tarihlerde göç ederek yerleşen 8 ayrı boyun yaygın olarak kullandıkları ortak ve farklı sözcükler bulunmaktadır. Aynı tutum, davranış ve folklorik unsurların boylar arasında kelimeler aracılığıyla nasıl anlatıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ağızlar aracılığıyla benzerlik ve farklılıklar betimlenmeye çalışılmıştır. Bu örnekleme oluşturan sözcükler aracılığıyla yerel ağız özellikleri listelenmiştir.

Abay: Hayret Ünlemi

Abbana: Yaşlı Nine

Abey: Ağabey

Aboo: Hayret Ünlemi

Acamı: Genç, Delikanlı

Acar: Şişman, Fazla, Çok

Ahar: Su, Çeşme Yalağı

Ahlancık: Ağır, Kaba

Aktaraç: Fırın Küreği

Alaf: Saman Alevi

Aldangaç: Girdap	Ananat: Dirgen
Annaç: Karşı Taraf	Apak: Tertemiz
Appacık: Temiz	Apteslik: Lavabo
Ardı Sıra: Gelin Çıktıktan Sonra Verilen Yemek	Arık: Zayıf
Arınmak: Temizlenmek	Âsar: Hisar
Avdan: Pazar Günü	Avdanertesi: Pazartesi
Avkalamak: Sıkıştırmak, Dövmek	Avkmak: Sarsmak
Avlâ: Bahçe Çiti	Ayar: Tahıl Ölçeği
Aydeş: Çok Zayıf	Aydeşası: Hayır Yemeği
Badi: Ördek	Bakırca: Süt, Yoğurt Kabı
Balamburt: Palamut	Balat: Kısa Boylu
Başetmek: Üstesinden Gelmek	Bedirgaşı: Çarşı
Belenarı: Üstünkörü	Belenmek: Kirlenmek
Belermek: Ters Ters Bakmak	Bencik: Bilir Bilmez Her İşe Karışan
Bevyap: Hademe Hizmetli	Bıldır: Geçen Yıl
Biğbi: Hindi	Biliz: Tül Perde
Bölce: Fasülye	Börtülce: Küçük Taneli Fasülye
Büngüldek: Sallanan	
Cascavlak: Çıplak	Ceber: Dilenci
Cıbil: Yoksul, Çıplak	Cımbıldak: Sözünde Durmayan
Ciba: Çocuk	Cibil: Belalı
Cicirgen: Isırgan Otu	Cinibiz: Cin Fikirli
Concoloz: Koca Karı	Culuk: Hindi
Çağıl: Harçsız Örtülen Taş Duvar	Çakıldaklı: Çok Konuşan

Çalkak: Yayık

Çepezen: Kavgacı, Şirret

Çiynicek: Sakız

Çolapa: Beceriksiz

Dagkıntı: Borç

Danga: Avanak

Dayı: Güzel, Beğenilen

Desdenk: Düzenli

Dırdıbık: Bomboş, Çelimsiz

Dızman: Aksi

Diretuta: Dinç, Sağlıklı

Domuzluk: Değirmen Suyunun Çıkış Yeri

Dürtü: Bel Kemiği

Ebe: Nine

Ebermek: Getirmek

Effan: Kolay

Enki: O

Enseri: Çivi

Eyrek: Meydan

Ezza: Kibrit

Feç: Suç

Fişteltmek: Tahrik Etmek

Ganare: Başıboş Köpek

Gangımak: Sulak Arazi

Çardak: Salon

Çeşteben: Kır Bekçisi

Çokrak: Sıcak Su Kaynağı

Damlalık: Saçak Altı

Dartmak: Kaldırmak

Dendi: Haydi

Dığan: Tava

Dışlı: Yabancı

Dipçin: Kuvvetli

Dittirigoz: Acayip

Durguş: Evde Kalmış Kız

Ebehörü: Çok Bilen Yaşlı Kadın

Ebeş: Dişsiz

Eme: Fidan Çukuru

Enkilci: Onun Gibi

Eyde: Dinle

Ezi: Köşe

Fatık: Ezik

Fışkırık: Tez Canlı

Gandak: Sulak Verimli Arazi

Garon: Çok Zengin

Gavlız: İçi Boş

Gevek: Sır Tutmayan

Gılman: Her İşi Başarıyla Yapan

Gıynaşık: Aralık, Açıklık

Gobak: Haşhaş Kozası

Gögeri: Taze Sebze

Gübre: Küp

Hamaz: Müzevir

Harana: Büyük Tencere

Hıyallamak: Tahmin Etmek

Hömbeç: Çukur

İlimken: Küçük Düğme

İliskir: Süzgeç

İngas: Şakacıktan

Kangımak: Zıplamak

Karıkara: Börülce

Kavlak: Mısır Sapı

Kele: Boğa

Kılıpık: Terbiyesiz

Kov: Dedikodu

Kurampa: Tuzak Kurma

Lapçın: Lastik İçine Giyilen Mes

Lingo: Su Bardağı

Gaynaşık: Güvenilmez

Gıllenme: Gidiye Almamak

Gıranta: Şık

Gırey: Pazar Günü

Göde: Kısa Boylu

Gudubet: Çok Çirkin

Hamır: Makarna

Helesin: İyi ki

Hire: Sincap

İlistir: Süzgeç

İrkemek: Biriktirmek

Kansırık: Balgam

Kaşma: Tarla Sınırı

Kayrak: Yassı Düzgün Taş

Kelempe: Ağaç Dalı

Kıynak: Odun Parçası Yonga

Kösmek: Haddini Bilmek

Künez: Uyumlu

Lappak: İri, Şişman

Maşırpa: Maşrapa

Mazak: Ham Olmamış

Modur: Şişman, Kısa Boylu

Nallaba: Küçük Çekiç

Nantı: Sapsız Bıçak

Ne Cap: Ne, Nasıl

Obu: Hayret Ünlemi

Oşartmak: Abartmak

Oturnakçı: Konuk, Misafir

Ödürsüz: Utanmaz

Ögüstü: Çatı

Palalom: Her Şeyi Abartma

Palcıklı: Her Yeri Yırtık

Pantuf: Keçe Terlik

Parpıl: Üstü Başı Dökülen

Pavkırmak: Ağzına Geleni Söylemek

Pazıvant: Gece Bekçisi

Pirem: Süpürgelik

Punta: Soğuk

Sabası Gün:Ertesi Gün

Saksak: Yapışkan

Samsa: Meyva Dilimi

Samsalamak: Korkmak

Sarpın:Ambar

Seme:Sersem

Sergi: Kilim

Seyitmek: Koşmak

Sındı: Makas

Sıtaratsız: Sevimsiz

Sileğec: Paspas

Siyez: Sinsi

Soğutan: Büyük Kepçe

Soramaç: Emzik

Sovlaz: Buruşuk

Sünk: Cansız, Ölü

Şapşak: Kulplu Su Tası

Şaptak: Şaşkın

Şevşit: Verev

Şıldık:Terlik

Talaz: Çarpıntı

Tefil Tefil: Israrla

Teşeneş: Kangiren

Tezyaka: Bulaşıcı Hastalık

Tirki: Havan

Tonga: Tuzak

Tütecek: Baca

Ulamak: Koca Suratlı

Uluk: Tembel

Urasız: Uğursuz

Uva: Baba

Ülemek: Seslenmek

Ürmek: Şişirmek

Yalabık: Şimşek

Yalak: Çıkarıcı

Yalım: Galiba

Yangabız: Tam Yuvarlak Olmayan

Yarsamak: Taraf Tutmak

Yeğni: Hafif

Yirgene: Pis, İğrenç

Yuryur: İçinden Pazarlıklı

Zebil: İsrif

Zere: Demek Ki

Zıngılda: Yerinden Oynatma

Zırvat: Suratsız

Zıypırmak: Kaymak

Yukarıda listelenen kelime ve deyişler ağız farklılıklarını ifade etmeleri açısından önemlidir. Liste oluşturulurken seçilen kelimelerin önemli bir bölümü günümüzde çok nadir olarak kullanılmaktadır. Kelimelerin kullanımında yazılı dilden farklı olarak hece ve ses düşmeleri yaygındır. Son yıllarda okullaşma ve eğitim düzeyinin yükselmesi dahi bu ağız özelliklerini değiştirememiştir. Aynı kelimenin farklı köylerde değişik anlamlarda kullanıldığı da görülmüştür. Örneğin “**şesitli**” kelimesi Kayı köyünde süslü anlamına gelmekteyken, Afşar köyünde silah donanımlı anlamında kullanılmaktadır. Tüm köylerde gali, el çırpma gibi kelimeler ortak olarak kullanılmaktadır. Çalışmada ele alınan tüm ağızlarda ortak özelliklerden birisi de “r” harfinin genellikle yutulmasıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanlar arasındaki iletişimin en temel araçlarından biri olan dil, milletlerin geçmişten devrıldıkları bir mirastır. Dil yoluyla insanların birbirlerini, geçmişten bu güne ve de geleceğe yönlendirmesi sağlanmaktadır. Kültürel değerlerin korunması ve yeniden üretilerek kuşaklara aktarılması için dilin gündelik dildeki anlam örüntüsünün morfolojik özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmede bulunmak gerekir. Dil ile ilgili çalışmalarda bu güne kadar ülkemizde yaşanan ideolojik kısır döngüleri kendisine referans alan tartışmalar neticesinde bir yere varılamamış, hatta var olan durum dahi muhafaza edilememiştir.

Sosyal bilimler alanında disiplinler arası çalışmaların daha verimli olduğu anlayışı son yıllarda ortaya çıkan temel bir eğilimdir. Birbirinden bağımsız olarak aynı konuyu ele alan disiplinler yerine ortak bir alanda farklı perspektiflerin bir araya gelmesi ile oluşacak zenginliğin sağlayacağı bilgi birikimi ve donanımı sosyal bilimlerin pratik faydasını artıracaktır. Bu bağlamda dil salt halkbiliminin sınırları içerisinde kalan bir olgu değil aynı zamanda toplumsal değişimin bir göstergesi olarak da sosyolojinin ilgi alanına girmektedir. Çünkü ağız özelliklerin yerel kimliklerin kökenine ilişkin değerler taşımakta; toplumsal kimliğe dönüşümün mekanizmalarını içermektedir. Bu çalışma yerel ağız ve toplumsal değişkenler etkileşimi açısından bir başlangıç özelliği taşımaktadır.

Araştırmanın sonuçları yerel ağızlarla toplumsal dil etkileşiminde yerel gerçekliği toplumsal dönüşüme ilişkin süreçlerin anlaşılmasına engel olmak bir yana, değişimin sosyolojik okumayı kolaylaştırdığı; sanayi toplumu ve bilgi toplumu mekanizmalarıyla yerel dilin toplumsal dille karşılaşarak bütünleşme sağlandığı saptanmıştır. Şöyle ki toplulukların birbirleri ile olan ağız farklılıkları giderek azaldığı gibi toplumsal alana taşınma imkanı da elde etmiştir. Bu bağlamda yerel ağızlar toplumsal dilin kültür ve uygarlık yaratmasına engel teşkil etmemekte; bilakis kültürler arası etkileşme karşısında dilin güç merkezini oluşturmaktadır.

Yöresel ağız farklılıkları toplumsal ve küresel koşullar karşısında topluluk bilincinin sürdürülmesini sağlarken aynı zamanda farklılıklara bağlı olarak bir toplumsal bütünleşmeye de zemin hazırlamaktadır. Örnekleme grubundaki tüm boylar kendi kimliklerinin farkında olma bilincini taşıırken ait oldukları toplumun genel kimliğine de sahip çıkmaktadırlar. Birbirleri ile akraba ve aynı kültürün bir parçası olduklarının bilincindedirler. Ancak bu yerellekle ulusallık arasındaki aidiyet bilinci enformasyon aygıtları tarafından toplumsal bilinç yönünde bir evrimle oluşturmaktadır. Buna rağmen yerellik bilinci özellikle yöresel ağızlarla sembolize edilmektedir.

Örnekleme grubunun dil özelliklerinin sonuçları boylar arasında ağız farklılıklarının var olduğunu göstermekte, bunun yanında bu farklılıklar dil merkezli ortak bir kültür ve kimliğinin varlığını da ortaya koymaktadır. Ağız farklılıkları belli ölçekte bir dil farkı anlamına gelse de bu günümüz sosyoloji literatüründe etnik sosyoloji bağlamında yoğun olarak tartışılan “etniklik” olarak tanımlamayı da mümkün kılmamaktadır. Çünkü bu boylar aynı bütünü meydana getiren bileşenlerden biri hem de asıl unsuru olarak algılamaktadırlar. Ağız farklılıkları aynı merkezi dil kodlarında birleşmektedir. Bu merkezi dil kodları “ey, bak bi!, gali, naptın?” gibi sözcüklerden oluşmaktadır. Bu dil kodları Kütahya’yı çevre illerden ayırmaktadır. Bu merkezi dil kodları kültür kodlarınınca da desteklenmektedir. Seymenlik folklorik bir değer olarak tüm boylarda görülmekte ve halen varlığını sürdürmektedir.

Yerel ağızlar ve onların hayata aktarıldığı sosyal değişkenler yerel kimliklerin küresel tehditler karşısında dil aracılığıyla yabancılaşmasına ve çözülmesine engel olmaktadır. Küresel etkiler yerel koruyucu mekanizmalarca süzülmemekte ve dilin doğal özelliğini kaybetmesine fırsat vermemektedirler. İletişim araçlarıyla örnekleme grubunu oluşturan boy toplulukları hem genel Türkçe’yi hem de yerel ağızları başarıyla kullanabilmektedirler. Kendi aralarında yöresel ağız tercih ederken üçüncü kişilerle toplumsal dille konuşmayı tercih etmektedirler. Bu farklı davranış biçimleri gözlemlerle saptanmıştır. Bu bağlamda:

* Yerellik toplumsal dil açısından bir tehdit değil, koruyucu referans alanını oluşturmaktadır.

* Yerel ağızlar toplumsal dilin değer alanını oluşturmakta ve muhafaza etmektedirler.

* Şehirleşme sürecinde toplumsal dilde ortaya çıkan anlam ve kullanım deformasyonuna topluluk ağızlarında rastlanmamaktadır. Kentsel alanda kirlenen dil kendini arındıracak mekanizmalara yerel ağızlar vasıtasıyla ulaşabilmektedir. Yani kentsel dilde kaybolan bir sözcük yerel ağızlarda yeniden keşfedilebilir. Küresel dillerin kentsel alandaki yabancılaşma göstergelerine yerel ağızlarda rastlanmamaktadır.

* Yöresel ağızlarla toplum dili arasındaki farklar dilin kendi içindeki değişim sürecini anlama ve tanımlama fırsatı vermektedir. Genel dilin geçirdiği gelişme safhalarını yerel ağızlar aracılığıyla ölçmek mümkün olmaktadır.

* Bir toplumun kültürel birikimini; yerel ağız özellikleri ve onların varoluş pratiğini sağlayan sosyal değişkenler aracılığıyla gerçekleştirilen ritüellerde bulmak mümkündür.

* Yerel ağızlar ve sosyal değişkenler bir toplumun zaman içindeki yol haritasını sosyolojik açıdan okuma ve tanımlama fırsatı vermektedirler. Sosyal değişkenler zamanın şartlarına göre toplumsal ihtiyaçların gerektirdiği şekilde yeni boyutlar ve görünümler kazanmaktadır. Bu görünümde hem geleneğin hem de yeni koşulların sentezini bulmak mümkündür. Seymen kıyafetleri geçmişte el işleme ürünlerden oluşurken günümüzde teknolojiye bağlı ürünlerden oluşmaktadır.

* Yerel ağızlar ulusal dilin nemalanma alanıdır. Çünkü ulusal dil kendini yerel ağız özelliklerine göre tanımlamakta ve anlamlandırmaktadır.

* Yerel kimlikler ve bunların taşıdığı ağız farklılıkları etnik farklılıkla tanımlanamaz. Çünkü bu topluluklar boy farklılıklarına vurgu yaparken ulusal kimliklerini Türk kimliği ile tanımlamaktadırlar.

* Boy ve topluluklara bağlı yöresel ağız farklılıkları çok kültürlülük değil hakim kültürü temel dayanakları ve millet altı unsurlar olarak tanımlanmaktadırlar. Örneklem grubunu oluşturan topluluklar kendilerini Türk kültürünün ve milletinin ana elemanları ve referansları olarak görmektedirler.

Mahalli ağızlar; aynı dilin farklı vurgularla sese dökülmesidir. İnsanların benzer konu ve olayları değişik kelime ve kavramlarla ifade edebilmeleri ve bu farklılığı muhafaza edebilmeleri kültürel bir zenginliktir. Bu kültürel zenginlik sadece dilde değil, gelenek ve göreneklerde, yemek kültüründe kendisini göstermektedir. Türk dili yani Türkçe, mahalli ağızların oluşturduğu bir harmonidir. Mahalli ağızlar; yöre insanın kültürel özelliklerini bire bir yansıtmaktadır. İnsanların sıcak kanlılığını, tez canlılığını, açık yürekliliğini o yörede kullanılan mahalli ağızları inceleyerek tespit edebilmek mümkündür. Kitle iletişim araçlarının, son yıllarda yaygınlaşması ve popüler kültürün gündelik yaşamın her anını kuşatır hale gelmesiyle mahalli ağızlar birbirleri ile olan farklılıklarını her geçen gün biraz daha kaybetmekte ve gün geçtikçe birbirlerine benzemektedir. Mahalli ağızlardaki bu erozyon kültürel tek tipleşmenin ciddi bir habercisidir.

Küresel arenada ülkelerin farklı siyasi stratejiler doğrultusunda hareket ederek kendilerini daha güçlü hale getirebilme istekleri, yeni yapılanmaları ve hamleleri gün yüzüne çıkarmaktadır. Küresel rekabet sadece ticari ve askeri alanda değil aynı zamanda kültürel alanda da gün geçtikçe artmaktadır. Kültürel farklılıkları yok sayarak oluşturulmaya çalışılan dünya vatandaşlığı kavramsallaştırması, geçerli ve değerli olamamıştır. İnsanların aynı dünyayı paylaşıyor olmaları, kültürel homojeniteyi ve entegrasyonu zorunlu kılmaz. Kültürel türdeşliği temel hareket noktası olarak benimseyen dünya vatandaşlığı kavramı yerine insanları farklılıklarıyla kabul eden ve temel ortak nokta olarak farklı kültürlerin birbirlerine yaşam hakkı tanıdığı bir kültürel atmosfer amaçlayan dünya vatandaşlığı kavramı daha gerçekçi ve uzlaştırıcı görünmektedir. Etnik kimlik tartışmaları üzerinden yürütülen değerlendirmelere bakıldığında görülen önemli bir ayrıntı ise; etnik farklılık temelli tartışmaların dış dinamiklerden kaynaklandığıdır. Dilin toplumsal işlevlerinden bir tanesi de birleştirici ve bütünleştirici olmasıdır. Etnik kimlik, ferden içinde yaşadığı toplumdaki yaygın kültür unsurlarından farklı olarak, orijinal bir kültürel sistemin yapı özelliklerini nitelik itibarıyla taşımasıyla ortaya çıkan bir kimlik türüdür. Dolayısıyla etnik kimlik tartışmalarında dili ayrıştırıcı bir element olarak ele alan değerlendirmeler toplumsal dinamikleri yok saymaktadır.

Türk dili uzun tarihi geçmişi olan ve geniş bir coğrafyada konuşulan dil olma itibarıyla birçok gelişme ve değişimler yaşamıştır. Aynı dilin çok geniş bir coğrafyada kullanılması; Türkçe'yi kelime hazinesi bakımından zengin ve ayrıcalıklı bir dil konumuna yükseltmektedir. Birbiriyle komşu üç köyün farklı mahalli ağızlarla kendilerini ifade edebilmeleri, aynı olayı değişik kelime ve vurgular kullanarak aktarmaları Türkçe'mizin zenginliğinin bir diğer göstergesidir. Kütahya ili; tarihsel süreç içerisinde sergilediği önemli misyonlar açısından bir kültür başkentidir. İlin kültürel ve coğrafi özellikleri, şehri bir cazibe merkezi haline getirmiş ve farklı bölge ve yörelerden göçlerin oluşmasını sağlamıştır. Osmanlı iskan politikalarının da bir sonucu olarak Kütahya'da gerek Anadolu'dan gerekse Balkan ülkelerinden gelip yerleşen topluluklar; farklı kimliklerin bir arada yaşayabilmelerine güzel bir örnek teşkil etmektedirler. Bu durumun ortaya çıkardığı mahalli ağızlar incelendiğinde Kütahya ilinin kültürel atmosferi daha net ortaya çıkmaktadır. Dil dinamik, değişime açık bir yapı arz etmektedir. Farklı kültürlerin aynı ortamı paylaşmaları sonucu yerel dil ve mahalli ağızda ortaya çıkan değişimlerle kültürel etkileşim artmıştır.

Kütahya Türk boylarının Anadolu'da ilk yerleştikleri alanlardan biridir. Örnekleme oluşturan boylar, kendilerini Anadolu'ya yerleşen Oğuz Boyunun alt kolları olarak tanımlamaktadırlar. Ancak yaşlı kuşaktan genç kuşağa doğru geçiş sürecinde makro ve mikro aidiyet bilincinde aşınmalar olduğu görülmektedir. Orta ve yeni kuşaklar; ait oldukları boyun kimliği hakkında bir bilinç eksilmesi ile karşı karşıyadırlar. Oğuz, Kınık, Yörük gibi aidiyeti ifade eden kilit kavramlar orta ve genç kuşakta bir sosyal hafıza kaybıyla karşı karşıya kalmaktadır. Yerelliğin işlevini yitirdiği oranda aidiyet bilinci de azalmaktadır. Yerellik mikro ve makro aidiyet bilincinin taşıyıcı aygıtlarını ihtiva etmektedir. Yerellik arttıkça aidiyet bilinci artmaktadır.

Ağız farkları belirgin bir dil ve kimlik farkı yaratmamaktadır. Dolayısıyla ağız farkları etnik bir farklılık olarak tanımlanamazlar. Bu farklılık kültürel bir zenginlik ve destekleyici alan olarak tanımlanabilir. Ağız farkları ve buna bağlı olarak tutum, davranış ve ritüellerde görülen kısmi farklılıklar çok kültürlülük ve çok kültürcülük olarak ifade edilemezler. Ağız farklılıklarının; ana dilin, kültürün destekleyici ve tamamlayıcı elemanları olarak tanımlanması daha doğrudur. Çünkü ağız farkları tarihsel

yürüyüş içerisinde dil aracılığıyla toplumun geçirmiş olduğu evreleri analiz etmemizi sağlamaktadırlar.

Dil sosyal değişkenler aracılığıyla, zaman içindeki yolculuğunu düzenler, güncelleştirerek kendini sürekli kılar, yerel ağızlar aracılığıyla alt toplulukların genel toplumla entegrasyonunu gerçekleştirmektedir. Dil geri dönüşümlü olarak sosyal değişkenlerin ayakta kalmasına ve kendilerini dönüştürmesine zemin hazırlamaktadır. Zira bu şekilde yerel ağızlar geleneğin güncelleştirilmesine ve sosyal değişkenler aracılığıyla dilin kültürel kodlarını yenilemesine imkan sağlamaktadır.

Sanayi toplumu kültür kalıplarından enformasyon toplumun kültür kalıplarına geçişte ve küresel dönüşüm aralıklarında yerel ağızlar dili ve dolayısıyla yerel ağızları yabancılaşmaya ve kültürel tehditlere karşı koruyucu mekanizmaları oluşturmaktadır. Topluluk üyeleri gerektiğinde yerel ağız şifrelerini kullanmakta, yeri geldiğinde toplumsal dili kullanmaktadır.

Küreselleşme; iletişim araçları vasıtasıyla dünyayı küçük bir köy haline getirerek kırsal ve kentsel farklılıklar arasındaki mesafeyi gün geçtikçe ortadan kaldırmaktadır. Örneklem grubunu oluşturan topluluk üyeleri kendi aralarında yerel ağız kullanırken topluluk dışı kişilerle iletişimde toplum dilini kullandıkları saptanmıştır. Küresel dile açık bir tavır içinde oldukları da tespit edilmiştir. Bu bağlamda yerel dilin toplumsal dilin gelişimine olumsuz bir etki yapmadığı belirlenmiştir.

Sonuç olarak yöresel ağızlar toplumsal dilin uygarlık yaratmasının önünde bir engel değil bilakis uygarlığın dönüşüm parametrelerinde koruyucu mekanizmaları oluşturmaktadır. Aynı zamanda toplumsal kimliğin ve yerel kimliğin sosyal değişkenler aracılığıyla yeniden üretilmesine kültürel taban oluşturmakta; sosyal değişkenlerin uygarlığın zaman aralıklarında kendilerini yeniden üretmesine imkan tanımaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

1973 Kütahya İl Yıllığı

AKSOY Ömer Asım, **Dil Yanlıları**, Yalçın- Emel Yayınevi, Ankara, 1990

ALEMDAR Korkmaz - Erdoğan İrfan, **Popüler Kültür ve İletişim**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994

Atatürkçülük, Güneş Basımevi, 1983, Ankara

BARUTCU F., Özönder S., “**Genel Türklük Alanı Çerçevesinde Türk Dilinin Durumu, İleriye Dönük Bakış ve Yaklaşımlar**”, KÖK Araştırmalar, Ankara, 1999

BAYHAN Vehbi, **Anomi ve Yabancılaşma**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997

BİLGİSEVEN Amiran Kurtkan, **Genel Sosyoloji**, Divan Yayınları, İstanbul, 1982

CANGIZBAY Kadir, **Sosyolojiler Değil Sosyoloji**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 1999

DOĞAN İsmail, **İletişim ve Yabancılaşma**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1998

DOĞAN Mehmet, **Batılılaşma İhaneti**, Rehber Yayınları, Ankara, 1991

DOĞRU Adil, **Değişen Toplumun Bunalımı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1991

ERKAL Mustafa, **Etnik Tuzak**, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993

GİDDENS Anthony, **Sosyoloji**, Çev: Hüseyin Özel- Cemal Güzel, Ankara, 1990

GÖKALP Ziya, “**Türk Töresi**”, Haz. Yusuf Çotuksöken, İnkılap Yay., İstanbul 1977

_____, **Türkçülüğün Esasları**, Kadro Yayınları, İstanbul, 1979

GÜLENSOY Tuncer, **Kütahya ve Yöresi Ağzları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Anka, 1988

GÜNGÖR Erol, **Kültür Değişmeleri ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996

GÜVENÇ Bozkurt, **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991

_____, **Kültürün ABC’si**, YKY Yayınları, İstanbul, 2002

- HAVILAND William A., **Kültürel Antropoloji**, Çev: H. İnaç- S. Çiftçi, Kaknüs Yay., İstanbul, 2002
- KAFESOĞLU İbrahim, "**Türk Milli Kültürü**", Ötüken Yayınları, İstanbul. 2000
- İMER Kamile, **Dil ve Toplum**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990
- KAĞITÇIBAŞI Çiğdem, **İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınları, İstanbul, 1996
- KANTARCIOĞLU Selçuk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara: 1990
- KAPLAN Mehmet, **Türk Milletinin Kültürel Değerleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.,Ankara, 1987
- KARPAT Kemal, **Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm**, İmge Yay., Ankara,2003
- KONGAR Emre, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999
- Kütahya Valiliği İl Özel İdaresi, **Kütahya-2002**, Gökçe Ofset Matbaacılık, Ankara-2002
- LEVEND A.Sırrı, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**,Dergah Yay., İstanbul,1994
- MISIRLI İrfan, **Genel İletişim**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2003
- MİYASOĞLU Mustafa, **Kültür Hayatımız**, Akçağ Yayınları, Ankara: 1999
- OSKAY Ünsal, **Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**, Der Yayınları, İstanbul, 2000
- ÖGEL Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1988
- _____,**Türk Mitolojisi I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi Yay., Ankara,1993
- ÖZAKPINAR Yılmaz, **Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998
- ÖZKALP Enver, **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1993
- PORZİG Walter, **Dil Denen Mucize**, Çeviren: Vural Ülkü, Cilt 1, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara. 1990

- POYRAZ Hakan, **Dil ve Ahlak**, Vadi Yayınları, Ankara, 1995
- RİFAT Mehmet, **Dilbilim ve Göstergibilimin Çağdaş Kuramları**, Düzlem Yay., İstanbul, 1990
- SARIBAY Ali Yaşar, **Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme**, Everest Yay. İstanbul, 2004
- SİNANOĞLU Oktay, **Bye-Bye Türkçe**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2002
- SMİTH Anthony D., **Toplumsal Değişme Anlayışı**, Çeviren: Ülgen Oskay, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996
- T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri İl/43-Kütahya**, Ankara-2002
- TANSU Yunus Emre, "Türk Milliyetçiliğinin Teşekkülünde İki Tesir: Balkanlar ve Rusya", **Osmanlı Ansiklopedisi**, 7. cilt
- TEZCAN Mahmut, **Sosyolojiye Giriş**, Feryal Yayınları, Ankara, 1995
- TURAN Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, Ankara, 1965
- TÜRKDOĞAN Orhan, **Türk Tarihinin Sosyolojisi**, Turan Yay., İstanbul, 1996
- _____, **Değişme Kültür ve Sosyal Çözülme**, IQ Yay.İstanbul, 2003, İstanbul,
- _____, **Millî Kimliğin Yükselişi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999
- UYGUR Nermi, **Dilin Gücü**, YKY Yayınları, İstanbul, 2001
- VARLIK Mustafa Çetin, **Germiyan – Oğulları Tarihi**, Ankara, 1971

MAKALELER

ERCİLASUN A. Bican, "Türk Dil Kurumu", **Türk Dili**, Sayı 561-Eylül 1998

ERGENÇ İclal, Gökmen Seda, "Türkiye'de Dil Edimi Çalışmalarına Toplu Bir Bakış",
Cumhuriyet ve Çocuk 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi içinde, Ankara
Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., Ankara,
1999

KORKMAZ Zeynep, "Gaspıralı İsmail Bey ve Dilde Birlik Toplantısı Oturumunu Açış
Konuşması", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi** İçinde, Sayı. 12/1, TDK
Yay, Ankara, 2001

KORKMAZ Zeynep, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat
Dergisi, sayı 14/2 TDK Yay., Ankara, 2002

KORKMAZ Zeynep, **Atatürk ve Türk Dili Belgeler**, TDK Yay., Ankara, 1992

İNTERNET KAYNAKLARI

BİRKÖK M. Cüneyt, **Bilgi Sitemi Işığında Kimlik Sorunu**, [www.insanbilimleri.com](http://www.insanbilimleri.com/kitaplar/bckimlik)
/kitaplar/bckimlik. 25.05.2004

<http://www.genclik.cydd.org.tr/dusun/0309/0309ekyabancilasma.ht>, 25.05.2004

http://www.humanity.ankara.edu.tr/turklehceleri/arastirma_inceleme/FilizKilic_Kuresel_lesme_ve_Dil.htm, 25.05.2004

KAVCAR Cahit, "Atatürk'ün Dil ve Edebiyat Konusundaki Görüşleri", **Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu** içinde, Ankara Üniv. Yay., Ankara: 1981

KIR Elif, **Yabancılaşma**, <http://www.genclik.cydd.org.tr/dusun/0309/0309ekyabancilasma.htm>, 25.05.2004

A		DİZİN	
Ahmet Vefik Paşa.....	34	Kızık.....	86,96
Alayunt.....	90,91	L	
Albert Camus.....	46	Linguistik.....	12,17,22
ASLD.....	12	M	
Autopoetic.....	2	Maddi Kültür.....	32,63
Avşar.....	78,84,85	Mehmet Sadık.....	34
B		Muallim Naci.....	34
Balkanlar.....	43,75	N	
Bayat.....	77,78,82,83,96	Nurullah Ataç.....	9
Büyük Selçuklular.....	76	O	
Ç		Oğuz Boyu.....	74,76,7884,108
Çoğulculuk.....	25,26,27	Ö	
Çuvaşça.....	28	Ömer Seyfettin.....	35
E		S	
E. B.Taylor.....	62	Sanayi Toplumu.....	94,104,109
Emile Durkheim.....	46	Servet-i Fünun.....	35,37
Eymür.....	89,90	Seymen.....	79,81,87,90,91,97,105,106
F		Ş	
Farkında Oluş.....	18,19,105	Şemsettin Sami.....	34
G		T	
Germiyan Beyliği.....	28,73,76,77,79,90	Türk Dil Kurumu.....	39,40,41
Göktürkler.....	7	Türk Yurdu.....	35
Güneş Dil Teorisi.....	5,37,38,39	Türkmen Dağı.....	82
I		Ü	
Irk Grubu.....	17,21	Üreğir.....	92
İ		Y	
İ. Hakkı Baltacıoğlu.....	7	Yakutça.....	28
İnegöl.....	89	Yüreğil.....	92,96
İsmail Gaspıralı.....	6,26	Yüreğir.....	93
K		Z	
Kafkasya.....	75	Ziya Gökalp.....	6,32,35,54,63,64
Karamanoğlu Mehmet Bey.....	5		
Kay.....	176,77,78,79,80,86,96,98,103		
Kınık.....	87,96,108		